

OSMANLI KLÂSİK DÖNEM ŞEHZÂDE EĞİTİMİ

(1429-1603)

Demet ÇEVİRGEN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2013

OSMANLI KLÂSİK DÖNEM ŞEHZÂDE EĞİTİMİ
(1429-1603)

Demet ÇEVİRGEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Yard. Doç. Dr. Sema ALTUNAN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül, 2013

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Demet ÇEVİRGEN'in "Osmanlı Klasik Dönem Şehzade Eğitimi" başlıklı tezi **12 Eylül 2013** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Tarih** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yard.Doç.Dr.Sema ALTUNAN

Üye : Prof.Dr.A.Nezihi TURAN

Üye : Yard.Doç.Dr.Mehmet TOPAL

Prof.Dr.B.Zafer ERDOĞAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yüksek Lisans Tez Özü

OSMANLI KLÂSİK DÖNEM ŞEHZÂDE EĞİTİMİ

(1429-1603)

Demet ÇEVİRGEN

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2013

Danışman: Yard. Doç. Dr. Sema ALTUNAN

Sarayda ihtimamla yetiştirilen şehzâdeler dört-beş yaşlarına geldiklerinde devrin en ünlü alimlerinden ilmi eğitimlerini almaya başladılar. Birçok alanda eğitim gören şehzâdeler belirli bir olgunluk çağına eriştiklerinde Anadolu'nun eski taht merkezlerine sancakbeyi olarak atanarak, idari ve askeri alanda tecrübe kazanmaları sağlanırdı. Sancaklara atanan şehzâdeler askeri seferler düzenlemek, sancağın asayişini sağlamak, ticari ve kültürel gelişmeleri desteklemek gibi görevleri yerine getirmekteydiler. Şehzâdeler, atandıkları sancaklara lala, defterdar, nişancı vs. maiyyetleriyle gider ve orada merkezin küçük bir numunesini oluşturmalarıydı. Özellikle şehzâdenin yanında lalanın ve validenin bulunması Osmanlı şehzâde eğitimine özgün bir nitelik kazandırmıştı. Bu sistem üzerine terbiye gören şehzâde adayları ilmi ve idari yönlerden kendini oldukça geliştirmiş mümtaz şahsiyetler idi.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, şehzâde, muallim, sancak, lala.

Abstract

SHAHZADAH EDUCATION DURING THE CLASSICAL PERIOD OF OTTOMAN EMPIRE (1429-1603)

Demet ÇEVİRGEN

Department of History

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, September 2013

Adviser: Asistant Professor Dr. Sema ALTUNAN

Shahzadah brought up scrupulously in the palace would start to take education from the most famous scholars at the age of four or five. After they were trained in many areas, shahzadah at the age of maturity would be satisfied to gain experience in the field of administrative and military by assigning to old center of the thrones of Anatolia. Shahzadah appointed to flags were accomplishing missions such as embarking on a military expedition, maintaining the order and safety of the flag and supporting the commercial and cultural developments. They would have been there as statesman assigned as the tutor of the young shahzadah, head of provincial treasury, gunner etc., and constituted a small precedent of the central government. Especially, presence of the manservant and mother together with shahzadah was gained the Ottoman shahzadah education a unique quality. Shahzadah candidates trained with this system were distinguished persons as they highly improved themselves in scientific and administrative aspects.

Keywords; education, shahzadah, teacher, flag, manservant.

26/09/2013

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez/proje çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim

Her hangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

(Adı, soyadı, imza)

Demet ÇEVİRGEN

Önsöz

Osmanlı sultanları siyasi ve askeri lider oldukları gibi tarihte eşine az rastlanan mümtaz şahsiyetlerdi. Her biri siyasi ve askeri başarılarının yanında ilim ve sanat alanına vâkıf âlim ve sanatkâr olmuşlardı. Bu şahsiyete sahip olmaları elbetteki onların nasıl bir ortamda yetiştikleri, eğitimde neleri hedef aldıkları, hedefleri doğrultusunda nasıl bir yol izledikleri gibi sorulara bulunan cevaplar ışığında aydınlanacaktır.

Bu konuya başlangıç olarak hazırlamış olduğumuz çalışmamızda en büyük temennimiz konu hakkında yapılacak olan araştırmalarla yeni bilgilere ulaşarak, eğitim tarihimizin gizli kalan yönlerini ortaya çıkarmak, uygulanabilen yönlerini hayata geçirmek, değerlerimizi muhafaza edebilmektir.

Maddi ve manevi her türlü desteği veren aileme, çalışmalarım sırasında emeği geçen değerli hocam Sema ALTUNAN'a ve yazımından sonra bazı düzeltmelerime vesile olan Prof. Dr. Ahmet Nezihi TURAN hocama teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Özgeçmiş

Demet ÇEVİRGEN

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

İçindekiler

Sayfa

Jüri ve Enstitü Onayı.....	ii
Öz.....	iii
Abstract.....	iv
Önsöz.....	v
Özgeçmiş.....	vi
Kısaltmalar Listesi.....	x
Giriş.....	1
I. Konunun sınırlandırılması.....	13
II. Amaç ve yöntem.....	14
III.Yararlanılan kaynaklar.....	14

Birinci Bölüm

Şehzâdelerin İlmi Eğitimleri

1. Eğitimin tanımı.....	18
2. Eğitimde göz önünde bulundurulması gereken hususlar.....	20
3. Şehzâdelerin yetişmesiyle mükellef olanlar.....	21
3.1. Baba.....	21
3.2. Anne.....	23
3.3. Sütne ve daye.....	24

3.4. Diğerleri.....	27
4. Şehzâdelerin özel eğitim gördükleri mekân.....	28
5. Şehzâdelerin aldıkları dersler.....	31
5.1. Savaş teknikleri ve kumandanlık.....	31
5.2. Dini ilimler.....	33
5.3. Müsbet ilimler.....	37
5.3.1. Tarih ve coğrafya.....	38
5.3.2. Hendese, Riyaziyye ve Cebir.....	40
5.3.3. Yabancı dil.....	41
5.4. Sanat dersleri.....	42
5.4.1. Şiir.....	42
5.4.2. Mûsikî.....	47
5.4.3. Hüsni-ü hat.....	48
6. Şehzâdelerin hocaları.....	50

İkinci Bölüm

Şehzâdelerin İdari Eğitimleri

1. Şehzâdelerin sünnet şölenleri.....	55
2. Şehzâdelerin sancaklara tayin olma nedenleri.....	58
3. Şehzâdelerin sancağa tayin olma yaşları.....	62
4. Şehzâdelerin tayin oldukları sancaklar.....	62
5. Şehzâdelerin tayin oldukları sancakların özellikleri.....	68

6. Şehzâdelerin sancaklara uğurlanmaları.....	71
7. Şehzâdelerin maiyyetleri.....	72
7.1. Lâlaları.....	72
7.1.1. Lâlaların özellikleri.....	75
7.1.2. Lâlaların vazifeleri.....	77
7.2. Valideleri.....	78
7.3. Diğerleri.....	80
8. Sancağa atanan şehzâdelerin görev ve faaliyetleri.....	81
8.1.Şehzâdelerin askeri görev ve faaliyetleri (Muhafaza, Asayiş ve Sefer).....	81
8.2. İdari görev ve faaliyetleri.....	83
8.2.1. Divan kurmaları.....	83
8.2.2. Taht vekilliği.....	83
8.3 Ekonomik ve sosyal faaliyetleri.....	84
Sonuç.....	86
Ekler Listesi.....	90
Kaynakça.....	107

Kısaltmalar

Ank.	: Ankara
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.BŞM.d.	:Bâb-1 Defterî Baş Muhasebe Defterleri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DUİT	: Dosya Usulleri İradeler Tasnifi
Ens.	: Enstitü
EV.d.	:Evkaf Defterleri
FEY	:Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı
Haz.	: Hazırlayan
İ.A	: İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
Ktb.	:Kütüphane
m.	:Metre
M.E.B	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nr.	: Numara
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme
TSMA.d	: Topkapı Saray Müzesi Arşivi Defterleri

TTK : Türk Tarih Kurumu
Üniv. : Üniversite
Yay. : Yayınlayan
YKY : Yapı Kredi Yayınları

Giriş

Eski Türklerde devleti idare etme yetkisinin Türk hakanına Tanrı tarafından verildiğine inanılan “kut” anlayışına göre, idari yetkiyi kan yoluyla, hanedan üyeleri arasından seçilen kişi kullanabilirdi.¹

Hükümdarın baba soyundan gelenlerin her biri taht adayı olarak görülürdü. Hükümdarın amcaları, amca oğulları, kendi çocukları, torunları.... Devletin istikbalini büyük ölçüde bunlar arasından tahta geçecek olan kişi belirleyecekti.

Tahta geçecek olan kişiyi birçok sorumluluklar beklemekteydi. Devleti iyi bir şekilde idare edebilmek, farklı toplulukların bir arada yaşamasını sağlamak, ülkesini dış tehlikelere karşı koruyabilmek, halkın refah seviyesini yükseltmek, adaleti ayakta tutabilmek, iktisadi inkişafı, ilimde ve sanatta çağının en ileri seviyesine ulaşmaya vesile olmak.. vs.

Bütün bu işlerin üstesinden ancak yöneticilik vasıflarını kazanmış, iyi yetişmiş, tecrübeli ve bilge bir hükümdar gelebilirdi. Çocukluk ve gençlik yıllarında almış olduğu eğitim geleceğinin başarılarında büyük rol oynayacaktı.

Nitekim yüzyıllardır söylenile gelen “ağaç yaş iken eğilir”, “işleyen demir pas tutmaz”, “demir tavında dövülür” atasözlerimizle küçük yaşlardan itibaren edep ve bilginin verilmesi, eğitimi insanın en verimli olarak alabilmesi için bunun zamanında en iyi şekilde değerlendirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Yine “ne ekersen onu biçersin” gibi atasözümüzde de eğitimin önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Eski Türklerin eğitimleri, bulundukları bölgenin coğrafi özellikleri ve yaşama biçimleri doğrultusunda şekillenmiştir. Sert doğa koşullarıyla mücadele etme zorunluluğu, toplumu düşmanlara karşı savunma amacıyla birlikte² alp insan tipi öne çıkmıştır. Çocukluktan itibaren göçebe, akıncı, düşmanlarla mertçe çarpışan cesur ve kahraman kişilik yapısı benimsetilmeye çalışılmıştır.³

¹Salim Koca (2002). Eski Türklerde devlet geleneği ve teşkilatı. *Türkler*. (Ed. H.Güzel, K. Çiçek, S. Koca). C.2. Ank: Yeni Türkiye Yay., s.1455-1457.

²İsmail Doğan (2010). *Türk eğitim tarihinin ana evreleri: kurumlar, kişiler ve söylemler*. 1. Basım. Ank: Nobel Yayın, s.3.

³Yahya Akyüz (2008). *Türk eğitim tarihi M.Ö 1000-M.S 2008*. Ank: Pegem Yayınları, s. 5.

Türkler hakkında ulaşabildiğimiz en eski kaynaklardan biri olan Orhun anıtlarında⁴ eğitim tarihine ilişkin olarak, hükümdarlarda bulunması gereken temel niteliklerle beraber başa geçecek olan kağanın geçmişten ders alması, cesur ve bilgili olması gerektiği ile ilgili bilgilere ulaşabilmekteyiz. *“Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı?”*⁵ Türklerde kağanın tahta çıkması Tanrı’nın buyruğu olduğuna inanmanın yanında, yöneticinin devletli, yani devleti idare edebilecek kabiliyetlere sahip olması gerektiği, bunun yanı sıra sorumlulukları açısından halkın düzen ve refahını sağlamanın olduğunu anlatmaktadır.

*“... bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. Buyruku yine bilgili imiş, cesur imiş tabi. Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş.” “Bilgisiz kağan oturmuştur, kötü kağan oturmuştur.” “İlli millet idim, ilim şimdi hani”*⁶ Anıtlarda, bilgelik ve alpliğin övüldüğü, bu özellikleri taşıyanın iyi bir hükümdar olarak anıldığı, aynı zamanda hükümdar kadar halkın içinde yöneticilerine karşı doğru olmaları gerektiği yazmaktadır. Bununla birlikte, yönetim bilgisine sahip olmayan kağanlar ise kötü olarak anılmakta ve bu tür liderler milletin bağımsızlığını kaybetmesinde temel sebeplerden biri olarak görülmektedir. Daha sonra gelecek hükümdarlardan, yaşananlardan ders almaları, gelecekte aynı hataya düşmemeleri istenmektedir.

Türklerin, İslâmiyet’i kabul etmeleriyle yaşam tarzları büyük ölçüde değişikliğe uğramıştı. Değişimle beraber toplumun beklediği ahlâk anlayışı ve dünya görüşü de Türk-İslâm eğilimi yönünde gelişmiştir.

Eski savaşçı, alp tipi yeni dinle beraber değişerek İslâmın gazi-veli, alp-gazi tipi öne çıkmıştır.⁷ Hakimiyet anlayışı İslâmi anlayış çerçevesinde değişerek hükümdarlar da Zillullah fi alem (Allah’ın yeryüzündeki gölgesi)⁸ olarak görülmüştür. Hükümdarların bu görüşler çerçevesinde liyakatli olmalarına özen gösterilir ve küçük yaşlardan itibaren bu doğrultuda yetiştirmelerine önem verilirdi.

⁴ Muharrem Ergin (2003). *Orhun abideleri*. İstanbul: Hisar Yayınları, s.13.

⁵ Muharrem Ergin (2003). *A.g.e.*, s.13.

⁶ Muharrem Ergin (2003). *A.g.e.*, s.14-15.

⁷ Yahya Akyüz (2008). *A.g.e.*, s. 20.

⁸ Daha geniş bilgi için bkz: Osman Turan (1994). *Türk cihan hakimiyeti mefkuresi tarihi: Türk dünya nizamının milli İslâmi ve insani esasları*. İst:Boğaziçi Yayınları.

Orta Asya’da ilk Müslüman Türk devleti olma özelliğini kazanan Karahanlılarda, başa geçecek hükümdarın Türk-İslâm yaşam tarzını benimseyen, eğitilmiş, bilgili ve tecrübeli olmasına çok dikkat edilirdi.

Karahanlılarda, tigin⁹ olarak anılan şehzâdelerin arasında en kıdemli olanı boyun başına geçmekteydi. Ailenin diğer bireyleri ise Ulu Han’dan sonra konumuna uygun ünvanlarla yönetici olabiliyor,¹⁰ bir takım idari yetkilerle sorumlu oldukları bölgelerde yönetimle ilgili tecrübe kazanmaları sağlanıyordu.

Karahanlılarda, tiginlerin nitelikli eğitim alarak Türk-İslâm yaşam tarzını benimsemeleri ve bu doğrultuda hükümdarlık yapmaları isteniyordu. Bunun en güzel örneğini Karahan hükümdarı Hakan Tavgaç Buğra Karahan’a, Yusuf Has Hacıp’in¹¹ sunmuş olduğu ilk Türk-İslâm edebi eserde görmekteyiz. Bu eserde İslâm’ın temel esaslarını yerine getirmenin öneminden, güzel ahlâka, devlet yönetiminden çocukların eğitime değin pek çok konuya değinilmiştir.

*“Oğul-kıza bilgi ve edep öğret; bu her iki dünyada da onlar için faydalı olur.” “Oğula bütün faziletleri tam olarak öğret; o bu faziletlerle ileride mal sahibi olur.” “Oğula bilgiyi henüz küçük iken öğret, küçüklüğünde bilgi öğrenirse hayatta muvaffak olur.”*¹² Eğitimin kapısının bilgi ve edep olduğu, bunun çocuğa mükemmel bir şekilde küçük yaşlardan itibaren verilmesi gerektiği çok açık şekilde anlatılır.

Padişahın adalet ve doğruluğu temsil ettiği, yöneticilerin bilgili, erdemli, dürüst, akıllı, merhametli, alçakgönüllü, anlayışlı, sabırlı, saygılı, hayâli ve takvâli olması gerektiği bunun aksine olan cimrilik, kıskançlık, yalancılık, cahillik gibi kötü huyların her zaman insanın başına dert açtığı ve her iki dünyada mutsuzluğa sebep olduğu mesajını vermeye çalışır. Hükümdarda bulunması gereken vasıflardan en önemlisi seçkin ahlâki özelliklerin her birini taşıyor olmasıdır. *“Halk için beyin çok seçkin olması lazımdır; özü, sözü doğru ve tabiatı güzide olmalıdır.” “İl ve şehirleri idare, sulh ve sükuneti temin etmek için hükümdarın iyi tabiat ve binlerce fazilet sahibi olması lazımdır.”*¹³

⁹Kaşgarlı Mahmut (1992). *Divan-ı lügat-it-Türk*. Çev:Besim Atalay, C.3. Ank: TTK Yay., s. 413.

¹⁰J. Paul (2002). Karahanlılar. *Türkler*. (Ed. H.Güzel, K. Çiçek, S. Koca). C.4. Ank: Yeni Türkiye Yay., s.835.

¹¹Yusuf Has Hacıp (1959). *Kutadgu bilig II*. Trc: Reşit Rahmeti Arat. Ank:TTK Yay., s.2.

¹² Yusuf Has Hacıp (1959). *A.g.e.*, s.116-326.

¹³Yusuf Has Hacıp(1959). *A.g.e.*, s.149-150.

Türklerin İslâmiyet’i kabulleriyle beraber eğitim görüşlerinin büyük oranda değiştiğini görmekteyiz. İslâmi görüşler çerçevesinde bir ahlâk anlayışı verilmeye çalışılmış, toplumun bu yolda beklediği bir insan, yeni din ve yeni değerlerle yetiştirilmeye başlanmıştır.

Bugünkü Afganistan bölgesinde Türk devleti olarak kurulan Gazneli Devleti’nde tarihin müstesna devlet adamları yetişmişti.¹⁴ Gazneli Mahmud, küçük yaştan itibaren dini eğitim almış, Kur’an’ı ezberlemişti. İslâmi geleneklere aşina idi. Padişahlara ait haberleri dinlemeyi severdi.¹⁵ Bunun yanı sıra siyasi eğitim de alarak iyi bir devlet adamı olarak yetişmişti. Gazneli Mahmud, genç yaşlarda devletin idaresinde çeşitli görevler alarak tecrübeler kazanmıştı. Sebük Tegin, Büst şehrinde iken oğlu Mahmud’u Gazne’ye vekil olarak bırakmıştı. Samani Emiri II.Nuh, yardımları karşılığında Mahmud’a “Seyfûddeve” lakabını vermişti.¹⁶ Daha şehzâdeliği sırasında Seyfûddeve lakabını alan Gazneli Mahmud, iyi bir idareci ve ilim sahibi olarak yetişmişti.

Sultan Mahmud, okumanın ve ilmin önemini çok iyi bildiği için kendi çocuklarının iyi bir eğitim almasını sağlamıştı. Oğlu Sultan Mesut’u Herat’a vali olarak atayarak tecrübeli bir idareci olmasını istiyordu. Sultan Mesud, yöneticiliğinin yanında kültür ve sanat faaliyetlerini destekliyor, mimari ve tezyin sanatlarının ilerlemesinin öncülüğünü yapıyordu. Sultan Mesud, İbn-i Bevvab’dan¹⁷ hat sanatını çok iyi bir şekilde öğrenmişti. Sultan’ın her gün mushaftan bir cüz yazdığı, mushaf bittiğinde onu ciltlettirerek muhtaçlara dağıttığı söylenmektedir.¹⁸

Çocukluğundan itibaren ilim yolunda yetişen hükümdarlar, ilme büyük bir aşkla bağlanır ve ilmi ilerlemelere büyük destek verirler. Nitekim Sultan Mesut, sanatkârlara, şairlere, bilginlere büyük destekte bulunurdu. Dönemin ünlü alimi Birûni, sarayında danışmanlık yaptığı gibi ilmi çalışmalarını da yürütüyordu.¹⁹ Tarihe adını yazdıran bilim adamları ilme değer veren devlet adamları tarafından maddi ve manevi olarak destek görüyorlardı.

¹⁴Erdoğan Merçil (2002). *Gazneliler. Türkler*. C.4. (Ed. H.Güzel, K. Çiçek, S. Koca). Ank: Yeni Türkiye Yay., s.859-862.

¹⁵Erdoğan Merçil (1989). *Gazneliler devleti tarihi*. Ank:TTK Yay., s.13.

¹⁶E. Merçil (2003). Mahmud-ı Gaznevi. *DİA*. C.27, Ank: DİB, s.362-365.

¹⁷Asıl adı Ali b. Hilâl’dir. İbn Bevvab diye şöhret bulmuştur. Gelibolulu Mustafa Âlî (Mayıs 1982). *Menakıb-ı hünerveran*. Haz. Müjgan Cunbur. 1. Baskı. Ank: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s. 41.

¹⁸ Erdoğan Merçil (2004). Mesud B. Mahmud’u Gaznevi, *DİA*. C.29. Ank: DİB, s. 346-347.

¹⁹Erdoğan Merçil (2004). A.g.m., s. 346-347.

Gazneliler döneminden bugüne kadar gelebilen, Müslüman Türk büyüklerinin nasihatlerini ihtiva etmesi açısından tarihte paha biçilemez eserlerden biri de Pendname'dir. Sebük Tigin'in, oğlu Mahmud için yazmış olduğu nasihatler onun kişiliği üzerinde ve iyi bir yönetici olmasında mühim rol oynamıştır.²⁰ Eski Türklerden itibaren gelen bu gelenek Müslüman Türk büyüklerinin tedbir ve tavsiyelerini göstermesi açısından önemli tarihi belgelerdir.

Tarihe damgasını vurmuş önemli Türk-İslâm devletlerinden biri olan Selçuklu Devleti'nde ise şehzâdelerin eğitimi hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşabilmekteyiz.

Büyük Selçuklu Devleti'nde, şehzâdeler küçük yaşlardan itibaren idari ve askeri alanlarda tecrübe kazanmaları için eyaletlere melik olarak gönderilirdi. İbrahim Yınal'a Kuhistan, Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'a Gurgan ve Damgan, Alparslan'a Toharistan, Tirmiz, Kubadiyan, Vaşh ve Kunduz, Arparslan'ın kardeşi Kavurt'a Kirman, Melikşah'a İsfahan ve Şiraz, Sancar'a Merv bölgeleri verilmiştir.²¹

Şehzâdelerin yeri geldiğinde çeşitli bölgeleri fethetmek için görevlendirildikleri de olurdu. Tuğrul Bey, Bizans taarruzuna karşı amcası Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış kumandasında bir orduyu görevlendirmiştir. Yine İnanç Yabgu'nun oğlu Hasan'ın, Büyük Zap suyunda şehit edilmesi üzerine İbrahim Yınal ile Kutalmış, Bizans'a taarruz için görevlendirilmişlerdir.²²

Tarihte en başlara adını yazdıran devlet adamlarından biri olan Alparslan, şehzâdeliği döneminde çok iyi tecrübeler kazanmıştı. Alparslan, ilk seferini henüz 14-15 yaşlarındayken Gazne üzerine yapmış ve ilk zaferiyle seferden dönmüştü. Melikşah da daha çocuk denilecek yaşlarda (9-10), Kafkasya ve Anadolu seferlerinde babasının yanında bulunmuştur.²³

Şehzâdelerin, eyaletlere melik olarak gönderilmelerinin yanısıra onlara siyaset ve savaş işlerini öğretmek, kendilerini yetiştirmek, yardımcı ve rehber olmak üzere, birer atabeg

²⁰Erdoğan Merçil (1975). Sebük Tigin'in pendnamesi. *İslam Tetkikleri Ens. Dergisi*. C.6. İst, s.108

²¹Osman Turan (2011). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti*. İst: Ötüken, s. 111-310.

²²Osman Turan (2011). *A.g.e.*, s.121.

²³ Osman Turan (2011). *A.g.e.*, s.110-154.

tayin edilirdi. Atabegler, şehzâdelerin devlet adamı olarak yetişmelerinde büyük rol oynardı.²⁴

Selçuklularda, atabeg ünvanı ilk defa vezir Nizamülmülk'e verilmiştir. Sultan Alparslan, Malazgirt zaferinden sonra Nizamülmülk'ü oğlu Melikşah'a ata hoca yada atabeg ünvanıyla görevlendirmiştir. Berkyaruk da tahta geçince kardeşi Muhammed Tapar'a Gence ve civarını vererek kumandanlardan Kutluğ Tekin'i, oğlu Melikşah'a da Emir Ayaz'ı atabeg olarak tayin etmiştir.²⁵

Böylece şehzâdeler bir mürebbinin gözetimi altında kendilerine ait vilayeti yönetmekle görevlendirilmişler, atabegler de onların en iyi biçimde yetişmesini üstlenerek, hem kurumsal hem uygulamalı biçimde görev yapan birer siyasal eğitimci olmuşlardır.²⁶

Selçuklular Devleti'nde, devrin içtimai meselelerini anlatmak, devletin işleyişinden bahsetmek, devlet adamlarına nasihatler vermek gayesiyle Nizamülmülk tarafından yazılmış olan Siyasetname, dönemin sultanlarından ve ileri gelenlerinden beklenen liderlik vasıfları hakkında bilgiler vermesiyle, yöneticilere tavsiyelerde bulunmasıyla, sultanlarının nasıl yetişmesi gerektiği konusunda görüşler öne sürmesiyle çağdaşlarıyla kıyaslanamayacak derecede ehemmiyete sahip bir eserdir.

Selçuklu devlet adamlarının ilim öğrenmeleri, adil ve cömert olmalarında Siyasetname'nin büyük etkisi olmuştur. Devleti ayakta tutmanın adaletin sağlanmasıyla gerçekleştiği, padişahın halkın durumdan gafil olmaması gerektiği, zalimlerin cezasız kalmaması ve devlet adamlarının sürekli denetim altında tutulması gerektiği, iş dağılımında liyakatin gözetilmesi gibi bir çok konuya değinen Nizamülmülk, sultanların, âlimlere saygı göstermenin değerini de eserinde vurgulamıştır.²⁷

Anadolu Selçuklu Devleti'nde, şehzâdeler idari ve askeri alanda tecrübe kazanmaları için çeşitli eyaletlere atanırlardı. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1205'te Selçuklu tahtına

²⁴Yahya Akyüz (2008). *A.g.e.*, s. 47. Osman Turan (2011). *A.g.e.*, s.310.

²⁵ Coşkun Alptekin (1991). Atabeg. *DİA*. C.4. İst:DİB, s. 38-40.

²⁶ Yahya Akyüz (2008). *A.g.e.*, s. 47

²⁷ Nizamülmülk (1981). *Siyasetname* . Trc: Nurettin Bayburtlugil. İst: Dergah.

geçtiğinde oğlu Keykubad'ı Tokat'a melik olarak tayin etmiştir.²⁸ Sultan II. Kılıçarslan, babası Sultan Mesud'un emriyle Elbistan'a Melik olarak tayin edilmiştir.²⁹

Şehzâdeler, eyaletlere melik olarak atandıkları gibi onlara siyaset ve savaş işlerini öğretmek için atabegler görevlendirilirdi. Muinüddin Pervane, Gıyâseddin öğrenim çağına gelince “üstadüs saltana” ünvanını verdiği Yenbu'yi onun iyi bir devlet adamı olarak yetişmesi için görevlendirmişti. İyi bir din eğitimi alan Gıyâseddin (Keyhüsrev III), ergenlik çağına geldiği zaman, ata binmek ve silah kullanmakla ilgili konularda eğitim görmüştü.³⁰

Selçuklular Devleti'nde, gerek adaletiyle, gerek ilmiyle gerekse âlimlere vermiş olduğu değeriyle adından yüzyıllardır söz edilen bir çok sultan yetişmiştir. Tarihi kaynaklarda Tuğrul Bey, adil ve hakşinaslığıyla; Alparslan, yüksek ahlâk ve idareciliğiyle; Melikşah, adil sultan lakabıyla; Sultan Sancar, ilim ve kültür aşkıyla; Kutalmış, nücum ilmiyle; Toğansah, şiire olan ilgisiyle; II.Kılıçarslan, hür fikirleri ve geniş görüşleriyle;³¹ Sultan Alâeddin, adalet ve hayrat ile ilgili eserlerinin çokluğuyla, kurduğu şehirleriyle³² her zaman anılmaya değer sultanlar olarak yetişmişlerdir.

Eski Türk-İslâm geleneğini ve devlet kurumlarını örnek alarak kendi içinde yeni ve özgün bir sistem oluşturan Osmanlı Devleti'nde şehzâdeler iyi bir ilim ve terbiye alarak idari ve askeri alanlarda tecrübe kazanmak için lalalarıyla beraber sancaklarda görev almaktaydılar.

Osmanlı Devleti'nin ilk kurucusu kabul edilen Osman Bey, kuruluş ve genişleme seyri içinde düzenli bir eğitim görememişti. Fakat çocukluğundan beri ariflerin meclislerinde bulunarak onlardan ilim ve irfan öğrenmişti. O dönemin ünlü mutasavvıflarından biri olan Şeyh Edebali'nin sohbetlerinde bulunmuştu. İslâm terbiyesiyle yetiştirilen Osman Gazi, aynı zamanda iyi bir askeri talim görmüştü. Babası Ertuğrul Bey'in silah

²⁸ Faruk Sümer (2002). Keykubad I. *DİA*. C.25. Ank:DİB, s.358-359.

²⁹ Osman Turan (2002). Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan. *Türkler*. C.6. (Ed. H.Güzel, K. Çiçek, S. Koca.) Ank: Yeni Türkiye Yay., s. 981.

³⁰ Ali Sevim (2002). Keyhüsrev III. *DİA*. C.25. Ank:DİB, s.351-352.

³¹ Daha geniş bilgi için bkz: Osman Turan (2011). *A.g.e.* Osman Turan (2002). Selçuklu Sultanı II.Kılıçarslan. *Türkler*. C.6. Ank: Yeni Türkiye Yay., s.997.

³² Neşri (1983). *Neşri tarihi*. Haz. Mehmed Altay Köymen. C.2. Ank: Kültür Bakanlığı Yay., s.25.

arkadaşlarından ve kumandanlarından kılıç kullanmayı, ata binmeyi öğrenmiş, gazalara katılarak kumandanlık vasıflarını geliştirmişti.³³

Osman Gazi, devletini kurup halkını sükûna kavuşturunca dedeleri Şeyh Edebali nezâretinde tahsil gören şehzâdelerinin yönetim ve harb konularındaki eğitimlerini gözardı etmemiş, dönemin ve bulunduğu konumun şartlarını en iyi şekilde değerlendirerek şehzâdelerin iyi bir şekilde yetişmesini sağlamıştır. Bilim ve hüner öğrenmeye meraklı oğlu Alâaddin Paşa'nın bu eğilimleri babasının yanında eğitim görmesini sağlarken, küçük oğlu Orhan'ın savaş ve mücadelelere meyili dolayısıyla idari işlerde beceri kazanması ve bulunduğu bölgeyi düşmanlardan koruması için 1302'de yılında Karacahisar Sancağı'nın (İnönü) idaresini vermiş ve onu Saltuk Alp ile birlikte göndermişti. İznik ve Köprühisar mücadelelerinde, Akyazı ve Kocaeli seferlerinde, Bursa'nın fethedilmesinde, Orhan Gazi büyük yararlılıklar sağladığı gibi ilerisi için önemli tecrübeler kazanıyordu.³⁴ Ayrıca Gazi Abdurrahman, Konuralp, Akça Koca, Mihal Gazi gibi komutanlar, Orhan Gazi'nin yanında seferlerde bulunarak harb tecrübelerini kazanmada genç şehzâdeye yardımcı oluyorlardı.³⁵

Orhan Gazi, oğullarının iyi bir devlet adamı olması için eğitimlerine önem veriyordu. Oğlu Süleyman Paşa'ya, önce Bursa'yı sonra İzmit'i daha sonra Karesi eyaletini vererek, Hacı İlbeyi yanında bir nevi lala olarak görevlendirmişti. Osmanlı Devleti'nin güç kazanması, Şehzâde Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye ilk adımlarıyla başlamıştı.³⁶

³³Aşıkpaşazade (2003). *Menakıb-u tevarih-i Âl-i Osman*. Çev: Kemal Yavuz, M.A Yekta Saraç. İst: K Kitaplığı. Mevlânâ Mehmed Neşrî (2008). *Cihânnümâ* [288-1485]. Haz. Necdet Öztürk. İst: Çamlıca. Oruç Beğ (2008). *Oruç Beğ tarihi* [1288-1502]. Haz. Necdet Öztürk. 2. Basım, İst: Çamlıca. Y. Akyüz (2008). *A.g.e.*, s.61. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *Tacü't-tevârih*. Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoglu. C.1. İst: MEB.

³⁴Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e.*, s. 46-50. Aşıkpaşazade (2003). *A.g.e.*, s. 75-81. Oruç Beğ (2008). *A.g.e.*, s. 13-15. Neşri (1983a). *A.g.e.*, s. 59-62. İdris-i Bitlisî (2008). *Heşt bihişt*. Haz. Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş. C.1. Ank: Bitlis Eğitim ve Tanıtım Vakfı, s. 185.

³⁵Aşıkpaşazade (2003). *A.g.e.*, s.74. Mevlânâ Mehmed Neşrî (2008). *A.g.e.*, s. 49-54. Neşri (1983a). *A.g.e.*, s. 59-62. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e.*, s. 37. Mustafa Nuri Paşa (1992). *Netayic'ül-vukuat*. Sadeleştiren: Neşet Çağatay. C.1-2. 3.Basım. Ank: TTK, s.15. K. Ziya Taş (1999). *Lâla* (Şehzadelerin Yetiştirilmesi ve Lalalık Müessesesi). *Osmanlı*. (Ed. Güler Eren). C.5. Ank: Yeni Türkiye Yay., s.198.

³⁶Aşıkpaşazade (2003). *A.g.e.*, s. 107. Neşri (2008). *A.g.e.*, s. 76-81. Oruç Beğ (2008). *A.g.e.*, s. 18. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e.*, s. 74-86. Kemâl (2001). *Selâtin-nâme* [1299-1490]. Haz. Necdet Öztürk. Ank: TTK, s. 52. Neşri (1983a). s.76-85. İdris-i Bitlisî (2008). *A.g.e.*, 254-271. Mustafa Nuri Paşa (1992). *A.g.e.*, s. 5-6. Hasan Akçay (1999). *Ahmedi'nin İskender-nâme'si*- Transkripsiyonlu Metin-. Y. L. Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, s. 222. Şükrullah (2004). *Behcetü't-tevârih*. (İnceleme-Metin- Tercüme). Haz. Hasan Almaz. Ank, s. 360. K. Ziya Taş (1999). *A.g.m.*, s.198.

Orhan Gazi Bey'in diğ er oğ lu Murad, henüz on bir-on iki yaş ındayken yetenekli bir kumandan olan lalası Ş ahin (İ dris) ile birlikte, Bursa Bey Sancağı 'na gönderilmiş, buranın asayiş i ve idaresinden sorumlu tutulmuş tu.³⁷ Sultan Murad, İz mit'in fethinden sonra Sultanönü Sancağı 'na nakledilmiş ti. Kardeşi Sü leyman Paşa'nın ölmesi üzerine ise Lala Ş ahin ile birlikte Rumeli'ye gönderilmiş ti. Ş ehzâde Murad, tahta çıkıncaya kadar Rumeli bölgesinde önemli füt uhatlarda bulunmuş tu.³⁸

Sultan Murad Hüdâvendigâr, tahta geç tiğ inde Rumeli yakasına geç işte ş ehzâdesi Savcı Bey'i yerine vekil olarak bırakmış ti.³⁹ Daha sonra ş ehzâdesi Bayezid'i Küt ahya Sancakbeyliğı ile diğ er oğ lu Yakup Ç elebi'yi⁴⁰ Karesi Sancakbeyliğı ile bölgelerin muhafazası için görevlendirmiş ti.⁴¹

Bayezid Han, babası Sultan Murad ve kardeşi Yakup Ç elebi ile bereber kumandanlardan sevk ve idare hususunda öğ rendiğı talimlerle seferlere ve savaşlara katılması sayesinde çok önemli tecrübeler kazanmış ti. Daha ş ehzâdeliğı sırasında Konya Ovası'nda Karamanoğ lu İbrahim Bey'e karşı yapılan savaşta gösterdiğı başarıları dolayısıyla Yıldırım lakabını almış ti. Türklerin Rumeli'de geleceğini tayin eden Kosova Savaşı'nın kazanılmasında önemli rol oynamış ti.⁴²

Ş ehzade Bayezid, idari alandaki tecrübelerinin yanısıra küçük yaştan itibaren zamanın mümtaz âlimlerinden olan Bursa Kadısı Koca Mahmud, Kazasker Ç andarlı Halil, Karamanlı Molla Rüst em'den ilim tahsil etmiş ti. Ayrıca meş hur kıraât ve hadis âlimi

³⁷ Aş ıkpaş azade (2003). *A.g.e.*, s.102. Oruç Beğ (2008). *A.g.e.*, s.18. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e.*, s. 50. Mustafa Nuri Paşa (1992). *A.g.e.*, s.6.

³⁸ Aş ıkpaş azade (2003). *A.g.e.*, 102. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e.*, s. 60. İ dris-i Bitlisî (2008). *A.g.e.*, s.299-310. H. İ nalcık (2006a). Murad I. *DİA*. C:31. İ st.: DİB, s.156

³⁹ Mustafa Nuri Paşa (1992). *A.g.e.*, s.15.

⁴⁰ Ç elebi Allah'a mahsus, görg ülü, terbiyeli, olgun kimse, beyzade, bilgin kişi, müellif, şair, okuyan kişi, keskin zekalı, centilmen kibar adam anlamlarına gelmektedir. Ç elebi kelimesinin kaynağı hakkında bir çok görüş ileri sürölmüş tür. En eski ve en çok kabul gören görüş İ bn Kemal ile Hasan Kâfi Akhisârî'nin öne sürdükleri görüşleridir. Buna göre ç elebi Türkmen dilinde Allah'ın isimlerinden biri olan ç alaptan gelmiştir. Sondaki nisbet "yâ"sı ile kelimeye (ç alabî) "Allah'a mensup, Allah'a bağı lı" anlamı verilmiş ve telaffuzu zamanla incelererek ç elebi şek line dönüş müş tür. Bu ünvan Bektaş i ve Mevlevî pirlerinin en büyükleri içinde kullanılmaktadır. Ç elebi ünvanını ilk kullanan Mevlâna Celâleddin Rumi'nin müridi Ç elebi Hüsameddin'dir. W. Barthold (1997). Ç elebi. *İA*. C. 3, s. 369-370. Mehmet İ pş irli (1993). Ç elebi. *DİA*, C. 8. İ st. , s. 259. İlk Osmanlı ş ehzâdeleri sancaklarda beylik yaparlarken kendilerine Ç elebi Sultan denilirdi. İ smail Hakkı Uzunç arş ılı (1984). Osmanlı ş ehzâdelerinin eyaletlerdeki vaziyetleri. *Osmanlı Devleti'nin saray teş kilatı*. Ank: TTK, s.122.

⁴¹ Aş ıkpaş azade (2003). *A.g.e.*, s. 124. Neş ri (2008). *A.g.e.*, s. 137. Neş ri (1983a). *A.g.e.*, s.111-125

⁴² Aş ıkpaş azade (2003). *A.g.e.*, s. 124. Neş ri (2008). *A.g.e.*, s. 137. Neş ri (1983a). *A.g.e.*, s.111-125. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e.*, s. 192-193. Mustafa Nuri Paşa (1992). *A.g.e.*, s. 9. H. İ nalcık (1992). Bayezid I. *DİA*. C:5. İ st., s.232.

Muhammed Cezerî'den kıraât ve hadis ilimlerini öğrenmişti.⁴³ Şehzâde Yıldırım Bayezid'in göstermiş olduğu yetenekleri dolayısıyla babası Sultan Murad, kendi yerine onun getirilmesini vasiyet etmişti.⁴⁴

İbn-ül Cezerî'nin ilminden Yıldırım Bayezid'in oğulları Mehmed Çelebi, Musa Çelebi ve Mustafa Çelebi de istifade etmişti. Yine padişahın oğulları ve özellikle Çelebi Mehmed, İbn-ül Cezerî'nin oğlu Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed Cezerî'den Arapça, kıraat ve hadis ilimlerini öğrendi.⁴⁵ Çelebi Mehmed, âlim, kâmil, takvâ sahibi asıl adı Ali b. İmadüddin Çelebi olan Sofu Bayezid namıyla meşhur olan hocasından akli ve nakli ilimleri öğrenmiştir.⁴⁶ Bunların yanısıra döneminde Bursa kadıları olan Şeyh Mahmud Çelebi ve Molla Fenari'den eğitim almış,⁴⁷ Emir Sultan'ın sohbetlerinde bulunmuştur.⁴⁸

Sancağa atanma geleneğini Yıldırım Bayezid, şehzadeleri için uygulamış ve oğlu Emir Süleyman'a Sivas ve Kastamonu bölgelerini sancakbeyliği yapması için vermişti.⁴⁹ Ankara Savaşı'ndan önce Yıldırım Bayezid'in oğullarından Emir Süleyman, Saruhan Sancakbeyi; Mustafa Bey, Tekeli (Hamidili); İsa Çelebi, Balıkesir; on yaşındaki Mehmed Çelebi ilk lâlası Yakut Paşa, daha sonra Bayezid Paşa ile Amasya Sancakbeyliği ile görevli olmuştu.⁵⁰ Yakut Paşa, Süleyman Çelebi'nin de lalalığını

⁴³ Mehmed Süreyya (1996a). Koca Mahmud Efendi. *Sicill-i Osmani*. Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar. C.3. İst: Tarih Vakfı Yurt Yay., s.918. Mehmed Süreyya (1996b). Hayreddin Paşa (Kara Halil). *Sicill-i Osmani*. C.2., s. 662. Mehmed Süreyya (Ağustos 1996c). Rüstem (Kara). *Sicill-i Osmani*. C.5. İst: Tarih Vakfı Yurt Yay., s.1401. Heyet (2012). *Osmanlı tarihi I*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, s. 252. Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî. İsmi, Muhammed b. Muhammed'dir. İbn-ül Cezire diye anılması dedelerinden Cezire-i İbn-i Ömer'e ismine nisbetle İbn-i Cezerî diye meşhurdur. Künyesi, Ebü'l-Hâyır, lakabı Şemseddin'dir. 1350 (H.751) senesinde Şam'da doğdu. 1429 (H.833) senesinde Şîrâz'da vefât etti. Tayyar Altıkulaç (1999). İbn'ül-Cezerî. *DİA*. C.20. İst: DİB, s. 551-557.

⁴⁴ Aşıkpaşazade (2003). *A.g.e.*, s. 124. Neşri (2008). *A.g.e.*, s. 137. Neşri (1983a). *A.g.e.*, s.111-125. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e.*, s. 192-193. Mustafa Nuri Paşa (1992). *A.g.e.*, s. 9. H. İnalçık (1992). Bayezid I. *DİA*. C:5. İst: DİB, sf:232.

⁴⁵ Tayyar Altıkulaç (1999). *A.g.m.*, s. 551-557.

⁴⁶ Sofu Bayezid, bazı tarihçiler tarafından ilk şehzade hocası olarak bilinir. Taşköprülüzâde Ebulhayr İsamüddin Ahmed Efe (2007). *Eş-şakâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Çev: Muharrem Tan. İst: İz, s. 80. Neşri (1983a). *A.g.e.*, s.197. Nişancı Mehmed Paşa (2005). *Tevârih-i Al-i Osman*. Haz. Mehmet Yastı. YL Tez. Konya: Selçuk Üniv., s. 98. Hoca Sadettin Efendi (1979d). *Tacü't-Tevarih*. C.5. Yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu. İst: Kültür Bakanlığı, s. 57.

⁴⁷ Bilal Dindar (1992). Bedreddin Simavî. *DİA*. C.5. İst: TDV, s.331. İbrahim Hakkı Aydın (2005). Molla Fenari. *DİA*. C. 30, İst, s. 245-247.

⁴⁸ Ahmet Yaşar Ocak (1995). Emir Sultan. *DİA*. C.11. İst, s. 153-154. Heyet (2012). *A.g.e.*, s.333.

⁴⁹ Aşıkpaşazade (2003). *A.g.e.*, s. 137. Neşri (2008). *A.g.e.* s. 146-147. Neşri (1983a). *A.g.e.*, s. 153.

⁵⁰ Aşıkpaşazade (2003). *A.g.e.*, s.143. Neşri (1983a). *A.g.e.*, s. 153. M. Tayyib Gökbilgin (1952). *XV. Ve XVI. Asırda Edirne ve Paşa Livâsı*. İst: Üçler, s. 23.

yapmıştı.⁵¹ Babasının vefatıyla Amasya'ya gelen Musa Çelebi'nin lâlası Şadi Beyzade Şah Melek Bey olmuştu.⁵²

Yıldırım Bayezid, Timur'a karşı Ankara Savaşı'nda yanında Süleyman Çelebi, İsa Çelebi, Mehmed Çelebi, Musa Çelebi ve Mustafa Çelebi adlı beş oğlunu, hem şehzâdelerin ve maiyyetindekilerin gücünden yararlanmak hemde şehzâdelerin savaş stratejilerinde ve mücadelelerinde tecrübe kazanmaları için yanında bulundurmuydu.⁵³

Çelebi Mehmed, tahta geçince oğlu Şehzâde Murad'a 1415 yılında lalası Yörgüç Paşa ile Amasya Sancakbeyliği'nin sorumluluklarını vermiştir. Şehzâde Murad, 1418 yılında sonraki lalası Hamza Bey ile Rum vilâyetindeki görevini devam ettirmiştir.⁵⁴ Bir ara Saruca Paşa'da şehzâdenin lalası olmuştur.⁵⁵

Şehzâde Murad, Şeyh Bedreddin'in müridi olan Börklüce Mustafa'nın isyanını bastırması,⁵⁶ 1420 yılında Samsun'u İsfendiyaroğulları'ndan alarak Osmanlı Devleti'ne şehzâdeliği sırasında önemli hizmetlerde bulunmuştur.⁵⁷

Şehzâdeler ve sultanlar idari alanda eğitim aldıkları gibi ilim ve sanat alanlarında da dönemin şartlarına göre kendilerini yetiştirebilmişlerdi.

Sultan Murad (I), ilme olan düşkünlüğünden, kendisine ait hususi bir kütüphane oluşturmuştu.⁵⁸ Ayrıca Fatih Sultan Mehmed'in dedesi Çelebi Mehmed ve babası II.Murad'ın da hususi kütüphaneleri mevcuttu.⁵⁹

Tarih kitaplarında Osmanlı sultanlarının şiirle ilgilendikleri hatta şiirleri olduğu belirtilmektedir. Özellikle II.Murad, şiirle ciddi bir şekilde ilgilenen ilk Osmanlı sultanı olarak kabul edilir. Haftada iki gün şair ve bilginleri toplayıp dikkat ve iltifatla, onları baştan sona dinler, tartışmayı başlatmak için her hafta her konu için tartışmacılar tayin

⁵¹ M. Tayyib Gökbilgin (1952). *A.g.e.*, s.24.

⁵² M. Tayyib Gökbilgin (1952). *A.g.e.*, s.27.

⁵³ Mustafa Nuri Paşa (1992). *A.g.e.*, s.23.

⁵⁴ Aşıkpaşazade (2003). *A.g.e.*, s. 156-158. Oruç Beğ (2008). *A.g.e.*, s.49-51.

⁵⁵ Yusuf b. Abdullah (1997). *Bizans söylenceleriyle Osmanlı tarihi. Tarih-i âl-i Osmân*. Haz. Efdal Sevinçli. İzmir: Dokuz Eylül, s. 135.

⁵⁶ Aşıkpaşazade (2003). *A.g.e.*, s. 156-158. Oruç Beğ (2008). *A.g.e.*, s.49-51.

⁵⁷ Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e.*, s. 95. Mustafa Nuri Paşa (1992). *A.g.e.*, s. 37. H. İnalcık (2006b). Murad II. *DİA*. C.31. İst., s. 164-172.

⁵⁸ Sülheyil Ünver (1948). İkinci Selim'e kadar Osmanlı hükümdarlarının hususi kütüphaneleri hakkında. *IV. Türk Tarih Kongresi*. 10-14 Kasım 1952. Ank: TTK, s.297.

⁵⁹ Sülheyil Ünver (1948). *A.g.m.*, s.299-301. Sülheyil Ünver (1945). *İlim ve sanat bakımından Fatih devri albümü-I*. İst: Kenan Matbaası, s.29.

ederdi. Hatta yetenekli gördüklerine ihsanlarda bulunur, onları diğerlerinden üstün tutar, onlara çeşitli ünvanlar vererek adalet yoluna giderdi.⁶⁰

Sultan Murad, ayrıca hattatlıkla ilgilenen ilk Osmanlı padişahı olarak kaynaklarda belirtilmektedir. Günümüze kadar ulaşamamış olsa da sülûh ve nesih hatlarıyla eserler verdiği söylenmektedir.⁶¹

Çelebi Mehmed, sporlardaki maharetiyle “Güreşçi Çelebi” ünvanını almıştır. Halk tarafından pehlivan lakabı verilmiştir.⁶²

Ulaşabildiğimiz bu malumatlar üzerine diyebiliriz ki Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemlerinde zamanın gerektirdiği en iyi şekilde yetiştirmeye ve yetiştirilmeye çalışılan şehzâdeler daha çok dini ilim, gaza ve sancaklara atanarak yöneticilik ağırlıklı olarak talim ve terbiye görürlerken, kuruluş safhasının gereklerini adım adım tamamlayarak büyük bir imparatorluğa dönüşüm ve imparatorluğun gelişim evrelerinde medeniyet alanında da sağlam temeller atıldıkça şehzâde eğitiminin niteliğinde de inkişaflar gerçekleşmiş, idarecilik ve gaza yönelik eğitimin yanı sıra kültür ve sanat alanında da eğitim gören âlim ve sanatkâr sultanlar, şehzâdeler yetişmiştir.

⁶⁰Latîfî (1990). *Tezkire*. Haz. Mustafa İsen. Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 68. Sehî Bey (1998). *Tezkire. Heşt-bihişt*. Sad: Mustafa İsen. 1. Baskı. Ank: Akçağ, s.49. Kınalızâde Hasan Çelebi (2009). *Tezkiretü’ş-şu’arâ*. (Tenkitli Metin). Haz. Aysun Sungurhan-Eyduran. Ank, s.60.

⁶¹ Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (1928). *Tuhfe-i hattâtin*. İbnülemin Mahmut Kemal İnal. İst: Devlet Matbaası., s.517.

⁶²Arap ve Bizans tarihçileri kırışçi lakabını vermişlerdir. Arap müverrihleri hükümdar olmadan evvel kırış ile boğulmak istenmiş olduğunu ve Bizans tarihçileri de kardeşlerinden korkarak, yay yapan bir kırışçinin yanında çırak olarak bulunmasından dolayı bu lakabı verdiklerini söylerler. Sonradan bir çok garp yazarlarda kirî lakabıyla anmışlardır. Mücadeleleri doylayısıyla onun lakabının güreşçi olması daha doğrudur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı. Mehmed I. *İA*. C.7. İst: MEB, s.497. Aynı şekilde Hammer’a göre Çelebi Mehmed’in yay kırış yaptığı ve bundan dolayı kırışçi olarak anılması batılı kaynaklara yanlış tercüme dolayısıyla geçmesi sonucudur. Bunun güreşçi olması gerektiğini yazar. Hammer (2010). *Büyük Osmanlı tarihi*. C. 1. Haz. Mümün Çevik. İst: Milliyet, s. 218.

I. Konunun sınırlandırılması

Osmanlı şehzâde eğitimi, kuruluştan yıkılışa kadar altı yüzyıllık bir dönemi kapsayan geniş bir mevzudur. Mevzunun çok geniş bir dönemi kapsamı araştırma açısından elbette daha fazla bir zaman, muhteva ve emek gerektireceği için belirli bir dönemle sınırlandırmakta fayda gördük.

Osmanlı kuruluş, gelişme ve gelişme sonrasındaki dönemlerde şehzâde eğitiminde belirgin bir takım başkalıkların olması, konuyu sınırlandırmamız açısından temel taşımız olmuştur.

Giriş kısmında da bahsettiğimiz gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluş safhalarında şehzâdelerin eğitimlerinin daha çok dini ilimler, sefer, gaza ve sancağa atanma ağırlıklı olarak yürütüldüğünü görmekteyiz.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasındaki basamakları geride bırakarak, sağlam temeller atması ve sonrasındaki aşamalarda siyasi, askeri gücün yanısıra kültürel ve sanatsal açıdan ilerlemeler göstermesiyle yeni ve özgün bir medeniyet inkişaf etmiştir. Böyle mühim bir dönemde en büyük etmen devlet adamları ve âlimlerin destekleri olmuştur.

Nitekim böyle bir toplumsal ortamda yetişen ve böyle bir toplumsal ortamın oluşmasına katkı sağlayan şehzâdeleri ve sultanları, bir padişah olmanın sorumluluklarının ötesinde, birer âlim ve sanatkâr olarak görmekteyiz. Özellikle II.Murad'dan itibaren Osmanlı hanedanının her bir ferdi ilim ve sanatla ilgilenmiş, kendilerini bu yönde yetiştirmişlerdi.

Ancak 17.yy'da, I.Ahmed'den sonraki dönemlerde sancaklara atanma uygulamasının sona erdirilmiş olması, onların en mühim olan yöneticilik alanında tecrübe kazanmalarına mani olmuştur. Böylece hanedanın taht adayları eğitimi sadece saray içerisinde görmüş, bir nevi kafes hayatı yaşamışlardır. Bu daha sonra tecrübeden yoksun, yönetici vasıflarını çok fazla geliştirememiş padişahların tahta çıkmasına sebep olmuştur ki padişahların idari ve savaş meydanlarındaki başarısızlıkları büyük ölçüde buna bağlanmıştır.

Bu bağlamda çalışmamızda mühim tarihi değışikliklerin olduğu dönemleri belirleyerek 1429-1603 yılları arasındaki şehzâde eğitimini araştırma konumuz olarak belirledik.

II. Amaç ve Yöntem

Bu dönemin mümtaz insanlarını bir nebze olsun anlayabilmek ve anlatabilmek, yetiştikleri ortamı, nasıl bir talim ve terbiye görüklerini öğrenebilmek, şehzâde eğitiminin şehzadelerin her biri için bir düzen içinde gerçekleştiğı, eğitimde nelerin hedeflendiğı, belirlenen hedeflere ne ölçüde ulaşıldığı, eğitimin temel felsefesi, o dönemde ideal insan tasavvurunun nasıl olduğı ve eğitimle buna ne derece ulaşılabilirdiğı gibi mevzuları değerlendirdik.

Hazırlamış olduğumuz bu çalışmamızda şehzâdelerin doğumlarından ölümüne yada tahta çıkışlarına kadar olan zamanın daha iyi anlaşılabilmesi için bilgileri kronolojik sıra içerisinde vermeye özen gösterdik. Şehzâdelerin ilmi eğitimleri ve idari eğitimleri olmak üzere iki bölüme ayırarak; ilmi eğitimlerinde şehzâde hocalarının vasıfları ve şehzâdelerin aldıkları dersler, idari eğitimlerinde ise şehzâde laları, sancakların özellikleri, şehzâdelerin buradaki görevleri temel alınarak Osmanlı şehzâde eğitimini incelemeye çalıştık.¹

III. Yararlanılan Kaynaklar

Osmanlı tarihi araştırmaları için arşiv materyali ve o dönemde yaşayan tarihçilerin kaleme aldığı kronikler vazgeçilmez kaynaklardır. Dolayısıyla araştırmış olduğumuz bu çalışmamızda mümkün olduğunca kroniklerden faydalanmaya çalıştık.

Osmanlı klâsik dönem ile ilgili başvurduğumuz temel kaynaklarımız o dönemde yaşamış tarihçiler tarafından kaleme alınan Osmanlı kronikleri olmuştur. Bu kaynaklardan ilk dönem hakkında elimize ulaşmış olanı 14. yy'da yaşamış Ahmedi'nin İskendernâme adlı eserine eklediğı Dasitan-ı Tevârihi Al-i Osman bölümüdür. Burada giriş kısmında bahsettiğimiz Osmanlı kuruluş dönemi hakkında bir takım bilgilere ulaşabilmekteyiz.

¹Haldun Eroğlu'nun Şehzâdelik Kurumu adlı çalışmasında ve bazı makalelerde şehzâde eğitimi sarayda aldıkları eğitim ve sancaklarda aldıkları eğitim (teori ve pratik) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Ancak şehzâdelerin küçük yaşlarda sancaklara çıkmaları ve ilmi eğitimlerinin en verimli dönemlerinin sancaklarda geçmesi itibarıyla, ilmi ve idari olmak üzere iki kısma ayırarak incelemeyi daha doğru anlaşılması açısından uygun gördük.

Bir başka kroniğimiz Aşıkpaşazâde'nin Menakıb-ı Tevârih-i Al-i Osman adlı eseridir. Aşıkpaşazâde, Fatih Sultan Mehmed dönemi sonuna kadar ele aldığı tarihi bilgilerin bir çoğunu Yahşi Fakih'ten dinleyerek aktardığını söyler. Bu çalışmamızda Kemal Yavuz ve M. A Yekta Saraç'ın, İstanbul Arkeoloji Müzesi 1504 numarada kayıtlı nüsha ile Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 4954 numarada kayıtlı nüshaların karşılaştırmasıyla hazırlamış oldukları eserden faydalandık.

Fatih Sultan Mehmed ve II.Bayezid dönemlerinde yaşayan Neşri'nin Cihannüma adlı eseri de ana kaynaklarımızdandır. Aşıkpaşazâde gibi Neşri'de önceki dönem olaylarını, günümüze kadar ulaşamayan Yahşi Fakih'in eserinden aktarmıştır.

Onbeşinci yüzyılın hususan İstanbul'un fethini bizzat müşahade eden Tursun Bey'in kaleme aldığı Tarih-i Ebu'l Feth adlı eserinden de yeri geldiğinde bilgiler aktardık.

Fatih Sultan Mehmed ve II.Bayezid döneminde yaşayan Oruç Bey'in de olaylara tanık olması dolayısıyla, Tevârih-i Ali Osman adlı eseri ana kaynaklarımız arasındadır.

16. yy. şeyhülislamı olan Hoca Saadeddin'in Tacü't-Tevârih adlı eserinde şehzade hocaları hakkında verdiği bilgiler mevzumuz açısından çalışmada hususi bir yer edinmiştir.

Bunların yanısıra İbn Kemal'in Tevârih-i Ali Osman'ından, Gelibolulu Ali'nin Kitabü't-Tarih-i Kühü'l-Ahbar adlı eserinden, Solakzâde Mehmed Hemdemi Çelebi, Peçevi, Selânikî gibi tarihçilerin kaynaklarından, yazarı bilinmeyen anonim Tevârih-i Al-i Osman gibi ana kaynaklardan araştırmamız sırasında çokça istifade edilmiştir.

15. yy.'da başlayan tezkire yazma geleneği dönemin alimleri ve arifleri hakkında mühim bilgiler içermektedir. Anadolu sahasında ilk yazılan Sehi Bey tezkiresi ve ondan yüz yıl sonra yazılan Latifi'nin tezkiresi, Taşköprülüzade'nin Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye adlı eseri araştırmalarımızda temel kaynaklarımız arasında bulunmaktadır.

Bu tarihi öneme haiz eserlerin yanısıra şehzâdelerin veya padişahların kendi kaleminden dökülen edebi eserleri yaşadıkları dönemi ve kişilikleri, aldıkları eğitimleri hakkında mühim ipuçları vermektedir. Arşivlerde bulunan şehzâde ve sultanların kendi

kalemlerinden divanlarına ve eserlerine de eğitimin hayata geçirilebildiğini göstermesi açısından en önemli kıstaslarımız olarak çalışmamızda yer verdik.

Tarih kitaplarından başka arşivlerde bulunan birinci el kaynaklar arasında konumuz ile alakalı olarak şehzâde ve lâlalar için divandan çıkan hükümlerin kaydedildiği mühimme defterlerinden konumuzla ilgili bir kaç bilgiye değinmeye çalıştık.

Temel kaynaklarımızın yanısıra şehzâdelerle ilgili yapılan araştırmaları inceledik ve yeri geldiğinde bu kaynaklardan istifade etmeye çalıştık. Fakat ne yazık ki şehzâdeler ile ilgili yapılan araştırmalar pek fazla değildir.

Konu ile ilgili bugüne kadar yapılan araştırmalardan biri Haldun Eroğlu'nun "Osmanlı Devleti'nde Şehzâdelik Kurumu" adlı doktora tezi olarak hazırlamış olduğu çalışmadır. Osmanlı Devleti'nde veraset geleneği ve hakimiyet anlayışı ilk bölümde incelenmiş, ikinci bölümde sosyo-kültürel ekonomik durumlarına değinirken şehzâde eğitiminden de kısaca bahsedilmiştir. Diğer üç bölümde şehzâdelerin sancaklara çıkarılmaları ve hanedan üyelerinin katli meseleleri ele alınmıştır.

Bu mevzuda en fazla çalışma yapan ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı olmuştur. "Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı" adlı kitabında Osmanlı hükümdarlarının şahsiyetlerinden, Osmanlı şehzâdelerinden, Osmanlı şehzadelerinin sancak beyliklerinden, Osmanlı şehzâdelerinin eyaletlerdeki vaziyetlerinden bahsetmiş olması bu konuda yapılan en kapsamlı ve önemli araştırma olma özelliğini kazanmıştır. "Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı" adlı kitabında da padişah hocaları hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Konu Hakkında İsmail Hakkı Uzunçarşılı hocamızın Belleten dergisi 30 ve 39. C iltlerinde "II.Bayezid'in oğullarından Sultan Korkud", "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzâdeleri" adlı makaleleri de bulunmaktadır.

Enver Ziya Karal'ın "Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzâde Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetname" adlı makalesi şehzâdelerin sancaklarında görev ve sorumlulukları hakkında bilgi veren önemli araştırmalardan biridir.

Bir diğerk çalışma Kenan Ziya Taş tarafından hazırlanan “Lala (şehzâdelerin Yetiştirilmesi ve Lalalık Müessesesi)” adlı makaledir. Makale lâla ve atabey tabirlerinden, Osmanlılarda lalalık müessesinin ortaya çıkışı ve özelliklerinden bahsetmesi dolayısıyla göz önünde bulundurmanız gereken önemli araştırmalardan biri olmuştur.

Bu kaynakların dışında konumuzla ilgili olarak yararlandığımız bilimsel çalışmalar dipnotlarda ve kaynakçada gösterilmiştir.

Birinci Bölüm

Şehzâdelerin İlmi Eğitimleri

1.Eğitimin tanımı

Eğitimin İngilizce karşılığı training, education; Almanca karşılığı ausbildung, erziehung; Fransızca karşılığı education, enseignement olarak kullanılmaktadır.¹ Arapça’da ise eğitim yerine daha çok terbiye² kelimesi kullanılmaktadır. Planlı ve programlı yapılan eğitime ise talim denilmektedir.³

Eğitim bilimcileri tarafından, eğitimin pekçok tanımı yapılmış, eğitim hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan birkaçı şöyledir;

Eğitim insan kişiliğini besleme sürecidir.⁴

Eğitim, bireyde davranış değiştirme ya da oluşturma sürecidir.⁵

Eğitim, yeni kuşaklara toplum yaşamına hazırlanırken, gerekli, bilgi, beceri, tutum ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardımcı olma etkinliğidir.⁶

Eğitim, bireyin yaşadığı toplumda uygulama değeri olan yetenek, yöneliş ve diğer davranış örüntülerini kazandığı süreçler toplamıdır.⁷

¹A. S. Hornby (2001). *Oxford advanced learner's dictionary*. (Ed. Sally Wehmeier). Sixth Edition. Oxford University Press, s. 371. V. Karl Steverwald (1995). *Türkçe-Almanca sözlük*. İstanbul: ABC Kitabevi, s. 258-927- 721. P. Tuğlacı (1991). *Büyük Türkçe-Fransızca sözlük*. Ankara: İnkılap Kitabevi, s. 252- 682.

²Terbiye dilimize Arapça’dan geçmiş bir kelimedir. Terbiye, Rab ve riba köklerinden gelir. Rab terbiye manasına bir mastardır. Rab, bizzat terbiyenin kendisi gibi olan ve dolayısıyla ele geçirme, üstün gelme, yardım, tedbir, zaptetme, tasarrufta bulunma, telkin ve irşat, yükümlü tutma, emretme, yasak koyma, teşvik, korkutma, ödüllendirme, cezalandırma gibi terbiye için gerekli olan herşeye sahip, malik, takdir edip yaratan, koruyan, geliştiren, güçlü ve en mükemmel bir terbiyeci demek olur. Terbiye, bir şeyi adım adım, basamak basamak olgunluğa erdirmektir. E. Muhammed Hamdi Yazır (2011). *Hak Dini Kur'an Dili*. Sadeleştiren: Nedim Yılmaz. İst: Hisar Yayınevi, s. 50-51. Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, (2007). *Kur'an yolu Türkçe meâl ve tefsir*. C.1. Ank: DİB, s. 61. İ. Karşı (2007). *Türkçe Arapça Sözlük*. İst: Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., s.173. TDK (2005), *Mükemmel Osmanlı Lügati*, Ank. Üniv. Basımevi, s. 523. Türkiye’de 1940’lı yıllardan sonra terbiye kelimesi yerine eğitim kelimesi kullanılmıştır.

³Ş. Sami (2004). *Kâmus-ı Türki*. İstanbul: Kapı Yayınları, sf:1368. F. Devellioğlu (1982). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat*. Ank: Aydın Kitabevi, s.1301.

⁴Nuray Senemoğlu (2010). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*. Ank: Pegem Akademi, s.1.

⁵Nuray Senemoğlu (2010). *A.g.e*, s.1

⁶Mehmed Durdu Karşı (2010). Eğitim biliminin iki temel kavramı. *Eğitim bilimine giriş*. (Ed. Prof. Dr. Mehmet Durdu Karşı). Ank: Pegem Akademi, s. 9.

⁷Özcan Demirel ve Zeki Kaya (2010). Eğitim ile ilgili temel kavramlar. *Eğitim bilimine giriş*. (Ed. Ö. Demirel ve Z. Kaya). Ank: Pegem Akademi, s.5

Klâsik anlayıştaki eğitimin tanımı ise; bireylerin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişiklikler oluşturma sürecidir.⁸

Görüldüğü gibi eğitim hakkında birçok tanımlar yapılmıştır. Ancak bu tanımlara baktığımızda her birinin eğitimin bir yönünü açıkladığını görmekteyiz. Ortak özelliklerine baktığımızda bireyin gelişimini sağlamak, ileriki yaşamında çevresine uyum sağlamak, toplumsal değerleri benimsetmek amacıyla davranış değiştirme yada davranış oluşturma süreci olduğunu görürüz.

Davranış değiştirme yada bir davranış oluşturma bilimsel alanda yapılan bir takım deneylerle akılları ve şuurları olmayan hayvanların bazı türlerinde de gerçekleştirilebilmektedir. Palov uygulamış olduğu deneyler sonucunda köpeklerinde koşullu uyarıcılar karşısında tepki verdiklerini, bunu bir kaç kez yapılan tekrarlardan sonra öğrendiklerini kanıtlamıştır. Skinner, fareler üzerinde gerçekleştirdiği deney sonucunda farelerin verdikleri tepkilerin sonunda almış oldukları pekiştirmelerle aynı davranışı yinelediklerini söylemektedir.

Söz konusu olan insansa uygulanan bu yöntemle ortaya nasıl bir tablo çıkar? Yarım yamak, gereksiz bir çok bilgi yüklenen, koşullayıcı, pasifize edilmiş bir eğitim sürecinden geçen, istenenleri sorgusuz sualsiz yerine getiren bireyler yetiştirmiş olmaz mıyız?

Her ne kadar bireyi araştırmaya, sorgulamaya, eleştirel düşünmeye yönlendirecek kuramlar ortaya atılsa da, eğitim ne yazık ki bir takım ideoloji ve siyasi vb. hedeflerin gölgesinden kurtulamamıştır.

Eğitimin en iyi şekilde verildiğine inandığımız okullar çoğu zaman belirli düşünceleri empoze eden, belirli davranış kalıplarını dayatan bir kurum olarak kullanılmıştır. Eğitimin kişilerin menfaatlerini korumak ve sürdürmek için kullanılması ne kadar doğru, ne kadar gerçekçi, insan için ne kadar olumludur?

Burada asıl sorun insanın insan olduğunun unutulmasından kaynaklanmaktadır. İnsanı sadece biyolojik bir varlık olarak ele almak, onun içindeki sırları bir kenara bırakmak, yok saymak daha büyük sorunları doğurdu. Halbuki insan içinde iki zıt kutbu bulunduran bir

⁸S. Ertürk (1992). *Eğitimde program geliştirme*. Ank: Yelkentepe Yay., s.12. Ö. Demirel ve Z. Kaya (2010). *A.g.e.*, s.6

varlıktı. İyilik-kötülük, güzellik-çirkinlik, mutluluk-mutsuzluk... Onun sorumluluğu olumsuz, kötü hasletlerden kurtulup, içindeki cevheri, mana hazinesini çıkararak yükselmek, olgunlaşmaktı. Zira insanın bu yönünün görmezden gelinmesinin tehlikelerini tarihi vakıalarda göstermektedir.

Günümüz modern çağ anlayışındaki bu ihmalin zararlarını A. Carrel şöyle anlatmaktadır:

“Mukaddes fikrinin ve ahlak fikrinin dumura uğraması, zekanın dumura uğraması kadar zararlıdır. .. Bunun içindir ki tabiatımızın en derin ve en ince ihtiyaçlarını bilmez olmamalı. Biz batılılara akıl, sezgiden daha üstün gelir. Akli duyguya tercih ederiz. Bilim parlamakta din sönmektedir (Bilim dini uyutmak veya söndürmek biçiminde parlıyor)... Öyle ki, önce zekamızı geliştirmeye bakıyoruz. Ahlak, güzel ve bilhassa mukaddes mefhumu gibi akli olmayan zihin faaliyetleri tamamen ihmal edilmektedir. Bu temel faaliyetlerin dumura uğraması modern insanı manen kör bir varlık haline getirmektedir. Böyle bir sakatlık insanın iyi, yapıcı bir cemiyet elemanı olmasına manidir... Hayatta başarı için akli ve maddi şeyler kadar manevi olanlarda zaruridir. Şu halde şahsiyete, zekanın verdiği kuvvetten ziyade kuvvet veren ruhi faaliyetleri kendimizde yeniden canlandırmak elzemdir.”⁹

İnsanlığın tekamülünü sağlayabilmenin, ilim ve irfan duygusunu yeniden diriltebilmenin yollarından biri de eğitimi farklı yönlerle çekmeden kendinde var olan anlamı korumakla olur.

Eğitim sadece bilgi aktarma işi değil, karakter ve şahsiyet kazandırma amacını içeren bir etkinlik olduğunu hesaba katarsak;

Eğitim diğer bir deyişle terbiye, bireyin ruh ve karakter yapısını peyderpey olgunluk sınırına/ideal noktaya ulaştırma gayretidir.¹⁰

2. Eğitimde göz önünde bulundurulması gereken hususlar

⁹A. Carrel (1947). *Dua*. Çev: Nahid Tendar. İst: Amerikan Bord Neşriyat Dairesi Yay., s.4-5.

¹⁰Muhammed Nur Süveyd (1994). *Peygamberimizin Sünnetinde çocuk eğitimi*. Tercüme: Dr. Zekeriya Güler. Konya: Uysal Kitabevi, s. 22.

Eğitimin daha etkili ve verimli olması için göz önünde bulundurulması gereken bazı hususlar vardır. Bunlar dikkate alınmadığı sürece eğitimde beklenen hedefe ulaşmak pek mümkün değildir.

Bunlardan birincisi bireyin zihinsel, bedensel ve ruhsal açıdan belirli bir olgunluğa erişmesidir. Çoğunlukla yaşla birlikte değerlendirilen olgunlaşma bireyin geçireceği öğrenme yaşantılarının niteliğini belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Örneğin; çocuğun karmaşık problemleri çözebilmesi için belirli bir zihinsel olgunluğa, kalem tutup yazı yazabilmesi için kemiklerinin, el ve parmak kaslarının yeterli olgunluğa erişmesi gerekir. Yine çocuğu etkileyecek savaş, ayrılık, ölüm, cinsellik vb. konularda onun ruhsal ve duygusal durumunu göz önünde bulundurmamayı ihmal etmemeliyiz, aksi taktirde bu birey için bir takım sorunlara yol açabilir.

Bir diğer mühim husus ise kalıtım ve çevrenin etkisidir. Kişinin kalıtım yoluyla sahip olduğu bedensel, zihinsel, fiziksel vb. özellikler, yaşadığı aile ortamı, arkadaş çevresi, bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel seviye eğitimin istenilen gayeye ulaşmasında en büyük etkenlerdendir.

Bilimsel araştırmalar sonucu çocukların bazı gelişim dönemlerinde belli tür öğrenmelere yüksek duyarlılık gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Psikologlar bu dönemlere kritik gelişim dönemleri adını vermektedir. Örneğin, birçok psikolog okul öncesi yılları psiko-sosyal gelişim için olduğu kadar zihin ve dil gelişimleri içinde kritik gelişim dönemleri olduğunu söylemektedir.¹¹ Bu tür dönemlerin çok iyi bir şekilde tespit edilmesi ve en doğru şekilde değerlendirilmesi eğitimde kısa sürede daha fazla verim alınmasını ve eğitimin çok daha kolay gerçekleşmesini sağlamaktadır.

3. Şehzâdelerin yetişmesiyle mükellef olanlar

3.1 Baba

Çocuk pekçok şeyi ona en yakın olan anne ve babasından daha sonra çevresindeki diğer insanlardan öğrenir. Özellikle çocuğun ailede, anne babasından gördüğü şeyler, onun tertemiz zihninde ve ruhunda ilk şekiller olarak iz bırakır. Büyük alimlerimizden İmam

¹¹N. Senemoğlu (2010). *A.g.e.*, s.5-7. B. Aydın (2010). Gelişimin doğası. *Eğitim psikolojisi*. (Ed. Binnur Yeşilyaprak). Ank.: Pegem Akademi, s.31-37.

Gazâli bu konuya değinerek çocuğun yetiştirilmesinin ehemmiyetini ve yöntemlerini açıklamıştır:

“Çocuğun terbiyesindeki yol işlerin en önemli olanlarındandır. Çocuk ebeveyninin yanında emanettir. Onun tertemiz kalbi nakış ve sûretten boş, berrak ve soyut bir cevherdir. Bu mübarek kalb kendisine nakşedilen herşeye kabiliyetlidir. Ne tarafa meylettirirse oraya meyleder. Eğer kendisine hayrı öğretirsen hayır üzerine büyür... Eğer şerre alıştırılırsa kötü olup helâk olur. Bunun günahıda terbiyesiyle mükellef olanının üzerinedir.”¹²

Ebeveynin çocuğun karakterinin gelişiminde ehemmiyeti yadsınamaz. Anne ve baba çocuğun kişilik gelişiminde ilk örneklerini teşkil ederler.

Nitekim şehzâdelerin karakter oluşumunda bir imparatorluğun hükümdarı olan babaları birinci derecede ehemmiyet arz etmektedirler. İleride tahta geçecek, büyük bir imparatorluğu yönetecek hükümdar adayına en güzel örnek padişah babalarıydı.

Şehzâdeler, farklı toplulukları birarada ve huzur içinde yaşatabilmenin, devletini düşmanlara karşı koruyabilmenin, savaş ve anlaşma durumlarında kazançlı çıkabilmeyi başarabilmenin, devlet yönetiminin tüm stratejilerini en iyi şekilde gerçekleştirebilmenin püf noktalarını kendilerine en yakın olan babalarından öğrenirdi.

II.Mehmed’in karşısında İstanbul’u fethetme girişimlerinde bulunan babası II.Murad ve Yıldırım Bayezid gibi zamanın hadiselerini kavrayabilen padişahlar vardı. Sultan Mehmed içinde İstanbul’un alınması bir vasiyetname hükümündeydi ve o da bu yolda yürüyerek babasından devraldığı devleti imparatorluğa dönüştürmüştü.

Yavuz Sultan Selim’in karşısında büyük babası Fatih Sultan Mehmed gibi cihangir bir padişah vardı. Aynı şekilde Kanuni için Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim gibi kılıçla kalemi birarada yürüten cihangir padişahların varlığı onun şevkini ve azmini daha da arttırmaktaydı.

¹²İmam-ı Gazâli. *İhyau ulumid-din*. 3.Cilt, s.169. İmam-ı Gazâli Kimya-yı Saadet adlı kitabında da bu konuya değinerek çocukların kalbini adeta işlenmemiş bir cevhere, tertemiz bir toprağa, onları her şekli alabilecek bir muma benzeterek, çocukluk çağında verilen eğitimin onların şahsiyetlerini oluşturmaları açısından ehemmiyetini anlatmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. İmam-ı Gazâli. *Kimya-yı saadet*. Tercüman: Ali Arslan. Merve Yayınları, s. 349.

Padişahlar ayrıca evlatları için onların eğitimleri hakkında karar veriyor, dönemin en ünlü âlimlerinden ders almalarını sağlıyor, devlet yönetiminde tecrübe kazanmaları için sancaklara atanmalarına karar veriyorlardı.

Padişah babaları ayrıca evlatlarına yaşamış oldukları tecrübelerini ve nasihatlerini aktararak onların aynı hataya düşmemeleri, daha iyi bir idareci olmalarını istiyorlardı.

Devlet'in kurucusu olan Osman Gazi, sadece oğlu Orhan Bey için değil aynı zamanda ileride tahta geçecek olan hükümdar torunları için vasiyetnamesini¹³ yazmıştı.

Yine II.Murad, oğlu Sultan Mehmed için yazdığı nasihatler,¹⁴ oğluna ve torunlarına bıraktığı manevi bir mirastı. Onlar gelecek nesillere daha iyi bir hayat sunmak için tarihin en mümtaz şahsiyetlerini yetiştirmişlerdi.

3.2 Anne

Çocuğun bakımında ve eğitiminde anne çok önemlidir. Annelerin toplumların hayatında da tarihi bir rolü vardır. Toplumu ıslah eden, insanlığı daha iyiye ve daha güçlüye götüren liderlerin yetişmesinde baba kadar annenin de çok büyük etkisi vardır.

Bunun önemine binaen Osmanlı padişahları geleceğin hükümdarını yetiştirecek bir annenin zeki, akıllı, iyi ahlaklı bir hanım olmasına özen gösterirlerdi.

Zira çocuğun yetişmesinde annenin, sevgiye, merhamete dayanan bir ilişki içinde, çocuğa iyi ahlakı benimsetmek, sorumluluklarının bilincine varmasını sağlamak, saraya uygun davranışları öğretmek ve öğretilenleri kontrol etmek gibi pekçok vazifesi vardı. Bunların yanı sıra annenin rolü neredeyse şehzadenin doğumundan ölümüne kadar sürerdi.

İleride daha ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz şehzâdelerin sancağa atanmasından sonraki hayatında da annelerin mühim rolü olmaktaydı. Şehzâdeler sancaklara anneleriyle beraber

¹³ Mehmed Neşri (Mart 1983a). *Neşri tarihi*. Haz. Mehmet Altay Köymen. C.1. Ank: Kültür Bakanlığı, s. Aşıkpaşazade (2003). *Menakıb-u tevarih-i Âl-i Osman*. Çev: Kemal Yavuz, M.A Yekta Saraç. İst: K Kitaplığı, s. 87.

¹⁴ II.Murad'ın Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatleri adıyla yayınlanan eser II.Sultan Murad devrinde saraya girmiş Venedik elçisi Andrea Coscolo tarafından kaleme alınmıştır. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman devrinde eski elçinin torunu olan Marino de Cavallo adlı bir Venedik elçisi tarafından 1559 yılında tercüman Murad Bey'e tercüme ettirilerek Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur. Eser bugün Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde ve Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (nr. 3295) bulunmaktadır. Günümüz diline çevrilerek Tercüman 1001 temel eser listesinde yer alarak yayınlanmıştır. *II.Murad'ın Fatih Sultan Mehmed'e nasihatleri*. Yay. Haz. Abdullah Uçman. Tercüman Yay.

giderlerdi. Böylece şehzâdesiyle beraber gönderilen anne, oğluyla birlikte adeta bir resmi görevi de üstlenmiş olurdu.

3.3 Sütüne ve daye

Şehzâdenin doğumundan sonra onun yetişmesinde mühim rolü bulunan bir diğer kişi de sütannesiydi. Şehzâde doğar doğmaz, ona iyi ahlaklı, genç ve bebekli bir kadın sütanne olarak seçilir¹⁵ ve şehzâdeyi emzirme konusunda anneye destek olurdu.

Bebeğin beslenmesi ve bakımı konusunun ehemmiyetini ünlü tıp alimi İbn-i Sina El-Kânûn Fit't-Tıbb adlı eserinde çok güzel açıklamıştır:

*“Anne sütünün yerini hiç bir besin maddesi dolduramaz. Fetüs olarak bebeği büyüten kana en yakın ve doğal olarak gelişip, büyüme için en uygun olan besin anne sütüdür. Süt bebek için yararlıdır ve onun yapısı için cazip ve kabul edilebilir özelliklerdedir.”*¹⁶

Bebeğin doğumundan sonra anne sütüyle beslenmesinin birçok faydaları eski zamanlardan beri bilinir ve uygulanırdı. Arap yarımadasında cahiliyye devrinde yeni doğan çocukları sütannelerine vermek, çocukların sağlam vücutlu, sıkı etli, cesaretli yetişmeleri, düzgün ve pürüssüz konuşmayı öğrenmeleri için uygulanmaktaydı.¹⁷

Anne sütüyle beslenmenin psikolojik açıdan anne-bebek ilişkisini güçlendirmesi, bebekte güven duygusunu aşılması, bedensel ve zihinsel gelişimi en üst düzeyde sağlaması açısından İslâm dininde ayrı bir önemi vardır. Çocuğun ruhi ve sıhhi her bakımdan en ideal süre bile belirlenmiştir.¹⁸

¹⁵Yeni doğmuş bebeklerin bakımı için sütanneler dışarıdan seçildiği gibi saray içindeki dayelerden de seçilebilirdi. Sütannelere de genellikle daye denilmekteydi.

¹⁶İbn-i Sina. *El-Kânûn Fi't-Tıbb*. Çeviren: Esin Kahya, 1.cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.231.

¹⁷M. Asım Köksal (2008). *İslam Tarihi* I-II, 2. Baskı, İstanbul: Işık Yayınları, s.37.

¹⁸Gerçi bana ve anana-babana şükret diye insana ana ve babasını da tavsiye ettik. Annesi onu zayıflık zayıflık üstüne taşıdı, süt kesimi de iki sene içindedir. Dönüş ise banadır. Lokman 31/14. E. Muhammed Hamdi Yazır (2011). *Hak Dini Kur'an Dili*.C. 6 (Sadeleştiren: Nedim Yılmaz). İstanbul: Hisar Yayınevi, s.401. Anneler çocuklarını, emzirmenin tamamlanmasını isteyenler için iki tam yıl emzirirler. Çocuklar kendisinin olan (baba)'a da emzirenlerin yiyecekleri, giyecekler, lâyıkiyla borçtur. Bununla beraber herkes ancak gücüne göre yükümlü olur. Ne yavrusu yüzünden bir ana ne yavrusu yüzünden bir baba zarara uğratılmasın. Vârise düşende aynı borçtur. Eğer baba ve ana birbirlerine danışıp karşılıklı rızalarıyla memeden kesmek isterlerse kendilerine günah yoktur. Ve şayet çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, vereceğinizi güzel verdikten sonra yine size günah yoktur. Bununla beraber Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah her ne yaparsanız görür. Bakara 2/233. E. Muhammed Hamdi Yazır (2011). *A.g.e.*, s. 97. Karaman, Hayrettin;

Günümüzde Dünya Sağlık Örgütü ve bilimsel organizasyonlar tarafından bebeğin sağlıklı büyümesi ve gelişmesi için en uygun beslenme şeklinin emzirme olduğu onaylanmıştır.¹⁹

Bebeğin anne sütünden beklenen faydanın görülebilmesi için sütannenin bir takım nitelikleri taşıması gerekirdi.

Yusuf Has Hacıp, sütannenin iyi ve temiz bir kadın olduğunda evladın temiz ve uzun ömürlü olacağını söyleyerek bunun önemine dikkat çekmiştir.²⁰

İmam Gazâli de alim bir eğitimci olarak eserlerinde çocuk terbiyesine de yer vermiştir. Ona göre çocuğu emzirecek sütanne salih, güzel ahlâklı, haram yemeyen biri olmalı, zira sütannenin kötü ahlâkı çocuğa da sirayet eder. Hatta çocuğun eti ve derisi haramdan meydana gelirse huyu ve tabiatı da harama yatkın olur.²¹

Nitekim ünlü tıp alimi İbn Sina da çocuğa tutulacak süt annenin çok iyi seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. O'na göre çocuğa seçilecek sütannenin bazı nitelikleri taşıması gerekmektedir. İyi bir sütanne 25 ila 35 yaşları arasında, sağlığı yerinde ve iyi ahlaklı olmalıdır. Sütanne, kızgınlık, üzüntü gibi karakterin gelişmesini zayıflatmaya meylettiren ve bebeğin hislerini ters şekilde etkileyen hissi patlamalar göstermemelidir.²²

Psiko-analitik yaklaşımçı olan Freud'a göre bebeğin doğumundan sonraki bir yada bir buçuk yıllık bir süreyi oral dönem olarak adlandırmaktadır. Freud, bu dönemde çocuğun dış dünyayı algılaması ve gereksinimlerini karşılanması daha çok ağız yoluyla gerçekleştiğini, çocuğun bu dönemde emme gibi eylemlerinin kısıtlanması yada bunların aşırı biçimde karşılanmasının, temel gereksinimlerinin gerektiği gibi doyurulamaması anlamına gelebileceğini belirterek, oral olarak adlandırılan 1-1.5 yıllık bir süreçte yeterince bakılıp beslenen, sevilme gereksinimlerini gerektiği gibi doyurabilen çocuklarda, dış dünyaya karşı temel bir güven duygusu oluşmaya başladığını, gereksinimleri yeterince karşılanamayan çocuklarda ise, yetişkinlik yıllarına kadar uzanabilen güvensizlik

Çağrı Mustafa; Dönmez, İbrahim Kâfi; Gümüş, Sadrettin (2007), *Kur'an Yolu Türkçe meâl ve tefsir*. C.1-4. Ank:DİB, Bakara 2/233, Lokman 31/14.

¹⁹ Emzirmenin hem annenin sağlığı hem de bebeğin sağlığı ve anne bebek arasındaki duygusal yakınlığın üzerinde olumlu etkisi vardır. Emzirmeyle çocuk, diyabet kanser, kardiyovasküler hastalıklar gibi kronik hastalıklar ve enfeksiyonlara karşı koruyuculuk kazanır. Oya Kavlak; Hatice Bal Yılmaz,; Şeyda Dülgerler; (2010). Emzirme ve Kanser Araştırmalarının İncelenmesi. *The journal of breast health*. 6 (4). s.141.

²⁰Yusuf Has Hacıp (1959b). *Kutadgu Bilig II*. Trc: Reşit Rahmeti Arat. Ank:TTK Yay., s.326.

²¹ İmam-ı Gazâli. *Kimya-yı saadet*, s. 349.

²² İbn-i Sînâ. *A.g.e.*, s.231.

duygularıyla, bağımlı kişilik özelliklerinin ilk tohumlarının atılmış olabileceğini söylemektedir.²³

Psiko-sosyal kişilik kuramını geliştiren Erikson, 0-1 yaş arası olarak ele aldığı bebeklik dönemini güvene karşı güvensizlik olarak değerlendirmiş ve bu dönemde çocuğun bakımı ve sevgi gereksinimlerinin tutarlı bir şekilde karşılandığında kendi dışındaki dünyanın güvenilir olduğuna dair duygular geliştirdikleri kanısına varmıştır.²⁴

Aslında bilimsel çalışmalar ve kuramlar, geçmişte ve günümüzde var olan bir geleneğin hayati önemini daha sistematik bir şekilde araştırarak ortaya konulmasından başka bir şey değildir.

Şehzâdelerin bakımında sütannenin yanında çocuğun banyosunu yaptırma, giydirme, vs. gibi diğer bakımlarıyla ilgilenmek için saraydaki cariyelerden daye görevlendirilirdi. Dayeler iyi yetişmiş, saray terbiyesini almış, iyi ahlâklı, akıllı ve becerikli kalfalardan seçilirdi.

Şehzâdeye sütannelik yapan hanım ayrıcalıklı bir konuma sahip olurdu. Sarayda herkes tarafından saygı gördüğü gibi yetiştirdikleri şehzâdeler de onları severler ve hayatları boyunca onlara saygı ve sevgilerinde kusur etmezler, onlarla yakından ilgilenirlerdi.

Fatih Sultan Mehmed, dayesi Hundi Hatun'a büyük saygı göstermiş, pekçok bağışlarda bulunmuştu. Hundi Hatun, Fatih'in kendisine temlik ettiği mülk ile Edirne'de bir mescid, İstanbul Demirkapı'da Daye Mescid ile Tarakçılar'da Daye Hatun Mescit'ini yaptırmıştı.²⁵

II. Bayezid, şehzâdesi Mehmed, Kefe Sancakbeyi iken öldüğünde, oğlunun dadısına maaş bağlatmıştı.²⁶

Kanuni Sultan Süleyman dayesine olan hürmetinden dolayı vakıflar yapmıştır. Dayesi de hükümdarın bağışladığı arazi ile İstanbul'da 1530'da Mahmud Paşa yakınındaki Daye Hatun camiini yaptırmıştır.²⁷

²³Gürhan Can (2006). Kişilik gelişimi. *Eğitim psikolojisi*. Ed. Binnur Yeşilyaprak. Ank: Pegem, s.123.

²⁴Gürhan Can (2006). A.g.m., s.127. Erik H. Erikson (1993). *Childhood and society*. Newyork: W.W. Norton Company.

²⁵Çağatay Uluçay (1959). Bayezid II. in ailesi. *İst. Üniv. Tarih Dergisi*. Eylül 1959. 10(14). s. 139. M. Tayyib Gökbilgin (1952). *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*. İst: Üçler, s. 54-55,323-325.

²⁶TSMA., D. nr.2938. Çağatay Uluçay (1959). A.g.m, s. 107.

²⁷M. Çağatay Uluçay (1992). A.g.e., s. 139.

Kanuni'nin çok sevdiği şehzâdesi Mehmed'in dayesi, kendisine sağlanan imkanlarla Akhisar'ın Marmara bucağında cami, medrese ve imaret yaptırmıştır.²⁸

II.Selim'in dayesine olan muhabbeti, şehzâdelerin büyüklerine ve üzerlerinde emeği geçenlerine karşı gösterdikleri değere en güzel örneklerden biridir. II.Selim, evlenip saray dışına çıkan dayesini sık sık ziyaret ederdi. Venedik elçisi Garzoni, 1573'te bunu raporunda şöyle anlatmıştır “*zamanın büyük kısmını kendi eski dadısı, şimdi Ahmed Paşa'nın eşi olan yaşlı bir hanım ile satranç oynayıp, onun anlattığı fıkralarla eğlenerek geçirirdi.*”²⁹

3.4 Diğerleri

Şehzâdelerin devlet yöneticisi olma vasıflarını kazanmanın yanısıra ilmiyle âlim, sanatıyla sanatkâr bir birey olarak yetişmelerini sağlamak için onlara bir takım bilgi ve beceri kazandırma mükellefiyeti şehzâdelerin çocukluk yıllarından itibaren tutulan özel hocalarının üzerindeydi. Şehzâde hocaları sadece sancaklara atanana kadar değil sancakta bulunduğu süre boyunca çoğu zaman da şehzâdenin padişahlık yıllarında³⁰ ona yol göstermeye, onu irşad etmeye devam ederdi.

Şehzâde sancağa atandığı zaman onun siyasi ve idari işlere vakıf olabilmesi lalanın³¹ gözetimi altında gerçekleştirilebilmekteydi.³² Devleti idare edebilecek bir padişahın

²⁸ M. Çağatay Uluçay (1992). *A.g.e.*, s.139.

²⁹ Alberi, Relazioni'den aktaran Leslie P. Peirce (2002). *Harem-i hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümler ve kadınlar*. Çev. Ayşe Berktaş. 4. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., s. 176. Garzoni'den (s. 401-402) aktaran Nicolae Jorga (2005c). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi*. C.3. Çev. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe, s. 147.

³⁰ Osmanlı padişahları şehzadelikleri sırasında ders gördükleri hocalarını hükümdar oldukları zaman hünkâr hocası yapardı. Eğer kendisi padişah olmadan önce vefat etmişse ulema arasından kendisine bir hoca seçerdi. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1984). *Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilatı*. İkinci Baskı. Ankara:TTK., s.146. Yani eğitim sadece şehzadelikleri döneminde değil hayat boyu devam ederdi.

³¹ Türkçe'de atabeg yada atabey olarak kullanılan kelimenin Farsça karşılığı lâlâdır. Lâlâ kelimesi sözlükte kul, köle, efendinin çocuğuna bakmakla yükümlü hizmetkar anlamlarına gelmektedir. Bkz: F. Devellioğlu (1982). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi, s.646. Mehmed Zeki Pakalın (1951b). *Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C.2. İstanbul: MEB., s.354. Mehmed Zeki Pakalın (1951a). *A.g.e.*, s.102. Ş. Sami (2004). *A.g.e.*, s. 1234. Lala zamanla ileri gelenlerin, varlıklı kişilerin, yüksek dereceli idarecilerin, bey, han, hükümdar çocuklarının eğitimiyle ilgilenen, onlara yönetim sanatını öğretken, her türlü bakımından ve yetişmesinden sorumlu olan kişileri ifade eden bir manaya dönüşmüştür. Böylece daha önceki atabeglik kurumunun bir benzeri olmuştur. Lala kelimesinin Anadolu'da Farsça'nın etkisiyle XIII. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir. Kelimenin atabeglik sıfatını kazanması muhtemelen XV. yüzyılda gerçekleşmiştir. Lala kelimesi "eğitici, bakıcı" anlamında halk arasında da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Tuncer Baykara (2003). *Lâlâ. DİA*. C.27, s.70-71.

³² Kaynaklarda lala tayininden bahsederken bütün dönemlere özgüymüş gibi anlatılır. Ancak şehzâdelerin sancağa atanma durumları ortadan kalktıktan sonra sarayda eğitimlerini sürdürmek için şehzâde

taşıması geren vasıfları kazandırabilme, zor meseleleri çözebilme yeteneğini geliştirme, dönemin hadiselerini en iyi şekilde değerlendirebilme, ince meseleleri anlayabilme, şehzâdenin padişah olma konusundaki şevkini arttırabilme gibi pekçok zor meselelerin lalanın mesuliyetinde olması onun siyasi yönünün yanında eğitimci yönünün önemini daha fazla arttırmaktaydı.

4. Şehzâdelerin özel eğitim gördükleri mekân

İçinde bulunulan ortamın şartları, duvarların ve eşyaların renkleri, temizliği, görünümü, gürültü düzeyi, ısı ve ışık gibi durumları bireyi ruhsal ve fiziksel açıdan olumlu yada olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla eğitimin de daha verimli ve etkin olabilmesi için mekanın ehemmiyetini gözardı etmek telafisi çok zor olan eksiklikler meydana getirebilmektedir.

Bu konuda bir çok araştırmalar yapılmış ve mekânların insanların üzerindeki tesirinin ehemmiyeti ortaya konulmuştur.

Amerika’da masrafları Birleşmiş Milletler Çocuk Bürosu tarafından karşılanan, Pasifik Oaks Fakültesi tarafından çocukların ve çalışanların fiziksel alanla olan ilişkilerinin araştırılması konusunda çok önemli sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma sonucu elde edilen bulgulara göre fiziksel alanların kalitesi yüksek olduğunda, öğretmenlerin çocuklara karşı duyarlılığı ve arkadaşça davranmalarının arttığı kanısına varılmıştır. Fiziksel alanın kalitesine göre çocukların kendi kendilerine yapacakları aktivitelere daha çok katıldıkları görülmüş, diğer insanlara karşı da daha iyi davrandıkları söylenmiştir. Alanın kalitesinin düşük olduğu durumda ise çocuklar, daha az ilgili ve daha az katılımcı oldukları, öğretmenlerin de nötr yada duyarlı olmayan davranışlar sergilediği ortaya atılmıştır.³³

Hathaway Eğitsel binalar adlı makalesinde “Bizler önce binaları şekillendiririz, sonra onlar bizleri şekillendirir”³⁴ demekle mekânın önemini vurgulamıştır.

müebbillerine de lala denmiştir. Klâsik dönemde yalnızca Kanuni’nin oğlu Cihangir’e küçük yaşta sarayda iken lala tayin edilmiştir. BOA, KK Saray 7102. Daha sonraları sütten kesilen şehzâdeye tayin olunan maiyyette has odalıklardan üç ağa içinde en yaşlı ve tecrübelisi baş müebbi olur ve baş lala ünvanını taşırdı. Diğer hadım ağaları da sadece lala ünvanını kullanırlardı. Tuncer Baykara (2003). A.g.m, s.70-71. Coşkun Alptekin (1991). Atabegi. *DİA*, C.4, s.38-40. K. Ziya Taş (1999). Lala (şehzadelerin yetiştirilmesi ve lalalık müessesesi). *Osmanlı*. (Ed. Güler Eren). C.5 Ank: Yeni Türkiye Yay., s.198.

³³ A. Oğuzhan Kıldan (2007). Okul öncesi eğitim ortamları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 15(2), s.501-510.

³⁴ Hathaway W.E (1988). Educational Facilities. *Education Canada*, Winter, Hiver. s.28-35.

Araştırmalarla belirtildiği gibi fiziksel çevre alanının büyüklüğü, renkleri, aydınlanma durumu, gibi birçok etkenin bireylerin üzerinde ne denli önemli olduğu vurgulanarak eğitsel alanların öğrenmeyi ilerletmede katkıda bulunabileceği gibi, öğrenmeyi engelleyebileceğini de belirtmişlerdir.³⁵

15. ve 16.yy'larda büyük bir imparatorluğun yetiştirdiği hükümdarlarda elbette dünyanın en güzel ve nezih mekânlarında yetişeceklerdi. Bunun için Osmanlı şehzâdelerinin eğitim görecekları özel bir mekân hazırlanmıştı.

İlk olarak Saray-ı Cedide-i Amire'de şehzâdelerin eğitim görmeleri için şehzâdeler mektebi yapılmıştır.³⁶ Rıfat Osman'ın anlatımıyla şehzâdeler mektebi harem kapısı aralığının üst kısmında olup burada iki oda, bir sofa, bir hela ve abdesthane vardır. Abdesthanede yıkanmak için büyük mermer, delikli taş ve akarsu bulunmaktadır. Odalardan biri olağanüstü şekilde döşenmiş, yıldızla nakışlanmıştır. Odada ayrıca taş kabartma ve çinilerden yapılan bir ocak bulunmaktadır. Bu dairenin sofasındaki kapıdan 2 m genişlik ve 2.5 m. yüksekliğinde bir dehlize geçilmektedir. Yan taraflarındaki küçük penceler aracılığıyla havadar olan bu dehliz sultanların haremde gizlice kubbe altındaki padişah kafesine gitmelerini sağlamaktadır. Sultanlar bazı sebeplerden dolayı haremde çıkmak istemedikleri durumda bazı özel misafirleri kabul etmek için şehzâdeler mektebini kullanırlardı. Şehzâdeler küçük yaşlarda bu dairede özel hocalardan ders alırlardı.³⁷

Osmanlı Devleti'nin 1460-1478 yıllarında Fatih Sultan Mehmed tarafından yapılan Topkapı Sarayı'nda da şehzâdelerin düzenli bir eğitim görmeleri için şehzâdegân mektebi yaptırılmıştır.³⁸ Burada bulunan şehzâdegân mektebi Edirne Sarayı'ndaki şehzâdegân mektebiyle bir çok açıdan benzerlikler göstermektedir. Topkapı sarayının harem dairesinde Darüssaade Ağası'nın bulunduğu binanın üst katında olan şehzâdegân mektebinin salon ve koridorları süslü ve güzeldir. Duvarları altın yıldızlı nakışlarla ve müzeyyen çinilerle kaplıdır. İçeride ahşap bir mobilya, küçük büyük rahleler, kitap dolapları ve masalar bulunmaktadır. Burada ders görenler küçük yaşta olup, yetişkinlere hocaları dâirelerine

³⁵ Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K.(1996). *A guide to teaching practice*. Routledge.Great Britain By Clays Ltd, St Ives Plc, Fourth Edition. London ve New York.

³⁶ Sultan II.Murad tarafından 1450 yılında yapımına başlanmış, ölümünden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından yapımı bitirilmiştir. Rıfat Osman (1989). *Edirne Sarayı*. 2.Basım. Ank:TTK, s.4-9.

³⁷ Rıfat Osman şehzâde mektebinden Aşık Ali Ağa'nın risalesinde bahsettiğini ancak (1217-1222-1243) seneleri dairenin keşfine ve tamirine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmadığını yazar. Rıfat Osman (1989). *A.g.e*, s.4-9.

³⁸ <http://www.topkapisarayi.gov.tr/> (Erişim tarihi 2 Şubat Cumartesi 2013)

giderek özel ders verirmiş. Babalarının sancakta olduğu sıralarda şehzâdeler bulundukları sancağın sarayında özel ayrılmış odalarda ders görürlerdi.³⁹

Şehzâdelerin vakitlerinin çoğunu geçirdikleri mekanlar bize onların eğitimi hakkında pek çok ipucu vermektedir.

Şehzâdelerin kaldığı dairelerin duvarlarının nakışlarla ve çinilerle kaplanması sanat duygusunu, hayal gücünü canlandırdığını, Kaside-i Bürde'den beyitlerle, besmele, Kelime-i Tevhid ile yada Kur-an'dan ayetlerle süslenmesi⁴⁰ kendi dini inançlarının benimsenmesinin hedeflenmiş olduğunu, bireyin yetiştirilmesinde ayet ve hadislerin birinci derecede mühim olduğunu göstermektedir.

Bunların yanısıra şehzâdelerin eğitim gördükleri mekân rahleler ve kitap dolabı gibi eğitim için temel gereksinimler doğrultusunda düzenlenerek öğrencinin dikkatini dağıtacak, onu farklı düşüncelere sevk edecek veya eğitim için lüzumsuz sayılacak herhangi bir eşya bulundurmamakla ferah bir ortam oluşturulmuştur. Zira uygun bir çalışma ortamının bireyin daha yüksek motivasyonu ile birlikte çalışmanın daha verimli geçmesini sağlamaktadır.

Gerek şehzâdelerin yaşadıkları saray ortamı gerekse özel ders aldıkları şehzâdegân mektebinin özellikleri Keleberg'in ortaya koyduğu eğitsel mekânların taşınması gereken bir takım özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Şehzâdegân mektebi, ders yapma olanağı vermesinden dolayı işlevsel, öğrenme etkinliklerinin istenilen seviyeye ulaşmasında meydana getirdiği duygu yoğunluğu ve farklı amaçlara hizmet edebilecek durumda olmasıyla esnek bir özelliğe sahiptir. Aynı zamanda mekânın estetik bir değere sahip olması psikolojik bir etkide bulunmaktadır.⁴¹ Böylece öğrenmeyi olumlu yönde etkileyen, şevki arttıran yapıcı bir özelliğe sahip olmasıyla şehzâdeler dönemin en muhteşem eğitim ortamında yetişmişlerdir.

³⁹ 110 numaralı oda şehzâdegân mektebidir. Şehzâdegân mektebi de haremın 1665 yılında geçirdiği yangınla harap olmuş, yeniden onarılarak günümüzdeki biçimini almıştır. Sofadan ders odasına geçilen kapının yanında asılı 1666 tarihli Kabe tasvirli pano yangından sonraki onarımı belgeleyen bir delildir. Hülya Taş (2006). *Osmanlı sarayının çocukları şehzâdeler ve hanım sultanların yaşamları ve giysileri*. 2.Baskı. Aygaz, s.171.

⁴⁰ Ahmed Akgündüz (2007). *Tüm yönleriyle Osmanlı'da harem*. İstanbul: Timaş Yayınları, s.102.

⁴¹ Z. Uludağ, H. Odacı (2002). Eğitim öğretim faaliyetlerinde fiziksel mekan. *Milli Eğitim Dergisi* Kış-Bahar Sayı: 153-154.

Şehzâdelerin atandıkları sancaklarda da âlimlerle ilmi sohbetlerde bulundukları yerlerde eğitim mekanları olma özelliği taşımaktadır.

5.Şehzâdelerin aldıkları dersler

Şehzâdelerin eğitimleri dört-beş yaşına geldikten sonra daha disiplinli olarak yürütülürdü. Diğer bir deyişle belirli bir olgunluğa ulaşan şehzâde, bilinçli bir şekilde eğitim almaya başlardı.

Beş yaşına kadar dayelerden terbiye öğrenen şehzâdelerin bundan sonra muallimlerden talim ve edeb öğrenmesi sağlanırdı.⁴²

Onlar için eğitim hayat boyu devam etmekteydi. İlim öğrenmenin yaşı, mevkisi olmazdı. Tahta geçtikten sonra da sultanlar kendilerine hoca tutarlar, alimlerin meclislerinde bulunurlar, hususi kütüphane oluşturlardı.

Fatih Sultan Mehmed zamanında “hace” denilen “muallim-i sultanî” hizmeti yalnız şehzâdeleri değil, bizzat padişahı da okutmakla görevliydi. Bu en büyük mertebedeki ulemaya mahsus bir vazife olmuştur.⁴³

5.1 Savaş teknikleri ve kumandanlık

Bir devlet yöneticisinden özellikle sultanlardan bahsederken ilk aklımıza gelen onların savaş meydanlarındaki cesareti, azmi, sabrı, muzaffariyetleri ve kumandanlık vasıflarıdır. Heleki bahsedilen dönem 15. ve 16. yy’lar ise bu mevzu daha fazla dikkatimizi çeker.

Tarihte büyük zaferlerin ardında savaş tekniklerini iyi bilen, inançlı, azimli, kuvvetli ve cesur hükümdarlar ve kumandanlar bulunmaktadır. Zira onların içinde bulundukları hissi durum komutanlara ve askerlere de sirayet etmekte, mümtaz şahsiyetleriyle en güzel misali teşkil etmektedirler.

Malazgirt muharebesinin evvelinde Alparslan’ın askerlerine hitabı, Fatih’in İstanbul fethedilirken atını denize sürmesi, ordusuna hitab ederek verdiği şevk tarihte eşi bulunmaz muzafferiyetlerin esbâb-ı kat’ilerindendir.

⁴²Şehzâde Cem beş yaşına geldiğinde muallimlerden ders almaya başlamıştı. *Vâkı’ât-ı Sultan Cem*. Dersaadet 1330., s.1. (Meclisi ayan reisi iken vefat eden Said Paşa merhumun kütüphanesinde mevcut nüshadan istinsah edilmiş.)

⁴³ Joseph Von Hammer (2010a). *Büyük Osmanlı tarihi*. Haz. Mümin Çevik. C.1. İst: Milliyet, s.441.

İleride taht adayı olacak şehzâdelerin her birinin savaş tekniklerini, kumandanlık vasıflarını en iyi şekilde kazanmaları sağlanırdı. Hitabet sanatı, binicilik, avcılık, atıcılık, gürz kullanma ve silahşörlük alanlarında yetiştirilirdi. Bu eğitim aynı zamanda onların beden geliştirme, cesaret ve güven kazanmalarını sağlamaktaydı.

Şehzâde Cem, 1474'te Karaman eyaletine tayin edildiği zaman ata binme, ok, gürz gibi çeşitli silahları kullanma ve avcılık talimleri görmüştür. Hatta Sultan Cem, Sultan Alâaddin'in gürzlerine pekçok halka ekleterek onları kullanmakta zorluk çekmemiştir. Ayrıca Sultan Cem, şecaatde, adalette, fesahat ve belagatde kendisi geliştirmişti.⁴⁴

Papanın, Şehzâde Cem ile VIII. Charles'i tanıştırdığı merasimde bulunan İtalyan Sanuto'nun Şehzâde Cem hakkında söylemiş olduğu sözler şehzâdelerin nasıl bir eğitim aldıkları ile ilgili önemli ipuçları içermektedir. "Şehzâdelerin hareketlerinde ve tavırlarında, büyük bir harp adamının vasıfları müşahade edilmektedir. Böyle bir prensin devletin başına geçmemiş olması, Hristiyanlar için Tanrı'nın bir lütfudur."⁴⁵

Venedik elçisi Andrea Gritti, II.Bayezid'in ata binmeyi sevdiği, av eğlenceleri ve at talimleriyle ilgilendiğini yazar.⁴⁶ II.Bayezid, ok ilminde önde gelenlerden biri, ok atanların seçkinydi. Onun zamanında çektiği yayı kimse çekmemiştir.⁴⁷

Yavuz Sultan Selim, ok atmada, kılıç kullanmada, ata binmede ustaydı. Nicolae Jorga, onun daha tahta cülus etmeden, Kara Düş adındaki atının üzerinde tehlikeli gezintilerden, kılıç darbelerinden ve ok atmaktan zevk alan biri olarak yazar.⁴⁸

Yavuz Sultan Selim, cesaretiyle, atılganlığıyla ve belagat ve fesahatta ileri olmasıyla birçok muzafferiyetlere imza atmış bir sultandı. Şah İsmail'e karşı düzenlediği doğu seferinde, uzak mesafede orduda zorlukların ve yorgunlukların baş göstermesi, düşmanla nerede karşılaşılacağı belli olmayan bir bölgeye gidilmesi üzerine seferden dönme düşüncesinde olanları fark edince atına binerek askerlerine hitaben yaptığı konuşması, geri dönmeye niyeti olmadığı ve verdiği kararda durması harp psikolojisinin şaheserlerindendir.

⁴⁴ *Vâkı'ât-ı Sultan Cem*. Dersaadet 1330., s.2. Sehi Bey (1998). *Tezkire. Heşt-bihest*. Sad: Mustafa İsen. 1. Baskı. Ank: Akçağ, s.53.

⁴⁵ Yılmaz Öztuna (1977c). *Başlangıcından zamanımıza kadar büyük Türkiye tarihi: Türkiye'nin siyasi, medeni, kültür, teşkilat ve san'at tarihi*. C.3. İst: Ötüken, s.172.

⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Osmanlı tarihi*. Cilt:2. 7. Baskı. Ank: TTK., s.247. Nicolae Jorga(2005b). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi*. Çev: Nilüfer Epçeli. C. 2. İst. Yeditepe, s. 215.

⁴⁷ Sehi Bey (1998). *A.g.e*, s.52.

⁴⁸ Nicolae Jorga (2005b). *A.g.e*, s.268.

Ordusuna cesaret verici, şevkini arttırıcı hitabıyla başlayan Çaldıran Savaşı askeri deha ve cesaretinin eseridir. Onun azmi ve cesareti öyle boyuttaydı ki Sina çölünü koca bir ordu ile aşan üçüncü hükümdar olmuştu.⁴⁹

Kanuni Sultan Süleyman, şehzâdelerinin avcılıkta başarılı olmasını isterdi. Şehzâde Selim babasını ziyarete geldiğinde Çatalca ovasında ava çıkarlardı.⁵⁰ Şehzâdeleri Selim ve Mehmed'i sancaklarına ilk uğurladığı zaman Bayezid ve Cihangir'i yanına alarak Edirne ve Yanbolu ormanlarında ava çıkmıştı.⁵¹

Kanuni Sultan Süleyman'ın avcılığa olan ilgisi onu seferde de alıkoymuyordu. Şehzâdeleriyle sefere giderken bile zaman buldukça ava çıkardı. Halep seferi sırasında (1549) Şehzâde Bayezid, Halep civarına gelerek avda babasının yanında bulunmuştu.⁵²

Kanuni'nin oğlu Şehzâde Selim'de ok atmakta, yay çekmekte, tüfek kullanmakta mahirdi.⁵³

Selim'de babası gibi önünde kaz ve ördekleriyle ün yapmış Büyük Çekmece gölü, kuzeyinde kuşlarıyla isim yapmış Kuşlar Yaylası, batısında tanınmış Kabakça ve sürekli fundalıkları bulunan Çatalca'daki köşküne giderdi. Sultan burada bir çok hafta kalarak doğan ve diğer av hayvanlarını avlamak için kırlara giderdi. Ayrıca burada her padişahın köşkü bulunurdu.⁵⁴

5.2. Dini ilimler

Din terim olarak, akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat hayırlara sevk eden ilâhî bir nizam, Allah tarafından konulmuş ve insanları O'na ulaştıran bir yoldur.⁵⁵

⁴⁹Hoca Sadettin Efendi (1979d). *Tacü't-tevarih*. Yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoglu. C.4. İst: Kültür Bakanlığı, s. 130-350. Celâl-zâde Mustafa (1997). *Selimnâme*. Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar. İst: MEB.

⁵⁰Ahmet Faruk Çelik (2009). *Fethullah Arifi Çelebi'nin "Şahname-i Al-i Osman"ından SÜLEYMANNAME*. Doktora Tezi. Ank., s.144.

⁵¹Ahmet Faruk Çelik (2009). *A.g.e.*, s. 118.

⁵²Peçevi İbrahim Efendi (1981a). *Peçevi tarihi*. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. C.1. Ank: Kültür Bakanlığı, s.200.

⁵³Bağdatlı Ahdî (2009). *Gülşen-i şu'arâ*. Haz. Süleyman Solmaz. Denizli: Kültür Bakanlığı, s.29.

⁵⁴Akdes Nimet Kurat (1966). *Türkiye ve İdil boyu*. Ank. Üniv., s.030-031. Zillioğlu Evliyâ Çelebi (1965). *Seyahatname*. Sadeleştiren: Tevfik Temel Kuran, Necati Aktaş ve Mümin Çevik. C.3. İst: Üçdal, s.1055-1056.

⁵⁵Din kelimesinin Arap dilinde çok geniş bir anlamı vardır. Cezâ/mükafat, örf, âdet/durum, itaat/isyân, hesap, zül, inkıyad, hüküm/kaza, galebe, kahr, isti'lâ, mülk, ferman, tevhîd, ibâdet, millet, şeriat, vera', takva, hizmet, ihsan, ikrah, karşılık, saltanat gibi anlamlara gelmektedir. Din kavramını ifade etmek üzere seçilen kelimelere ait anlamların ortak noktasının yol, inanç, âdet, kulluk olduğu söylenebilir. Din, hâlik ve mâbud olan Allah'a

Din duygusu insanın doğuştan beraberinde getirdiği bir duygudur. Zira, dini duygu, fitrî bir özellik olarak insanın kendi öz varlığı hakkındaki şuurla birlikte ortaya çıkmakta ve bu şuurla birlikte gelişmektedir.⁵⁶

Dolayısıyla insana hitap eden ve insan için söz konusu olan dinin, kişiliğin oluşumunda önemi büyüktür. Çünkü, ruh ve bedenden ibaret olan insanı bedenî ihtiyaçlarını karşılamak nasıl hayatın bir gereği ise mânevî varlığın devamını sağlamak için de ruhî ihtiyaçlarının karşılanması o derece öneme sahiptir.

Din bir duygu, bir inanç, irade olduğu gibi aynı zamanda bir tefekkür ve zihin işidir. Bu itibarla din, insanı his, irade ve zihin bakımından dengede tutarak insanın hissini inceltir, zihnini geliştirir, iradesini kuvvetlendirir.⁵⁷

Dini bu yönden ele aldığımızda, dinin bir eğitim sistemi olduğunu söyleyebiliriz. Lâkin dinin amacı, insanı istenen olgunluğa erdirmek, ona kâmil insan olma vasfını kazandırmaktır.

Miladi yedinci asırdan itibaren tek hak din olan İslâm dini insanın bu hedeflerine ulaşması için engelleri sistemli bir şekilde saptamış ve olgun insan vasfına ulaşabilmek için engelleri aşacak yöntemleri de sistemli bir şekilde belirlemiştir. Buna binaen, din insanı kâmil olmak için Allah'ın gösterdiği yoldan, yani iyi bir eğitim sürecinden geçerek ideal hedefe ulaşmasıdır.⁵⁸

Din ferdi olduğu gibi tarihin bütün devirlerinde ve toplumlarında varlığını sürdürmüş evrensel bir olgudur. Din bireysel olduğu kadar toplumsal bir öneme haizdir. Maddi unsurlar kadar manevi unsurlarda sağlam temellere oturtulduğunda ruhen sağlıklı bireyler ruhen sağlıklı toplumları meydana getirirler.

nisbetle "hâkim olma, itaat altına alma, hesaba çekme, ceza-mükâfat verme"; mahlûk ve âbid olan kula nisbetle "boyun eğme, aczini anlama, teslim olma, ibadet etme"dir. Netice itibarıyla de din, bu iki taraf arasındaki münasebeti düzenleyen kanun, nizam ve yolun genel adıdır. <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/diyanetyeni/Diyanet-Isleri-BaskanligiAnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu-92.aspx> (5 Mart 2013 Salı) İslam İlmihali (2010). Ankara: DİB., s. 1-10.

⁵⁶<http://www.diyaret.gov.tr/turkish/diyanetyeni/Diyanet-Isleri-BaskanligiAnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu-92.aspx> (5 Mart 2013 Salı). İslam ilmihali (2010). Ankara: DİB., s. 1-10.

⁵⁷Nahid Rıfık Dinçer (1981). Yaygın eğitim (halk eğitimi) yoluyla aile eğitimi ve ailede din eğitimi. *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*. 23-25 Nisan 1981. İlahiyat Vakfı Yay. 1, s. 276.

⁵⁸Saffet Bilhan (1981). Din eğitimin amacı. *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*. 23-25 Nisan 1981. İlahiyat Vakfı Yay., s. 95.

Anadolu'nun kuzeybatı bölümünde gaza ve cihad ruhuyla gelişen bir devletin tarihin dönüm noktalarından birini teşkil eden 16.yy'ın ilk çeyreğinde Osmanlı padişahları da elbetteki küçük yaşlardan itibaren İslam inancını ve gereklerini ruhuna nakşeden insanlar olacaktı.

Şehzâde eğitimi, ilk aşamasında Kuran'ı okuma ve yazı yazma temel bilgi ve becerilerine dayanırdı. Eğitim süreci ilerledikçe kıraat, fıkıh, kelim, tefsir ve hadis ilimlerini öğrenirlerdi.

Her şehzâdenin küçük yaşlarda Kuran'ı hatmetmeleri istenirdi. Nitekim II.Murad, Manisa'da sancakbeyliği yapan şehzâdesi Mehmed'in Kur'an-ı Kerim'i hatim etmesi için usul ilmini iyi bilen, fıkıh ve hadis ilimlerinde alim Molla Gürani'yi hoca olarak tayin etmiştir.⁵⁹

Şehzâde II.Mehmed (Fatih), dini ilimlerin yanı sıra farklı dini inançları da araştırmayı, felsefe ve dini konularda alimlerle sohbet etmeyi seven bir padişahı. Şehzâdelik ve padişahlık yıllarında onu bu konuda destekleyen en ünlü hocaları Molla Yegân, Molla Gürani, Molla Hüseyin idi.

II.Bayezid daha çocukken babasının meclislerine katılır, babasının vezirleriyle fikir alışverişinde bulunarak istişare ederdi. Akli ve nakli ilimlerde en yüksek mertebelere ulaşan Bayezid hadis, fıkıh, sentaks, lügât, belâgat, ve edebi bilgileri okumuştur.⁶⁰ İslami ilimlerde, neredeyse bir fıkıh üstadı kadar bilgiye sahipti.⁶¹

Almış olduğu eğitimlerle nücum ilmine vâkıf olan Bayezid Han,⁶² akaid ilmini hocası Muslihiddin Mevlânâ'dan almıştır.⁶³ İbn Muarîf ve Yarlucu Muhyiddin Mevlânâ Bayezid'in muallimi olmuştur.⁶⁴

⁵⁹ Taşköprülüzâde Ebulhayr İsmâ'üddin Ahmed Efe (2007). *Eş-şakâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*. Çev: Muharrem Tan. İst: İz, s.99.

⁶⁰ Saad F. Oumar.(2010). *Ahmed bin el-Hüseyin bin Muhammed bin el-Uleyf'in kitâbü'd dürri'l-manzum fî menâkıbi's-Sultân Bayezid Melikü'r-Rum adlı eserinin çeviri ve değerlendirmesi*. İzmir, s. 116-118.

⁶¹ Münecimbaşı Ahmed Dede. *Sahâif-ül-ahbar fî v ekayi-ül-a'sâr*. Türkçeleştiren: İsmail Erünsal. C.2. Tercüman, s.369. Mustafa Nuri Paşa (1992). *Netayic'ül-vukuat*. Sadeleştiren: Neşet Çağatay, C.1-2. 3.Basım. Ankara:TTK, s.55. II.Bayezid (1890). *II. Bayezid'in Divanı* 1890'da Matbaa-i Amire'de 1308 (1890)'de basılmıştır. (Erişim tarihi: <http://openlibrary.org/works/OL12410667W/Divan> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2013-Toronto Üniversitesi.)

⁶² Joseph Von Hammer (2010). *Büyük Osmanlı tarihi*. Haz. Mümin Çevik. C.1, İst: Milliyet, s.539.

⁶³ Gelibolulu Ali (2003). *Kühû'l-ahbâr*. C.II. Haz: M. Hüdayi Şentürk. Ank: TTK, s.205.

⁶⁴ Gelibolulu Ali (2003). *A.g.e*, s.211.

Hafız Sehavî'nin söylediğine göre; II.Bayezid, el-Hidâye kitabını ayrıntılı bir biçimde incelemiş, Sâganî'nin el-Meşârik el-Mevâkif fî Usûlü'd-din, Harirî'nin el-Makâmât adlı kitapları okumuştur. Bazı Rum fazılları ise Şîr'atü'l-İslam adlı kitabı sürekli okuduğunu, hatta bazı Rum ulemasının bu kitabı onun için güzel bir şekilde açıkladıklarını söylerler. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'i sıkça okurdu.⁶⁵

II.Bayezid'in çocukluğundan itibaren almış olduğu ilimler onun padişahlığından sonraki hayatına yansiyacak, abidliği, takvası ve hilmiyle Bayezid-ı Veli olarak tanınacaktı.

Sultan'ın, Bayezid Camii inşası tamamlanınca ibadete açıldığı ilk Cuma gününde "Ömrü boyunca yatsı ve ikindi namazlarının sünnetlerini terketmemiş kim varsa o imamlık etsin" diye söylediği, fakat koca cemaat içinden bir kişi bile çıkmadığı, bunun üzerine Bayezid Han'ın: "Allah'ıma hamd ederim ki, ben ömrümde, harpte ve sulhta bütün sünnetleri hiç bırakmadım" diyerek cemaate imam olup namazı kıldırıldığı rivayet edilir.⁶⁶

Şehzâdelerin almış oldukları eğitim sadece kendi yaşamları için değildi. Onlar, birikimlerini başka insanlarla paylaşmak ve ilme bir damla da olsa katkı yapabilmek için bilgilerini kağıdlara aktararak ilim yoluna bir ışık sunmuşlardır.

Fıkıh, hadis gibi dinî ilimleri iyi bilen⁶⁷ Şehzâde Korkud, fıkıhta ganimet hukuku ile ilgili Hallü İşkalî'l-Efkâr fî Hıllî Emvali'l-Küffâr⁶⁸ adlı eseri, Vesilet'ül-Ahbâb 'alâ vecih'l-icâz⁶⁹ adlı Arapça ahlâk kitabını, tasavvuf ile ilgili Da'vetû'n-nefsi't-tâliha ile'l-a'mâlî's-sâliha,⁷⁰ diğer adıyla Kitâb'ül-Harîmî fî't-Tasavvuf adlı eserleri, kelam ve felsefeyle ilgili iman ve küfr konularını içeren Şerh-i Elfâz-ı Küfr yahut Hâfîzu'l-İnsan an Lâfîzu'l-İmân,

⁶⁵ II.Bayezid bu kitapları sultan olduğu dönemlerde okumuştur. Saad F. Oumar.(2010). *A.g.e*, s. 118.

⁶⁶ Mehmed Zillioğlu Evliyâ Çelebi (1969a). *Seyahatname*. Türkçeleştiren: Zuhuri Danişman. C.1. İst: Danişman Yayınevi, s. 147.

⁶⁷ Hoca Sadettin Efendi (1979d). *A.g.e*, s. 112.

⁶⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, Nr. 001142.

⁶⁹ Süleymaniye Ktb., Ayasofya 3529.

⁷⁰ Süleymaniye Ktb., Ayasofya 1763.

fıkha ait olan Korkudiyiye (Fetavâ-i Korkudhâniye)⁷¹ adlı eserleri kaleme almıştır.⁷² Diğer eseri Şerh-i Mevâkıf-ı Cürçânî'nin kenarlarına bir çok konuda notlar düşmüştür.⁷³

III.Murad, şehzâdeliğinden itibaren kuvvetli bir tasavvuf eğitimi almış, tarikat erbabıyla mektuplaşmış, bilhassa Halveti şeyhi Şaban Efendi'nin halifesi olan Şeyh Şuca'a intisab etmiştir. Bu ilişki sayesinde III.Murad'ın tasavvufa meyli daha fazla artmıştır.⁷⁴ Bu meyanda feyzle dolmasından sonra kalbinden kalemine taşmış, Esrâr-nâme, Fütûhâtü's-Sıyâm ve Divan⁷⁵ adlı eserlerini kağıda dökmüştür. Muradi mahlası ile din-tasavvuf alanında yazdığı şiirlerle, ayet ve hadisler ile Arapça ve Farsça beyitlerden oluşan divanında çokça gazeller bulunmaktadır.⁷⁶

5.3. Müsbet ilimler

İlk inen ayeti “oku” olarak başlayan İslam dini ilme layık olduğu yeri vermiş ve insanlığı bu yönde teşvik edici ayetler inmiş, hadis-i şerifler söylenmiştir. İnsanı ızdıraplarından kurtaracak, birçok problemlerine çare olacak ilim en yüksek değerini bulmuştur.

İnsanoğlu da varolduğu günden itibaren bilme aşkını içinde hep duymuştur. Bu aşk onu önce kendini sonra kainatı, eşyayı, olayları ve olguları bilme, anlama peşine düşürmüştür.

Daha çok ilim daha alim insana, daha alim insan daha kâmil insana ulaşmanın yollarından biriydi. Çünkü bilenle bilmeyen hiç bir zaman bir olmadı.

Bu bilincin farkında olan, insanlığın ızdıraplarını dindirecek, onların problemlerine çözüm bulabilecek bireylerin yetişmesi elbette gerekli donanıma sahip olmaktan geçmekteydi.

⁷¹ Müneccimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.* C.2., s. 442. Sehi Bey (1998). *A.g.e.* s.57. Mehmed Süreyya (1996). Korkud (Şehzade). *Sicill-i Osmani*.C.1. Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar. İst: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.20.

⁷² Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2289. Bunların dışında şehzâde Korkud'un kaleme aldığı başka eserleride vardır. *Cevab-ı safî ez bera-yı sual-i hakim ez çi sebeb-i natika*. Nuruosmaniye 4024/5. En önemli eserlerinden biri de harimi mahlasıyla yazdığı *Divan*'ıdır. Millet Ktp, Ali Emiri 104.

⁷³ Kınalızâde Hasan Çelebi (2009). *Tezkiretü's-şu'arâ*. (Tenkitli Metin). Haz. Aysun Sungurhan-Eyduran Ankara, s.90.

⁷⁴ Peçevi (1982b). *Peçevi tarihi*. C.2. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. Ank: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 29-30. Süleyman Sadeddin (1928). *Tuhfe-i hattâtin*. İbnülemin Mahmut Kemal İnal. İstanbul :Devlet Matbaası., s.526. Bekir Kütükoğlu (1979). *Murad III*. İA. C.8. İst: MEB., s. 625.

⁷⁵ Bekir Kütükoğlu (1979). *A.g.m.* s. 625. Ahmed Kırkkılıç (1985). *Sultan Üçüncü Murad. hayatı. edebi kişiliği. eserleri ve divanın tenkidli metni*. Doktora tezi. Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Erzurum.

⁷⁶ Bekir Kütükoğlu (1979). *A.g.m.* s. 625.

Osmanlı şehzâdeleri ise bu minval üzere çok yönlü olarak yetiştirilmeye çalışılmış tarih, hukuk, coğrafya, felsefe, mantık, heyet, hendese, cebir, riyaziye ve yabancı dil alanlarında kendilerini geliştirmişlerdi.

5.3.1. Tarih ve coğrafya

Şehzâdeler, tarihe, özellikle medeniyet tarihi ve İslâm tarihine mevkileri gereği daha fazla ilgi gösterirlerdi. II.Mehmed, sarayında Latince ve Yunanca bilen iki kâtip bulundurmaktaydı. Eski Çağlar'da Plutarque'den istifade ederek İskender'in, Pompeyüs'ün ve Jül Sezar'ın hayatlarını okumuştur.⁷⁷

Eğitim tabiki de belirli bir dönemle sınırlı olmamakta padişahlık döneminde de devam etmekteydi. 1454'te Ciriaco d'Ancona ve başka İtalyanlar sarayında bulunur, kendisine Roma ve garp tarihlerini okurlardı.⁷⁸ Milano elçisinin yazdığına göre, Floransalı, Cenevizli, Raguzalı müşavirler bulunurdu.⁷⁹ 1466 yılında Batlamyus haritasını filozof İvrakios'a (Amirutzes) ve oğluna tercüme ettirmişti.⁸⁰ Farsça'ya, Arapça'ya tercüme edilmiş felsefi eserlere çok ilgi gösterirdi. Alimleri davet ederek ilmi bahislerde sohbet ederdi. Bazı zamanlarda müşkül mevzular vermek suretiyle alimlere risaleler yazdırır ve bunları tetkik ederdi.⁸¹

Fatih Sultan Mehmed, ilme olan düşkünlüğünden hususi kütüphanesinde birçok yerli ve yabancı kaynaklardan tercümelerle geniş bir hazine oluşturmuştu. Kütüphanesinde sarf, nahiv, belagat, tefsir, Kur'an-ı Kerim, hadis, kelam, fıkıh, tasavvuf, felsefe, siyaset, riyazî ilimler ve tıpla ilgili kitapların bir kısmı tespit edilmiştir.⁸²

Sultan Mehmed'in şehzâdelik yıllarında derslerinde okuduğu kitapların çoğu Semaniye medreseleri kütüphanelerinden bulunmuştur. Kitapların hepsi Mehmed bin Murad Han"

⁷⁷ Kritovulos (Ağustos 1999). *İstanbul'un Fethi*. Çev. M. Gökman, İst. Toplumsal Dönüşüm, s. 34. Zorzo Dolfin'den aktaran, Nicolae Jorga (2005b). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi*. Çev: Nilüfer Epçeli. C. 2. İst. Yeditepe, s. 22. İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Osmanlı tarihi*. Cilt:2. 7. Baskı. Ank: TTK., s.145.

⁷⁸ Z. Dolfin ve Jacops'tan aktaran Halil İnalçık. II.Mehmed. *İA*. Cilt: 7. MEB., s.534.

⁷⁹ Franz Babinger (1953). Fatih Sultan Mehmet ve İtalya. Trc: Bekir Sıtkı Baykal. *Belleten*. 65 (17). s.41-82.

⁸⁰ Batlamyus'un Arapça'ya tercüme edilen iki nüshası *Tercümetü Coğrafya Batlamyos*. Süleymaniye Ayasofya 002610-01. *Tercümetü Coğrafya Batlamyos*. Süleymaniye Ayasofya 002610-02. *Tercümetü Coğrafya Batlamyos*. Süleymaniye Ayasofya 2596. İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *A.g.e*. Cilt:2, s.145. Halil İnalçık. II.Mehmed. *İA*. Cilt: 7. MEB. s.534.

⁸¹ Taşköprülüzâde Ebulhayr İsamüddin Ahmed Efe (2007). *A.g.e*. Sehî Bey (1998). *A.g.e*, s.50.

⁸² *İstanbul kütüphanelerinde Fatih'in hususi kütüphanesine ve Fatih çağı müelliflerine ait eserler*. İst Üniv Yay. 29 Mayıs 1953.

şeklinde sade ve zarif bir mühürle mühürlenmiştir. Bunlarda “El-muzaffer daima” cümlesinin olmaması sade bir tuğra şeklinde olması bunun şehzâdelik zamanında kitaplarına bastığı mühür olarak düşünülmektedir.⁸³

İtalyan Zorzo Dolfin, Fatih’in her gün bir müddet kitap okuduğunu, Roma târihi başka tarihler, Laerce, Herodot, Tite-Live, Quinte-Curce, Papaların, Alman İmparatorlarının Fransa ve Lombardiya krallarının vak’alarını anlatan eserler okudğunu, İtalya’nın coğrafyasını bütün teferruatıyla bildiğini, Avrupa’daki bütün devletleri tanıdığını, büyük bir Avrupa haritasını yanından hiç ayırmadığını, askerî ve coğrafi ilimlerle meşgul olarak araştırmalar, incelemeler yaptığını anlatmaktadır.⁸⁴

Fatih’in oğlu II.Bayezid, ileride hüküm sürecektir saltanat adayı olarak tarih ilmini öğrenmiş, adı şan ve şerefle anılan ünlü hükümdarların ve komutanların hayatlarını anlatan tarih ve siyer kitaplarını okumaya öyle büyük ilgi göstermişti ki, babasından varis kalan veya satın aldığı veyahut kendisine verilen ilim kitaplarıyla hazinesini doldurmuştu.⁸⁵

Bilgi, marifet, fazilet ve irfân cevherlerini elde etmeyi devamlı arzulayan Yavuz Sultan Selim, sefer ve savaş haricindeki vakitlerinin çoğunu ilim ve irfan sahipleriyle beraber olmaya tahsis eder, zamanının çoğunu tarihçilerle beraber sohbete hasredermiş.⁸⁶

Gecelerin çoğunu kitap okumakla geçiren Sultan Selim, zaman zaman kitapları okutup dinlemekten hoşlanırdı.⁸⁷ Okurken gözlük kullandığı söylenen⁸⁸ Sultan Selim, özellikle Vassaf tarihini mütaala ederdi.⁸⁹ Civvio’nun aktardığına göre Sezar ve İskender tarihini, Kayserlerin yahud İran İmparatoru olan Keyyâniyânların tarihi ve tabl-i revend (Rond)

⁸³ Sülheyl Ünver (1948). İkinci Selim’e kadar Osmanlı hükümdarlarının hususi kütüphaneleri hakkında. *IV. Türk Tarih Kongresi*. 10-14 Kasım 1952. Ankara: TTK, s.305.

⁸⁴ Franz Babinger’den aktaran Yılmaz Öztuna (1964c). *Başlangıcından zamanımıza kadar Türkiye tarihi*. C.3. Hayat Yay., s. 222.

⁸⁵ Saad F. Oumar (2010). *A.g.e.*, s.120. Sülheyl Ünver (1948). *A.g.m.*, s.309.

⁸⁶ Celâl-zâde Mustafa (1997). *Selimnâme*. Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar. İst: MEB., s.432.

⁸⁷ Hoca Sadettin Efendi (1979d). *A.g.e.*, s. 128. Müneccimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.* C.2, s.451.

⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *A.g.e.* C.2, s.526.

⁸⁹ Müneccimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.*, C.2 s.451. Sultan Selim kitap okumayı çok severdi. Özellikle Vassaf tarihini. Seferlerde bile sandıkla kitapları götürür, onları incelemiş. Hoca Sadettin Efendi (1979d). *A.g.e.*, s. 131.

denilen destanlarla Rolan kahramanlık efsanesine benzeyen cenk hikayelerini okumayı ve dinlemeyi severdi.⁹⁰

Yavuz Sultan Selim, dünya hakkında geniş bir bilgiye sahipti.⁹¹ Bir gün Piri Paşa ile yolda konuşarak giderlerken Timur'un, büyük pederi Yıldırım Bayezid'i elinde tutmasından söz açılır. Bu konuşma sırasında Sultan Selim'in, Timur'un evlatları üzerine sefer etmek istediğini belirterek, daha sonra açılacak olan Süveyş kanalının yerini göstererek "aradan Kızıldeniz'i Ak Deniz'e bağlar deniz yolu ile Hindistan'a giderim" diye söylemesi onun coğrafya hakkında ne kadar geniş bir bilgiye sahip olduğunu ispat eder.⁹²

Devletlerin ve toplumların hal ve tavırlarını öğrenmek, dünya ahvali hakkında bilgi edinmek için III.Murad, cülusundan bir yıl önce tayin edilen ve padişahlığı döneminde de sultana hoca olan Mevlana Sadeddin Efendi'ye ülke ve devlet işleri üzerinde danışır ve bilgi alırdı.⁹³

Şehzâde Alemşah'ın da hususi kütüphanesi bulunmaktaydı. Kendisine ait kitaplarının listesi günümüze kadar ulaşmıştır.⁹⁴

5.3.2 Hendese, Riyaziyye ve Cebir

Sultan II.Mehmed, hendese, riyaziyye, cebir ve coğrafya alanında mahir olduğunu İstanbul'un fethi sırasında döktürdüğü topların balistik ve mukavemet hesapları (havan topu icadı) göstermektedir. Harita bilgisine fazlasıyla aşina olan Sultan gemilerin nasıl karadan yürütülmesi, topların ve muhasara aletlerinin nerelere konması gerektiğini, lağım

⁹⁰ Civvio'dan aktaran Hammer (2010b). *A.g.e*, s. 546. Alberi, Relazioni'de Yavuz Sultan Selim'in Büyük İskender gibi cihan fatihlerinin efsanelerini okumayı sevdiğini söylemektedir. Alberi Relazioni'den aktaran Nicolae Jorga (2005b). *A.g.e*, s. 267.

⁹¹ Celâl-zâde Mustafa (1997). *A.g.e*, s.433. Hoca Sadettin (1979d). *A.g.e*, s. 128. Mustafa Nuri Paşa (1992). *Netayic ül-vukuat. Kurumları ve örgütleriyle Osmanlı tarihi*. Sadeleştiren: Neşet Çağatay. 3. Basım. Ank: TTK, s. 90.

⁹² Mustafa Nuri Paşa (1992). *A.g.e*, s. 90.

⁹³ Peçevi İbrahim Efendi (1981b). *A.g.e*, s.28.

⁹⁴ TS.MA.d Gömlek No:9175/0001. TS.MA.d Gömlek No:9175/0002.

mahallerinin hangi bölgelerde açılması, merdivenlerin surun hangi bölgesine konulması gerektiğini bizzat kendisi bir komutan olarak göstermiştir.⁹⁵

Vaktinin çoğunu mütalaa ile ve okuduğu kitaplar hakkında düşüncesini yazarak geçiren II.Bayezid hakkında Venedikli elçi Andrea Gritti, onun felsefe hakkında malumatı olup, kozmografya ile çok fazla meşgul olduğunu söylemektedir.⁹⁶

Mecâlis-ün Nefais'in farsça tercümesinde yazıldığına göre Yavuz Sultan Selim'in riya ziyyeye vukufu vardı. Mesail-i Selâsîn adındaki riya ziyye kitabı Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilmiştir.⁹⁷

5.3.3 Yabancı dil

Şehzâde II.Mehmed, Türkçe, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmekle birlikte, Yunanca ve İslavca lisanlarını da anlayacak kadar bilmekteydi.⁹⁸

Sultan Fatih, Uygur dilini ve Çağatay lehçesini bilmekteydi. Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a karşı muvaffakiyetle neticelendirdiği sefer hakkında, 1473 tarihinde Karahisar'da Uygur alfabesiyle yazmış olduğu yarlığı bulunmaktadır.⁹⁹ Bir de Fatih'in II.Bayezid için Uygur dili ile ilgili Osmanlı harflerini ve kelimelerini sıralayarak alfabe kitabı hazırlattığı söylenir. Bu risale Millet Kütüphanesi'nde mevcut bulunmaktadır.¹⁰⁰

Şehzâde Cem, henüz Edirne Sarayı'nda bulunurken Arapça ve Farsça'yı¹⁰¹ öğrenmeye başlamıştı. Ayrıca Çağatay Türkçesi, Latince, Yunanca, İtalyanca ve Fransızca dillerini de bilmekteydi.¹⁰²

⁹⁵ Kritovulos (Ağustos 1999). *A.g.e*, s. 40-41-84. Dukas (1956). *Bizans tarihi*. Çev: VL Mirmiroğlu. İst: İst. Matbaası, s. 154.

⁹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *A.g.e*, Cilt:2, s.247-248.

⁹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1984). Osmanlı hükümdarlarının şahsiyetleri. *Osmanlı Devleti'nin saray teşkilatı*. Ank:TTK, s. 85.

⁹⁸ Kritovulos'tan aktaran İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *A.g.e*, Cilt:2, s.145-149. Zorfo Dolfin'den aktaran Halil İnalçık. II.Mehmed. *İA*. Cilt: 7. MEB. s.534.

⁹⁹ Rahmeti Arat (1939). Fatih Sultan Mehmed'in yarlığı. *Türkiyat Mecmuası*. C.6.

¹⁰⁰ Mehmed Fuat Köprülü (1980). *Türk edebiyatı tarihi*. 2.Basım. İst: Ötüken, s.376. *Uygur Elif-Bası*. Millet. AE816'da bulunmaktadır.

¹⁰¹ *Vâkı'ât-ı Sultan Cem*. Dersaadet 1330, s.1-2. Latîfi (1990). *Tezkire*. Haz. Mustafa İsen. Ankara: Kültür Bakanlığı, s.73.

¹⁰² *Vâkı'ât-ı Sultan Cem*. Dersaadet 1330. Yılmaz Öztuna (1969). *Devletler ve hanedanlar. İslam devletleri*. C.2. 1. Baskı. Ank: Kültür Bakanlığı, s.133.

Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine vakıf olan Yavuz Sultan Selim,¹⁰³ Çağatayca da bilmekteydi. Hatta onun çağatayca şiirler yazdığı söylenmektedir.¹⁰⁴

Kanuni Sultan Süleyman, şehzâdeliğinden itibaren iyi bir eğitim alarak Türkçe, Arapça, Farsça, Çağatayca ve Sırpça dilini biliyordu. Rumeli'nin Slav dillerine hakim olarak çoğunluğu Bosna'da, Dalmaçya'da, Sırbistan'da ve Bulgaristan'da doğmuş olan subayları ile kendi dillerinde konuşabiliyordu.¹⁰⁵

5.4 Sanat dersleri

İnsanın güzeli arama tutukusundan doğan sanat hakikatin bir yansımasıdır. İncilerin, elmasların, yıldızların inşirâkı, gönül sürûru ve âbyârıdır.

Yaşamı âbâd eyleyen sanat aynı zamanda toplumların tekâmül vesilelerinden biridir. Değerlerine sahip çıkan, duyarlı insanların yetişmesini sağlamaktır.

5.4.1 Şiir

Sanat dalında şiirin bir başka yeri vardır. Binlerce yıl evvelden itibaren sevinçlerin, hüznünlerin, milli benliklerin, kültürlerin, inançların âyînesi olmuştur.

T.S Eliot'ın bu konuda “*Şiir, en milli sanat dalıdır. Bir millet, büyük yazarlar yada büyük şairler çıkarmaya devam etmezse, o milletin konuştuğu dil de, sahip olduğu kültür de bozulur ve belkide daha güçlü bir dilin içinde eriyip gider*”¹⁰⁶ sözleri şiirin dil ve kültür açısından ehemmiyetini arzetmektedir. Gerçektende şiir sanatı milli kültürün bir kalkanı mahiyetindedir.

Sanatın, şiirin hedefini ve şairin kim olduğunu anlatmada Necip Fazıl Kısakürek'in sözleri çok manidardır.

“Şiir, mutlak hakikati arama işidir. Eşya ve hadiselerin bütün mantık yasaklarına rağmen en mahrem, en mahcup, en hassas nahiyesini tutarak ve

¹⁰³ Celâl-zâde Mustafa (1997). *A.g.e*, s.412. Latîfî (1990). *A.g.e*, s.78.

¹⁰⁴ Celâl-zâde Mustafa (1997). *A.g.e*, s.412. Hoca Sadeddin Efendi (1979). *Tacü't-tevarih*. Haz. İsmet Parmaksızoglu. C.4. Kültür Bakanlığı, s.363.

¹⁰⁵ Nicolae Jorga (2005b). *A.g.e*, s.290. Yılmaz Öztuna (1989). *Kanuni Sultan Süleyman*. Kültür Bakanlığı Kütüphane, s. 7.

¹⁰⁶ T.S Eliot (1990). *Edebiyat üzerine düşünceler*. Çev: Sevim Kantarcıoğlu. Ank: Kültür Bakanlığı, s. 15.

nispetlerini bularak hakikati arama işidir....İster güneşten bahsetsin, ister kertenkeleden....Şiir, kördüğümünün en belalıları arasından süzülerek, daima bulunduğu şeyin arkasında kalmaya mahkum başka bir bulunacak şey arar. Şair ise işte bu soydan bulunacak şeylere yol açtığı nispette sanatkâr; onları çıkmaz sokaklara tıkadığı nispette de basit bir davulcu olarak kalır.”¹⁰⁷

Bu bakımdan şiir Osmanlı sultanları ve şehzâdeleri için vazgeçilmez sanat alanı olmuş, içinde bulundukları dönemin ve ortamın hususiyetlerinden faydalanarak, fitratlarındaki gizli isti'dâdlarının inkişafıyla şair sultanlar yetişmiştir.

Sultanlığıyla, âlimliğiyle bilinen Fatih Sultan Mehmed'in şairlere temayülü olduğu gibi kendisi bir şairdi.¹⁰⁸ Avnî mahlasını kullanarak yazdığı fevkalade şiirleriyle Osmanlı sultanları içinde ilk divançe sahibidir.¹⁰⁹ Açık ve anlaşılır üslûbuyla döneminin en güzel örneklerini vermiştir. Cihan sultanı olma azminin yanında şiirleriyle devletin hangi temeller üzerinde yükseldiğinin en güzel misallerini teşkil etmiştir.

Vatanına, milletine, dinine olan bağlılığıyla gönlümüzde ayrı bir yeri olan Şehzâde Cem çalkantılarla dolu yaşamına rağmen edebi alanla meşgul olup yaşadığı hüznü, ayrılığı, hasreti şiirlerine yansıtmış ve tarihte eşine az rastlanan mümtaz şahsiyetler arasında yer almıştır.

Cem'in, 1469 yılında devrin kültür merkezlerinden biri olan Kastamonu Sancakbeyliği'ne tayin edildiği sırada¹¹⁰ on yaşlarında iken gazel yazdığı rivayet edilir.¹¹¹

Cem Sultan, küçük yaşta başlayan birikimleri sonucunda henüz on dokuz yaşındayken Cemşid-i Hurşid adlı eserini babası Sultan Mehmed'e ithaf etmiştir.¹¹² Sehi Bey, bu

¹⁰⁷ Necip Fazıl Kısakürek (1977). *Çile*. İst: Büyük Doğu, s. 373-374.

¹⁰⁸ Neşri (1984b). *Neşri tarihi*. Haz: Mehmet Altay Köymen. Ank. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.204.

¹⁰⁹ Fatih Sultan Mehmed'in divanları: *Divan*. Milli Kütüphane. Nr. 412. Bu nüshada 70 gazel bulunmaktadır. *Divan*. İst. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp. 450. *Divan*. İst. Millet Kütüphanesi. Ali Emiri. 305. *Tahmisat*. İst. Millet Ktp. Ali Emiri 530. *Divan*. İst. Millet Ktp. Ali Emiri 531. Sehi Bey (1998). *Tezkire. Heşt-bihişt*. Sad: Mustafa İsen. 1. Baskı. Ank: Akçağ, s.50. Latîfî (1990). *A.g.e*, s.71.

¹¹⁰ *Vâkı'ât-ı Sultan Cem*. Dersaadet 1330, s.1.

¹¹¹ Münevver Okur (1992). *Cem Sultan hayatı ve şiir dünyası*. Ank: TTK, s. 33

¹¹² *Vâkı'ât-ı Sultan Cem*. Dersaadet 1330, s.2. Cem Sultan. *Cemşid ve Hurşid*. Kütahya Vahid Paşa, Nr. 1666. Yılmaz Öztuna (1969). *A.g.e*, s.133.

mesneviyi içinde hususi manaları çok, nazmı akıcı, üslûbu güzel bir kitap olarak anlatır.¹¹³ Bu mesnevisi ile Osmanlı şehzâdeleri içinde mesnevi yazan ilk ve son şair olarak görülür.

Cem'in Konya'da bulunması ve Sa'dî-i Cem (Serezli Sa'dî), Haydar, Sehâyî, La'lî, Serezli Kandî gibi bazı şairlerin (Cem şairleri) yanında olmaları¹¹⁴ şehzâdenin sanatkâr yeteneğini ortaya çıkarmak için uygun ortam oluşturmuştu.

Cem Sultan, edebiyat tarihi açısından, Türkçe ve Farsça gazellerden, kasidelerden, rubailerden oluşan divanını yazmıştır.¹¹⁵ Cem'in ayrıca İstanbul Üniv. Ktp. Türkçe yazmalar katoloğunda Nr. 5574'te Türkçe Divan'ı ile birlikte Fâl-ı Reyhân-ı Sultan Cem adlı 48 beyitlik bir eseri vardır.

Şehzâdelerin şiire ve edebiyata olan ilgileri sanatçıların sanatlarını gerçekleştirip geliştirmelerine büyük katkı sağlamıştır.

Hasan Mahmut Bayatî'den Osmanlı hanedanlığının şeceresini yazmasını istemiştir. Bunun üzerine Hasan Mahmut Bayatî Câm-ı Cem Âyin adlı eseri yazmıştır.¹¹⁶ On üçüncü yüzyıl alperenlerinden olan Sarı Saltuk'un hikayeleri Cem Sultan'ın maiyetinden Ebu'l-Hayr Rumi isimli bir zat tarafından derlenmiştir.¹¹⁷

Fatih'in diğer şehzâdesi Mustafa, Hacı Selâmân'ın Cemşid-ü Hurşid Mesnevisi'ni nazmen Farsça'dan Türkçe'ye çevirmiştir.¹¹⁸

Fatih'in oğlu II.Bayezid, babası gibi alim ve aynı zamanda adlî mahlasıyla Arapça ve Farsça şiirleriyle divançe oluşturan bir şairdi.¹¹⁹

¹¹³ Sehi Bey (1998). *A.g.e.*, s.54.

¹¹⁴ Sehî Bey (1998). *A.g.e.*, s.19-174-175-134. Latîfî (1990). *A.g.e.*, s.231-378.

¹¹⁵ Cem Sultan. *Divan.* (Türkçe) Milli Ktp. 1874. *Divan.* (Farsça). Milli Ktp. 250. *Divan.* (Türkçe) Milli Ktp. 6890. *Divan.* (Osmanlıca). Kayseri Raşid Efendi. 1262. *Divan-ı Cem.* (Türkçe) Topkapı Revan Köşkü 739. *Divan.* Süleymaniye-Lala İsmail 431. *Divan.* Süleymaniye. Fatih. (Osmanlıca) 3794. *Divan.* Süleymaniye Fatih. (İran Edebiyatı) 3794. *Divan.* (Türkçe). İngiltere Milli Ktp. Or.7137. *Divan.*(Türkçe). İst. Atatürk Kitaplığı 416/3. *Divan.* Ali Emiri. 81. *Divan.* (Türkçe). İst. Üniv. Ktp. 5574. *Divan.* (Türkçe). Millet Ktp. Ali Emiri 81. *Divan.* (Türkçe). İst. Ktp. Lala İsmail (Murad Molla Ktp.) 431/1. *Divan.*(Türkçe). Fransa Milli Ktp. Nr.Schefer. Gazeliyât. (Türkçe). Ankara Ötüken Ktp 1234.

¹¹⁶ Münevver Okur (1992). *A.g.e.*, s.10.

¹¹⁷ Zeynep Aydoğan (September 2007). *An analysis of the Saltukname in its fifteenth century context.* Boğaziçi Üniv., s. 33.

¹¹⁸ Yılmaz Öztuna (1969). *A.g.e.*, s.132.

¹¹⁹ *Divan.* İst. Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı 416/1. *Divan.* Millet Ktp. Ali Emiri 274. *Tahmisât ve tesdisât-ı es'âr-ı Adlî*, Millet Ktp. Ali Emiri 276/2. *Divan.* İst. Millet Ktp. Ali Emiri 277/1. *Tahmisât ve*

II.Bayezid'in edebi sanatlara olan bu düşkünüğü, padişahlığı sırasında Osmanlı tarihçiliği alanında en büyük eserlerin yazılmasına vesile olmuştur. İbn Kemal'e Türkçe, İdris-i Bitlisi'ye Farsça, birer Osmanlı tarihi yazdırmıştır.¹²⁰

İlk öğreniminin bir kısmını dedesi Fatih Sultan Mehmed'in yanında geçiren Şehzâde Korkud,¹²¹ tarihi kaynaklarda sayılamayacak ölçüde üstünlükleri olan, bilim ve bilgelik alanında benzeri bulunmayan bir kişi olarak tanımlanır.¹²² Şehzâde Korkud'un ilme olan bu düşkünüğünden büyük bir kütüphanesi meydana gelmişti.¹²³ Her ne kadar Teke-ili'nde sancakbeyliği yaparken Oruç ve Hızır reislerle yardımlarıyla, denizciliğe olan ilgisi ve desteğiyle adını duyursa da Şehzâde Korkud edebiyatta ve musikide başarılı eserler veren bir ilim adamı olarak da geri planda kalmamıştır.

Şehzâde Korkud, şiirlerini yazdığı sırada hac niyetiyle Mısır'a gittiği, ihrama girdiği için Hirimî (Harîmî) mahlasını kullanmıştır.¹²⁴ Cevâb-ı Safî Ez-Berây-ı Suâl-i Hekim Ez Çi Sebeb-i başlığı altında Türkçe şiirler kaleme almıştır.¹²⁵ Arapça ve Türkçe olarak hazırladığı Teysirü'l-Luga eseri de bulunmaktadır.¹²⁶

Osmanlı hanedanlığında şiir yazmak bir gelenek halini almıştı adeta ki bu istidadlarının alim ve şairlerin çokça olduğu bir ortamda inkişaf etmesiyle ortaya çıkmıştı.

tesdisât-ı es'âr-ı Adlî. Millet Ktp. Ali Emiri. 277/2. Bayezid'in ayrıca British Library'de divanının bir nüshası bulunmaktadır. Or. 9475. II. Bayezid'in *Divanı* 1890'da Matbaa-i Amire'de 1308 (1890)'de basılmıştır. (Erişim tarihi: <http://openlibrary.org/works/OL12410667W/Divan> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2013-Toronto Üniversitesi.). Sehi Bey (1998). *A.g.e*, s.52. Latîfî (1990). *A.g.e*, s.72.

¹²⁰ Kemalpaşazade (1970). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Haz. Şerafettin Turan. Ank: TTK. İdris-i Bitlisî (2008). *Heşt Behîşt*. Haz. Mehmed Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş. Ank: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yay.. Sehi Bey (1998). *A.g.e*, s.52.

¹²¹ *Anonim tevârîh-i âl-i Osmân*. (Kuruluş 1487'ye Kadar). Haz. Cihan Çimen (2006). YL Tez. İst: Marmara Üniv., s.129. Mustafa Nuri Paşa (1992). *A.g.e*, s.51. Sancağa atanan şehzâdeler en az bir oğullarını, rehine olarak sultanın yanına gönderirlerdi. Stanford Shaw (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Türkçesi: Mehmed Harmancı. C.1. İst., s. 83. Bununla birlikte sarayda bulunan torun şehzâdeler âlimlerin bulunduğu bir ortamda eğitim almış olurlardı.

¹²² Hoca Sadettin Efendi (1979d). *A.g.e*, s.85.

¹²³ "Pek çok deve katarı, dağı andıran kütüphanesini ve kütüphane hazinesini taşırdı." Latîfî (1990). *A.g.e*, s.75.

¹²⁴ Korkud. *Divan*. (Türkçe). Ali Emiri. Nr.104. Kınalızâde Hasan Çelebi (2009). *A.g.e*, s. 92. Sehi Bey (1998). *A.g.e*, s.57.

¹²⁵ Nuruosmaniye 4024.

¹²⁶ Topkapı-Koşuşlar Kit. 1195.

Bayezid'in diğer şehzâdesi Mahmud'un meclisi şairler, alimler ve fazıl kimselerle dolardı. Şuaradan Necatî nişancısı, Zâtî ise nedimiydi. Şehzâde Mahmud'un böyle bir ortamda maharetiyle fevkalade nazım ve nesirleri vardı.¹²⁷

Şiirlerini bilgi ve tefekkürle besleyen Yavuz Sultan Selim'in Türkçe'nin yanısıra Farsça ve Arapça'yı en güzel şekilde kullandığı divanı bir sanat şaheseridir.¹²⁸ Hatta bunun için Sehi Bey:

“Bu şiirler âşıkane ve merdânedir. Şayet padişahlık sevdasıyla uğraşmayıp halkın, ileri gelenlerin ve memleketin işleri kavgasına ihtisas göstermeyerek gönül rahatlığıyla tamamen şiire yönelseydi, her tarafta bu kadar meşhur olan Husrev-i Dehlevî'nin şiirleri bunların şiirleri yanında okunma hakkına sahip olacak kabiliyette olmazdı.”¹²⁹

diyerek şiirlerin sanat açısından ne kadar değerli olduğunu anlatmıştır.

İlk tahsilini Trabzon'da babasının vazifelendirdiği hocalardan gören Şehzâde Süleyman, tahta geçtikten sonra muzafferiyetleri ve devletin ihtişamıyla “Magnificent”, devlet işlerinde yaptığı nizamlarından dolayı “Kânûnî” lakabıyla meşhur olmakla kalmamış edebiyat alanında yazdığı büyük divanıyla şair ve alim sultan olarak anılmaya değer bir hükümdar olmuştur. Muhibbi, meftûnî, Sultan Süleyman ve âcizi mahlaslarını kullanarak yazdığı divanıyla¹³⁰ Osmanlı padişahları arasında en çok gazel yazan padişah olmanın yanında divan şairleri arasında da en fazla gazel yazan (2779 adet) şair sultan olmuştur.

Kültürlü şair yaradılışlı, okumayı seven, iyi ahlaklı, cevval ve cesur olan Şehzade Bayezid (Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu), Kütahya'da iken alimlerden ve şairlerden oluşan bir

¹²⁷ Münecimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e*, C.2, s.443.

¹²⁸ Yavuz Sultan Selim. *Divan* (Farsça), Amasya-Bayezid 586. *Divan* (Türkçe), Mısır-Kahire. 82. *Divan* (Farsça). Raşit Efendi 1289/2. *Divan* (Farsça-Türkçe), Milli Ktp. 8511. *Divan* (Farsça), Milli Ktp. 4893/3. *Divan-ı Sultan selim han-ı evvel*, (Farsça), Atıf Efendi. 2078. *Tahmis-i Sultan Selim li-Gazeli cami*, (Farsça), Nuruosmaniye 4940/80. *Divan*. (Farsça), Nuruosmaniye 3827. *Divan*. (Farsça), Süleymaniye-Lala İsmail 449. *Divan*. Süleymaniye Raşit Efendi 762. *Divan* (Farsça) Süleymaniye-Fatih 3830. *Divan* (Farsça) Süleymaniye-Hacı Mahmut Efendi 3630.

¹²⁹ Sehi Bey (1998). *A.g.e*, s.55.

¹³⁰ Kanuni Sultan Süleyman'ın divanının çeşitli nüshaları Milli Kütüphane, TBMM Ktp, Konya Yazma Eserler Ktp, İngiltere Milli Ktp, Mısır Milli Ktp, Mısır Hıdiv Ktp, Avusturya Milli Ktp., İst. Ktp, Topkapı Saray Müzesi, Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphane'sinde bulunmaktadır. Kanuni'nin rubailerinin ve gazellerinin muhteşem beyanlarından Fethullah Arifi Çelebi de bahsetmektedir. Ahmet Faruk Çelik (2009). *A.g.e*, s.140.

“irfan alemi” kurmuştu. Aşk, sevgi, hüzn, saltanat arzusu, günahlardan bağışlanması için yakarış konularını içeren samimi duygularla ve içten söylediği Farsça ve Türkçe şiirlerinden oluşan divanı 1443 beyitten oluşmaktadır. Babasından affını dilemek için yazdığı şiirleri ve babasının şiir olarak verdiği karşılıklardan oluşan afnamesi devrinde ülkenin her yerinde okunmuştu.¹³¹

Sultan Süleyman’ın şehzâdesi Mustafa şiire olan yatkınlığı dolayısıyla muhlisi mahlasıyla şiirler yazmıştı.¹³²

II.Selim babası gibi divan edebiyatına bir çok eser bırakmış bir şairdi. Salimi mahlaslarıyla yazdığı şiirleri divan edebiyatının en güzel eserleridir.¹³³

Dedesi Kanuni ve babası Selim gibi III.Murad da Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Genellikle Muradi mahlasını kullandığı tasavvufî divanı, edebiyatın güzel ve zarif mümessillerinden biridir.¹³⁴

Entellektüel bir kimliği olan III.Mehmed’in kendisine sunulan edebî eserleri ilgiyle karşıladığı, iyi şiir yazdığı ve Adlî mahlasını kullandığı bilinmektedir.¹³⁵

5.4.2 Mûsikî

Osmanlı sultanları şiirle meşgul oldukları gibi mûsikî ile de ilgilenmekteydiler. Bu onların tek bir sanat dalına eğilimi değil, kabiliyetlerinin elverdiği ölçüde birçok sanat dalında kendilerini yetiştirdiklerini göstermektedir.

II. Bayezid, müzikle ciddi bir şekilde uğraşan Osmanlı sultanlarından biridir. II. Bayezid’e izafe edilen saz eserleri şunlardır: 1. Nevâ Peşrevi I (Fahte). 2. Nevâ Peşrevi II (Düyek). 3. Nevâ Saz Semâîsi. 4. Râhatü’l-Ervâh Peşrevi (Çifte Düyek). 5. Râhatü’l-Ervâh Saz Semâîsi. 6.Evc Peşrevi (Düyek). 7.Evc Saz Semâîsi. 8.Âşîrân-Bûselik Peşrevi (ağır düyek). 9. Nîşâbur Peşrevi. 10. Nevâ Peşrevi III. (Hafif). 11. Isfahân Peşrevi. 12. Nevâ Saz

¹³¹ Mahlası Şahi’dir. Divançenin nüshaları Millet Ktp, Ali Emiri (Farsça) Nr 330 ve (Manzum) 225. Şerafettin Turan (1992). Bayezid, Şehzade. *DİA*. C.5. İst: DİB, s.231. Mustafa Çiçekler (1998). Şehzade Bayezid ve Farsça Divançesi. *Şarkiyat Mecmuası*. Sayı:8. İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *A.g.e*. C.II., s.401-405.

¹³² Bağdadlı Ahdî (2009). *A.g.e*, s.10.

¹³³ *Divan-ı Selimi*. (Farsça). Süleymaniye 154. *Divançe*. Millet-Ali Emiri 4341.

¹³⁴ *Divan*. (nesih). Millet Ktp. 1417. *Divan-ı Muradi*. Süleymaniye Mihrişah Sultan 359. Peçevi (1981b). *A.g.e*, s.1. Nişancı Mehmed Paşa (2005). *A.g.e*, s.140. Latîfî (1990). *A.g.e*, s.80.

¹³⁵ Feridun Emecen (2003). Mehmed III. *DİA*. C.28, s.413.

Semâîsi. “Bağdâd” (Yürük Semâî). 13. Dügâh Peşrevi (Devr-i Kebîr). 14. Saz Semâîsi. 15. Arazbâr-Zemzeme Peşrevi II (Muhammes, Bezm-i Mûlûk). 18. E vc Peşrevi II (Devr-i Kebîr).¹³⁶

Şehzâde Korkud’un musikiye olan ilgisi çok fazlaydı. İran’dan gelen meşhur kemençe üstadı Zeynelabidin’i kardeşi Ahmed’den isteyerek yanına getirtmişti.¹³⁷ Burada önemli bir mevzu göze çarpmaktadır. Şehzâdelerin eğitimleri tamamen başkalarının elinde olmadığını ve eğitimde istidadlarına göre kendi kararlarını verebildikleri refah bir ortamın olduğunu görmekteyiz.

Şehzâde Korkud, musikide yed-i tula sahibiydi.¹³⁸ Her türlü sazı çalabilmekteydi. Daha da önemlisi gıdâyı ruh (ruhu efza) adlı bir saz icad etmiştir.¹³⁹ Şehzâde Korkud’un bestelediği saz eserleri de bulunmaktadır.

Peşrev ve besteleriyle sanat ehli katında çok makbul olan¹⁴⁰ Korkud’un bestelerinden biri hüsayin makamı peşrev formudur.¹⁴¹ Yılmaz Öztuna, Şehzâde Korkud’un bestelediği sekiz adet saz eserini tespit etmiştir. Bunlar: 1. Devr-i Kebîr Kürdî (bugünkü Beyâtî). 2. E vc (Hafif Meclis-ârâ). 3. Hâver. 4. Lâle-Ruh Peşrevleri 5. Lâle-Ruh. 6. Mâye-i Atıyk. 7. Nevâ (Şereşeyan). 8. Uşşak Saz Semâîleri.¹⁴²

Devrin en büyük bestekârlarının II.Bayezid ve oğlu Sultan Korkud olması muhtemeldir.¹⁴³

II.Selim’in mûsikiye ayrı bir ilgisi ve yeteneği vardı. Hicaz peşrevi ve acem makamlarını bildiği gibi, keman çalmada da maharetliydi.¹⁴⁴

5.4.3 Hüsn-ü Hat

¹³⁶ <http://www.trtkulliyat.com/application/results> (Erişim Tarihi: 12.05.2013) . Yılmaz Öztuna (2006). *Türk mûsikîsi. Akademik klasik Türk sanat mûsikîsi’nin ansiklopedik sözlüğü*. Cilt:1. Orient, s.156.

¹³⁷ Kınalızâde Hasan Çelebi (2009). *A.g.e.*, s. 91.

¹³⁸ Münecimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.* C.2, s.442. Hoca Sadettin Efendi (1979). *A.g.e.*, s. 112.

¹³⁹ Sehi Bey (1998). *A.g.e.*, s.57. Kınalızade Hasan Çelebi (2009). *A.g.e.*, s.91. Osman Nuri Ergin. *Türk Maarif Tarihi*. C.1, s.25.

¹⁴⁰ Hoca Sadettin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.112.

¹⁴¹ <http://www.trtkulliyat.com/application/details?itemId=12028>. Nr. 290/174. (Erişim tarihi:19 Mayıs 2013). Kınalızade Hasan Çelebi (2009). *A.g.e.*, s.91. Münecimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.* C.2, s.442.

¹⁴² Yılmaz Öztuna (2006). *A.g.e.*, s.465.

¹⁴³ Yılmaz Öztuna (2006). *A.g.e.*, s.156.

¹⁴⁴ Bağdadlı Ahdî (2009). *A.g.e.*, s. 29. Sultan Selim’in şehzâdeliği döneminde sarayda kemençe çalınmaktaydı. O zamanlar kemençe çalan Pargalı İbrahim Süleyman’ın hususi meclislerinden ayrılmayan bir arkadaşıydı. Ahmet Sevgi. *Latîfî’nin kayıp iki risalesi: Enisü’l-fusaha ve evsaf-ı İbrahim Paşa*. Güzel Sanatlar Üniv. Y.L Tez., s.39.

Şiirin mûsikinin yanında hüsn-ü hattın¹⁴⁵ da sanatta yeri ve önemi bambaşkadır. Anlamalı, ahenkli ve hünerli bir şekilde harflere biçim verme, hikemli sözlerin belîğ ifadelerle yazıya dökülme sanatı olan hüsn-ü hat, aşkın, tefekkürün, sabrın, güzelliğin dışavurumudur.

İslâm sanatlarını anlatan kaynaklarda, cismânî aletlerle meydana getirilen rûhî bir hendese olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁶

Çizgilere anlamalı ve ahenkli şekil verilmesi, her bir harfin farklı bir görünüm ve ifade kazanması, bazı harflerin uzatılıp çekilmeye uygun olması hüsn-ü hattın beşeri duyguları muhteşem bir ifadeyle anlatmaya muktedir bir sanat dalı haline gelmesini sağlamış, estetik yönünün yanı sıra okuma ve yazma konusunda topluma hizmet ve fayda sağlayan yönüyle de yüzyıllarca değerini koruyan bir sanat dalı olarak varlığını güçlü bir şekilde sürdürmüştür.

Güzelliğin ve zerafetin bir yansıması olan hat sanatı Osmanlı Devleti'nde ayrı bir iklim bulmuştu. Padişahların, şehzâdelerin, devlet büyüklerinin, ulema ve üdebâ'nın çoğu bu sanat dalında üstadların talebeleri olmuşlardı.

II.Bayezid, Amasya'da sancakbeyliği yaparken meşhur hattat Şeyh Hamdullah'tan hat dersleri almıştır. Tahta geçtikten sonra hocasına olan bağlılığı devam etmiş arpalık zeametle ve gündelik 30 akçe ile Sultan Bayezid'in en yakın musahibi olmuştur.¹⁴⁷ Bayezid'in, Şeyh Hamdullah'ı İstanbul'a davet etmesi ve burada eserler verip talebe yetiştirmesi, İstanbul'un altı asır boyunca hat sanatında sürdüreceği merkeziliği için bir başlangıç olmuştur.¹⁴⁸

¹⁴⁵Hat, yazmak, çizmek anlamlarındaki Arapça hatt masdarından türeyen ve yazı. çizgi; çığır, yol gibi mânalara gelmektedir. Terim olarak, Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalarak güzel bir şekilde yazma sanatı demektir. Hat sanatı Arap harflerinden doğarak İslâm medeniyetinde müstakil bir mevki kazanmıştır. İslâm dinini kabul eden hemen hemen bütün kavimlerin dinî bir gayretle benimsediği Arap yazısı, hicretten birkaç asır sonra İslâm ümmetinin ortak değeri haline gelmiş, aslı ve başlangıcı için doğru olan "Arap hattı" sözü zamanla "İslâm hattı" vasfını kazanmıştır. Nihad M. Çetin (1995). İslâm hat san'atının doğuşu ve gelişmesi. *İslâm Tetkikleri Dergisi*. (Ed. Mahmut Kaya). C. IX. İst: Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 1. M. Uğur Derman (1997). Hat. *DİA*. C. 16., s.427.

¹⁴⁶ M. Uğur Derman (1999). Osmanlı Türklerinde hat sanatı. *Osmanlı*. C.11. Ed. Güler Eren. Ank:Yeni Türkiye Yay., s. 17.

¹⁴⁷Gelibolulu Mustafa Âlî (Mayıs 1982). *Menakıb-ı hünerveran*. Haz. Müjgan Cunbur. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., s.55. İbrahim Nefeszade (1938). *Gülzâr-ı savab*. Tashih ve tertip: Kilisli Muallim Rıfat. Güzel Sanatlar Akademisi Yay, s. 48. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (1928). A.g.e, s. 140.

¹⁴⁸ Muhittin Serin (1992). *Hattat Şeyh Hamdullah, hayatı, talebeleri, eserleri*. İst., s.24.

Amasya valiliği sırasında Şehzâde Korkud da Şeyh Hamdullah'tan hat dersleri alarak alim ve hattat sultan adaylar arasına katılmıştır.¹⁴⁹

Değerli taşların mütehasısı olan Kanuni Sultan Süleyman,¹⁵⁰ Hattat-ı Sülüs denilen bir üstaddan eğitim almış ve talik hattını kullanmıştır.¹⁵¹ Kanuni'nin oğlu Şehzâde Mustafa da babası gibi hattattı.¹⁵²

Asma saatçiliğe ve ressamlığa hususi meyili olan III.Murad,¹⁵³ hat sanatıyla ilgilenmiş. Sülüs, nesih ve talik yazılarda yetişmiş iyi bir hattattı. Tahta çıktığı yıl Ayasofya Camii mihrabının iki yanında asılı kelime-i şehâdet levhasıyla bir âyet levhası yazmıştır¹⁵⁴ ancak bu eseri günümüze kadar ulaşamamıştır.

Bunun dışında III.Murad'ın günümüze kadar ulaşmış güzel hat örnekleride mevcuttur. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde celi talik bir yazısı, İst. Üniv. Ktp.'nde ince talik yazıları, ayrıca nesih yazılı divanı bulunmaktadır.¹⁵⁵

6. Şehzâdelerin hocaları

Şehzâdelerin terbiyelerinde devrin en iyi hocaları tayin edilmekteydi. Tek bir alanda uzmanlaşmış değil birçok alana vâkıf âlimler hoca olarak seçilmekteydi.

Osmanlı şehzâdeleri hükümdar oldukları zaman, şehzâdelikleri zamanında hocalık yapan zatı kendilerine hünkâr hocası olarak tayin ederlerdi. Eğer hocası, şehzâde padişah olmadan vefat ederse ulema arasından kendisine bir hoca intihap ederdi.¹⁵⁶

II.Mehmed'in ilk hocası, Amasyalı Molla İyas Fakih¹⁵⁷ idi. Daha sonra Molla Yegân (Muhammed b. Armağan) da muallimi olmuştur. Ayrıca Siracüddin Muhammed İbn-i Ömer el-Halebî, İbn Temcid muallim olarak şehzâdeye tayin edilmişlerdi.¹⁵⁸ Siracüddin Muhammed İbn-i Ömer el-Halebî, Sultan II. Murad, Sultan I.Murad'ın Edirne'deki

¹⁴⁹ Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (1928). *A.g.e*, s. 368.

¹⁵⁰ Yılmaz Öztuna (1989). *A.g.e*, s. 7

¹⁵¹ Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (1928). *A.g.e*, s.238.

¹⁵² Viyana. Şark Yazmaları. Nr:998.

¹⁵³ Hammer (2010d). *Büyük Osmanlı tarihi*. C.4. Haz. Mümin Çevik. İst: Milliyet, s. 1024.

¹⁵⁴ Müstakimzade Süleyman Sadeddin (1928). *A.g.e*, s. 516.

¹⁵⁵ Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi 255. Divân-ı Münîrî. İst. Üniv. Ktp. T5580. Millet Ali Emiri 1417.

¹⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1984). *Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilatı. Padişah hocaları*. Ank: TTK, s.145.

¹⁵⁷ Yılmaz Öztuna (1969). *A.g.e*, s.128.

¹⁵⁸ Taşköprülüzâde Ebulhayr İsamüddin Ahmed Efe (2007). *A.g.e*, s.91-158. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1984). *A.g.e*, s.145.

kiliseden camiye çevirdiği mekanın yanında inşa ettirdiği medreseye müderris olarak atamıştır.¹⁵⁹

Hoca-zade ve Hızır Bey'den tahsil gören Molla Ayas, usul, tefsir ve fıkıhta devrin önde gelen alimlerden Molla Şemseddin Gürâni, şehzâde Manisa Sancakbeyliği yaparken hoca tayin edilmişlerdi. Dini ilimlere ve müsbet ilimlere, özellikle riya ziyye ilmine mahir olan Molla Fenari (Ala'üddin Ali ibn-i Yusuf ibn-i Şemseddin el-Fenari), Şehzâde Mehmed'in muallimlerindendir.¹⁶⁰

Şehzâde Mehmed, tahta cülûsundan sonra ilmi öğrenimini bırakmamış. Bunun için kendisine hocalar tayin etmişti.

İlim ehlinden olan Mevlana Ayasulug Çelebisi (Selçuk Çelebisi), hüsn-ü hatta malik Molla Hayreddin, Şehzâde Mehmed'in (II) muallimlerindendir, akli ve şer'i ilimler üzerinde araştırmaları bol olan Molla Sinan Paşa (Molla Sinanuddin Yusuf b. Molla Hızır), Mevlana Abdülkadir, Molla Hızır Paşa, Molla Muslihiddin, Molla Hasan Samsuni, Molla Ahmed Paşa ibn Veliüddin (Veliüddin Ahmedzade) padişah hocalığı yapmışlardır.¹⁶¹

Dini ilimlerin yanı sıra tıp ilmine olan vukufiyetiyle bilenen Şeyh Akşemseddin, (Muhammed ibn Hamza), Şehzâde Mehmed'in padişahlığı zamanında bile hocası olarak yanında bulunmuş, yüksek mertebelere erişmesinde büyük destekleri olmuştur.¹⁶²

Fatih Sultan Mehmed, evlatlarının da alim ve münevver olmaları için onların eğitime önem vermiş ve devrin en iyi alimlerini hoca olarak tayin etmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in şehzâdesi Mahmut'un İtalyanca hocası Gian Mario Angieello'dur.¹⁶³

İtalyanca ve Rum hocaları bulunan Şehzâde Cem'in edebiyat alanında eğitim gördüğü hocası Mevlâna Turâbî Şu'ayb'dı.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Taşköprülüzâde Ebulhayr İsamüddin Ahmed Efe (2007). *A.g.e*, s.91-158. Gelibolulu Ali (2003). *A.g.e*, s. 200. Nişancı Mehmed Paşa (2005). *A.g.e*, s. 113-114.

¹⁶⁰ Gelibolulu Ali (2003). *A.g.e*, s.205. Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s.99-159. Nişancı Mehmed Paşa (2005). *A.g.e*, s. 105. Molla Gürani, şehzâde Mehmed'in hocası idi. Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Han (1989). Yay. Haz. Halil İnalçık, Mevlüt Oğuz. Ank: TTK, s.74.

¹⁶¹ Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s.104-159-160-163-167. Gelibolulu Ali (2003). *A.g.e*, s.201-205. Nişancı Mehmed Paşa (2005). *A.g.e*, s. 105-115. Hammer (2010b). *A.g.e*, s.441.

¹⁶² Gelibolulu Ali (2003). *A.g.e*, s. 225-229.

¹⁶³ Yılmaz Öztuna (1969). *A.g.e*, s. 132.

Sultan Bayezid, şehzâdeliği döneminde Mevlânâ Muslihiddin'den akaid ilmini talim etmiştir.¹⁶⁵ İbn-i Muarîf (Molla Muarrihzade kaydıhayatla hocası olmuştur.),¹⁶⁶ Yarlucu Muhyiddin, şehzâde Amasya'da iken kıraat, tefsir, hadis, usul, fûrû ve musikide mahir olan Molla Hatip Kasım (Hatip lakabıyla meşhur olan Molla Kasım b. Yakub Amâsî) haceleri olmuştur. Molla Salahüddin'den Şerhu'l-Akâid okumuş, ayrıca hocası şehzâde için bu kitabı ve Mollazâde'nin Hidâyetü'l-hikme adlı kitabı anlayabilmesi için haşiyeler yazmıştır.¹⁶⁷ Yine Amasya'da Şemseddin Ahmed Çelebi, şehzâdenin hocası olmuştur.¹⁶⁸

Osmanlı hattatlarının babası sayılan altı nevi yazıda nadide eserler veren Şeyh Hamdullah'tan hat sanatını öğrenmiştir.¹⁶⁹ Şeyh Hamdullah, aynı zamanda avcılık, atıcılık ve yüzücülükte çok iyiydi.¹⁷⁰

Molla Muarrihzade, hattat Molla Mirim Çelebi Mahmud, Molla Bedreddin,¹⁷¹ Seyyid Abdullah,¹⁷² Sultan II.Bayezid'in padişahlığı döneminde hanesi olmuştur.

II.Bayezid'in şehzâdeliğinde muallimi olan vefk, teksir, cıfır, müzik ve diğer hesap ilimleri dallarında zengin bilgi sahibi olan kıraat, hadis, tefsir, tarih ilimlerinde yetenekli Türkçe ve Arapça şiirler söyleyen Molla Hatip Kasım-zade (Molla Muhyiddin demekle meşhur Molla Muhyiddin Mehmed ibn Hatîb Kasım) padişahın oğlu Sultan Ahmed'e hane olarak tayin edilmiştir.¹⁷³ Şehzâde Ahmed, Amasya'da bulunurken Molla Berîkîzâde (Berîkîzâde lakabıyla meşhur Molla Muslihiddin Mustafa) hanesi olmuştur.¹⁷⁴

Şehzâde Korkud, babasının şehzâdeliğinde hocası olan Şeyh Hamdullah'tan hat dersleri,¹⁷⁵ Üdî Hüseyin ve Zeynü'l-Âbidîn'den mûsikî dersleri almıştır.¹⁷⁶ Ayrıca Manisa'da bir

¹⁶⁴ Yılmaz Öztuna (1969). *A.g.e*, s.133.

¹⁶⁵ Gelibolulu Ali (2003). *A.g.e*, s.205.

¹⁶⁶ Gelibolulu Ali (2003). *A.g.e*, s.205-211. Nişancı Mehmed Paşa (2005). *A.g.e*, s.121-134. Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s.167-178-224. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1984). *A.g.e*, s.145.

¹⁶⁷ Gelibolulu Ali (2003). *A.g.e*, s.205-211. Nişancı Mehmed Paşa (2005). *A.g.e*, s.121-134. Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s.167-178-224.

¹⁶⁸ Hüseyin Hüsameddin Yaşar, Ali Yılmaz (1986). *Amasya tarihi*. C.1. Amasya Belediyesi Kültür Yay., s.186.

¹⁶⁹ Gelibolulu Mustafa Âlî (Mayıs 1982). *A.g.e*, s.55. Bağdadlı Ahdî (2009). *A.g.e*, s.48. Muhittin Serin (1999). *Hat sanatı ve meşhur hattatlar*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, s. 106.

¹⁷⁰ Melek Celâl Lampe (1948). *Şeyh Hamdullah*. Kenan Matbaası, s. 10.

¹⁷¹ Nişancı Mehmed Paşa (2005). *A.g.e*, s.121-125.

¹⁷² İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1984). *A.g.e*, s.145.

¹⁷³ Nişancı Mehmed Paşa (2005). *A.g.e*, s.121. Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s.295.

¹⁷⁴ Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s.237.

¹⁷⁵ Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (1928). *A.g.e*, s. 368.

¹⁷⁶ Yılmaz Öztuna (2006). *A.g.e*, s.465.

mekteb yaptırıp dükkanların kirasını vakfeden Taceddin Halife, şehzâde Korkud'un hocası olmuştur.¹⁷⁷

II.Bayezid'in şehzâdesi Abdullah'a, Molla Usta oğlu (Usta Oğlu lakabıyla tanınan Molla Tâceddin İbrahim) hâce olarak tayin edilmiştir.¹⁷⁸

Yavuz'un padişahlığı döneminde, Mevlana Halimi Çelebi hâcesi olmuştur.¹⁷⁹

Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzâdeliği döneminde, Molla Hayreddin hocası idi.¹⁸⁰

Kanuni'nin şehzâdesi Mustafa'nın hâcesi, hadisler, tefsirler yazan Sürûrî Efendiydi.¹⁸¹ Molla Karaca Muhyiddin (Karaca Muhyiddin lakabıyla meşhur Molla Muhyiddin Mehmed Kocavi) ve Molla Danagözoğlu (Danagözoğlu lakabıyla meşhur Molla Hayrettin Hızır) şehzâde Mustafa'nın hocası olarak görev yapmışlardır.¹⁸²

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Mehmed'e Molla Sadî Çelebi (Şeyh Taceddin Ahmet Akşehirî'nin oğlu Molla Sadeddin Sadî Çelebi) hoca olarak tayin edilmiştir.¹⁸³

Sultan Selim'in (II) şehzâdeliğinde hâcesi Molla Ataullah idi.¹⁸⁴ Müşkûl konulara dair talikleri olan Molla Şems Çelebi (Molla Şemseddin Mehmed b. Ömer b. Emrullah b. Hak ârifî Şeyh Akşemseddin) ve Molla Bahşî Halife, Şehzâde Selim'in muallimlerindendir.¹⁸⁵

Molla Cafer Halife, Sultan Süleyman'ın şehzâdesi Bayezid'in hocası olmuştur. Molla Câzım Hayrettin de Sultan Süleyman'ın çocuklarının hocalığını yapmıştır.¹⁸⁶

III.Murad 'ın hocası evvela İbrahim Efendi ve sonra çok sevilen ve saygı duyulan Tacü't-tevarih sahibi meşhur Sadeddin Efendi idi.¹⁸⁷

¹⁷⁷ Feridun M. Emecen (1989). *XVI.Asırda Manisa kazası*. Ank: TTK , s.116-162.

¹⁷⁸ Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s..249.

¹⁷⁹ Nişancı Mehmed Paşa (2005). *A.g.e*, s.128. M.Tayyib Gökbilgin (1952). *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*. İst: Üçler, s. 489.

¹⁸⁰ Peçevi İbrahim Efendi (1981a). *A.g.e*, s. 39. Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s.346.

¹⁸¹ Bağdadlı Ahdî. *A.g.e*, s.60.

¹⁸² Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s.351-352.

¹⁸³ Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s.357.

¹⁸⁴ Peçevi İbrahim Efendi (1981a). *A.g.e*, s.332.

¹⁸⁵ Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s.359-360.

¹⁸⁶ Taşköprülüzâde (2007). *A.g.e*, s.360.

¹⁸⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1984). *A.g.e*, s.146. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989). *Solak-zâde tarihi*. Haz. Vahid Çabuk. C.II. Ank: Kültür Bakanlığı, s.360.

III.Murad, Sadeddin Efendi'yi ilk oğlu ve tahtın varisi olduğu babası hayattayken ilan edilen Mehmed'e de hoca olarak tayin etmişti. Şehzâde Mehmed dahil¹⁸⁸ diğerk dört küçük oğlu (Selim, Bayezid, Mustafa, Osman) için hoca olarak şair Mevlana Nevaliyi vazifelendirmişti.¹⁸⁹

Cafer,¹⁹⁰ Kınalızade Fehmi Çelebi,¹⁹¹ Mevlana Azmi,¹⁹² Ali Hasan Can,¹⁹³ Şehzâde Mehmed'in (III.) müderrislerindendi. Sultan Mehmed'in padişahlığı sırasında Sinan Paşa, Hoca Paşa lakabıyla vezirler arasında tanınmaktaydı.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e.*, s.312. Peçevi İbrahim Efendi (1981b). *A.g.e.*, s.28.

¹⁸⁹ Leslie P. Peirce(2002). *A.g.e.*, s.312. Peçevi İbrahim Efendi (1981b). *A.g.e.*, s.272. Selânikî Mustafa Efendi (1999a). *Tarih-i Selânikî*. C.I. Haz. Mehmet İpşirli. Ank: TTK, s.142. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989). *A.g.e.*, s.361.

¹⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1984). *A.g.e.*, s.146.

¹⁹¹ Selânikî Mustafa Efendi (1999b). *Tarih-i Selânikî*. Haz. Mehmet İpşirli. C.II. Ank: TTK, s.600.

¹⁹² Selânikî Mustafa Efendi (1999b). *A.g.e.*, s.446.

¹⁹³ Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989). *A.g.e.*, s.360.

¹⁹⁴ Latîfî (1990). *A.g.e.*, s.121.

İkinci Bölüm

Şehzâdelerin İdari Eğitimleri

1. Şehzâdelerin sünnet şölenleri

Çoğunlukla 3 ila 15 yaşları arasında olan şehzâdeler büyük bir şölenle sünnet ettirilirdi. Günlerce hatta aylarca süren şehzâdelerin sünnet şöleni sadece bir eğlence yeri ve zamanı değil aynı anda ilmi sohbetlerin yapıldığı, bağlı devletlerin sultanlarının, beylerinin katıldığı, hüner sahiplerinin maharetlerini gösterdikleri, büyük şölenlerdi.

Sultan II.Murad, Edirne’de M.1439 yılında şehzadeleri Sultan Mehmed (Yaş 9) ve Sultan Alâaddin’i sünnet ettirmişti.¹

Fatih Sultan Mehmed, Amasya sancağında bulunan Şehzâde Bayezid’i (Y. 9 yada 10 civarı) ve Manisa sancağında bulunan Şehzâde Mustafa Çelebi’yi Edirne Meriç suyunun arasında Ada Çayırı denilen yere davet ederek onlara büyük bir sünnet şöleni düzenlemişti [H.861. M.1456-1457]. Bu şölene ümera ve ulemadan, kadınlara, sancakbeylerine, ayanlara, akıncılara varıncaya kadar bütün herkes davet edilmişti.²

Padişah otağına oturduğunda sağ yanına Mevlâna Fahreddin Fazıl, sol yanına Mevlâna Ali Tusi, karşısına Sivirhisarlı Hızır Bey Çelebi, onun yanına Şükrullah Bey oturmuştu. Diğer âlimler ise derecelerine göre yer almışlardı. Hafızlar Kuran’ı Kerim’den ayetler okumuş, âlimler ise okunan ayet ve sureleri tefsir etmişlerdi. Akla dayanan bilimle ilgili çözümler ortaya konulmuş, ilmi sohbetlerde bulunup gazeller, kasideler okunmuştu. Faydaları ölçülemeyecek derecede olan bu toplantı sonunda sofralar da kurulmuştu.³

¹Oruç b. Adil (2008). *Oruç Bey tarihi*. [1288-1502]. Haz. Necdet Öztürk. 2. Basım. İst: Çamlıca, s. 61. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *Tacü’t-tevarih*. Haz. İsmet Parmaksızoglu. C.2. İst: Kültür Bakanlığı, s. 197.

²Mevlânâ Mehmed Neşri (2008). *Cihânnümâ*. Osmanlı tarihi [1288-1485]. Haz. Necdet Öztürk. İst: Çamlıca, s.332. Tursun Bey. *Tarih-i Ebul Feth*. Haz. Ahmet Tezbaşar. Tercüman, s. 72. Aşıkpaşazade (2003). *Menakıb-u tevarih-i âl-i Osman*. Çev: Kemal Yavuz, M.A Yekta Saraç. İst: K Kitaplığı, s.227. Hoca Sadeddin Efendi (1992). *Tacü’t-tevarih*. Haz. İsmet Parmaksızoglu. C.III. Kültür Bakanlığı, s. 22. Neşri (1984). *Neşri tarihi*. Haz. Mehmed Altay Köymen. C.2. Ank: Kültür ve Turizm, s. 149. Münecimbaşı Ahmed Dede (a). *Sahaif-ül-ahbar fî vekayi-ül-a’sâr*. Türkçeleştiren: İsmail Erünsal. C.1 Tercüman, s.319.

³Mevlânâ Mehmed Neşri (2008). *A.g.e*, s.332. Hoca Sadeddin Efendi (1992). *A.g.e*, s.26. Neşri tarihi. *A.g.e*, s. 149. Münecimbaşı Ahmed Dede (a). *A.g.e*, s.319.

Düğünün ikinci günü dervişler çağırılmış, zikirler yapılmış, üçüncü günü de memleketin beyleri, devlet adamları, bağlı devletlerin hakimleri toplanmıştı.⁴

Şenlikler çeşitli hünelerlerin, kültürlerin sergilendiği bir ortamdı. Ateşbazlar, hokkabazlar, cambazlar, meddahlar, silahşörler meydana çıkıp hünelerini gözler önüne seriyorlardı. At yarışmaları, ok atma ve yay germe gösterileri yapılıyordu.⁵

Şölene ilmi sohbetlerin yapıldığı ortam özelliğini taşımanın yanında halkında katılımıyla, mütevaziliğin, paylaşımın, yardımlaşmanın, diğergamlığın en mümessil örneklerindendi. Halktan nice insanlar, fakir fukara gelir böyle bir şölende eğlenir, nimetlere ihsan olur, padişah da halkına cömertliğini, iyilik severliğini göstermiş olurdu.⁶ Bir ay süren düğün sonunda şehzâdeler sancaklarına geri dönmüşlerdi.⁷

II. Mehmed, Manisa'da görevli oğlu Şehzâde Cem ile Trabzon'da görevli torunu Şehzâde Abdullah için İstanbul Eski Saray'da eğlenceli bir sünnet düğünü düzenlemişti.⁸ H.888-M.1480 yılında ise torun şehzâdelerini, Bayezid'in oğullarından Şehzade Ahmed (Y.15), Şehzâde Şehinşah (Y.18), Şehzâde Alemşah (Y.14), Şehzâde Korkud (Y. 13 civarı), Şehzâde Selim (Y.10), Şehzâde Mahmut (Y. 4 yada 5) ile Şehzâde Cem'in oğlu Şehzâde Oğuz Han'ı sünnet ettirmiş düğüne her kesimden insan katılmıştı.⁹ II.Bayezid de oğlu Şehzâde Mehmed'e ve Şehinşah'ın oğlu Mehmed'i sünnet ettirmişti.¹⁰

Kanuni Sultan Süleyman, şehzâdeleri için sünnet şenlikleri yaptırmış, şenliklerde eğlendikleri gibi ilmi sohbetlerle bir eğitim ortamında oluşmuştu.

Üç şehzâdesi Mustafa (Y.15), Mehmed (Y.8) ve Selim (Y.7) için H.21 Şevval 936-M.18 Haziran 1530 tarihinde yapılan ve yirmi gün süren bu düğüne vezirler, diğer devlet büyükleri, şeyhülislam, büyük bilginler, müderris ve kadılar gelmişti.¹¹

⁴Mevlânâ Mehmed Neşri (2008). *A.g.e*, s.332. Hoca Sadeddin Efendi (1992). *A.g.e*, s.26.

⁵Tursun Bey. *A.g.e*, s. 73. Hoca Sadeddin Efendi (1992). *A.g.e.*, s.26. Neşri (1984). Neşri tarihi. *A.g.e*, s. 149.

⁶Hoca Sadeddin Efendi (1992). *A.g.e*, s. 26-27

⁷Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e*, s.27.

⁸İbn Kemal (1957). *Tevârih-i âl-i Osman*. VII. Defter. Haz. Şerafettin Turan. Ank: TTK, s. 296-298.

⁹İbn Kemal. VII. Defter, s.521-522.

¹⁰İbn Kemal (1997). *Tevârih-i âl-i Osman*. VIII. Defter. Haz. Ahmet Uğur. Ank: TTK, s.118-122.

¹¹Peçevi İbrahim Efendi (1981). *Peçevi tarihi*. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. C.1. Ank: Kültür ve Turizm, s.136. Münecimbaşı Ahmed Dede (a). *A.g.e*, s.534. Davut Erkan (2005). *Matrâkçı Nasûh'un Süleymân-nâmesi* (1520-1537). YL.Tez. İst: Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Ens., s.158. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989b). *Solak-zâde tarihi*. Haz. Vahid Çabuk. C.II. Ank: Kültür Bakanlığı, s.168.

Padişah için Atmeydanı'nın kuzeyinde mehterhane yanında lacivert taş sütunlar üzerinde herkesin görebileceği şekilde muhteşem bir taht kurulmuştu. Hükümdar öğleye doğru at üzerinde, etrafında devlet erkânıyla birlikte gelerek kendisi için hazırlanan tahta oturmuş, davet edilenlerin tebrik ve hediyelerini arz etmelerini müteakib, ziyafetler sunulup, şerbetler ikram edilerek şenliğe başlanmıştı.¹²

Padişah şehzâdeliği sırasında hocası olan Molla Hayreddin'i sadrazamın yanına oturarak ilme ve alimlere verdiği değeri bir kez daha göstermişti. Âlimlerin olduğu bir ortamda Fatiha Suresi'nin tefsiri yapılmış, ardından güzel söz söyleme kabiliyeti olanların karşılıklı konuşmalarıyla devam etmişti. Şölenin 18. günü yapılan ilmi sohbetlerden sonra şehzâdeler sünnet edilmiş, 20. günü at yarışları ve ok atışları yapılmıştı. Her gün ülkenin dört bir yanından gelen hüner sahipleri, güldürü sanatçıları, cambazlar, at cambazları, maskaralar, gölge oyuncularını türlü türlü marifetlerini sergilemişlerdi.¹³

Kanuni'nin diğer şehzâdesi Bayezid (Y.14) ve Cihangir'in (Y.7 yada 8) sünnet düğünü 15 Recep 946-M. 26 Kasım 1539 tarihinde beylerbeyleri, vezirler, âlimler, ulemalar, sanatçılar eşliğinde 13 gün boyunca sürmüştür. Merasimde halka büyük bir ziyafet verilmiş, cambazlar, hokkabazlar, sihirbazlar, sazende ve rakkaseler gösteriler düzenleyip halkı eğlendirmişlerdi.¹⁴

Sultan Murad, şehzâdesi Mehmed'e (Y.15-16), Kanuni'nin oğullarının da sünnet düğünü yapıldığı Atmeydanı'nda şanlı bir düğün yapmıştı. (H.990-M.1582). III.Murad düğüne o kadar çok önem veriyordu ki Şark seferini bile bunun için ertelemişti. Kırk gün süren düğüne tanınmış ünlü kişiler, krallar, beylerbeyleri, sancakbeyleri, alimler, şeyhler, usta oyuncular çağırılmıştı. Acem sultanı Muhammed Hüdabende, Kum ve Keşan Hakimi Türkmen oymağından İbrahim Han Tavacı, Leh elçisi gibi yabancı devletlerin beyleri hakimleri, Veziriazam Sinan Paşa, Mesih Paşa, Rumeli beylerbeyi İbrahim Paşa, Siyavuş Paşa, kaptan Kılıç Ali Paşa, Anadolu beylerbeyi Cafer Paşa, Şam beylerbeyi Mehmed

¹²Lütfi Paşa (2001). *Tevârih-i âl-i Osman*. Haz. Kayhan Atık. 1. Basım. Ank: T.C Kültür Bakanlığı, s.338. Hammer (2010). *Büyük Osmanlı tarihi*. Haz. Mümin Çevik. C.3. İst: Milliyet, s.701-702. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989). *A.g.e*, s.169.

¹³Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e*, s. 136. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989b). *A.g.e*, s.169-171.

¹⁴Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e*, s.158-159. Ahmet Faruk Çelik (2009). *Fethullah Arifi Çelebi'nin "Şahname-i Al-i Osman" indan SÜLEYMANNAME*. Doktora Tezi. Ank., s.111.

Paşaoğlu Hasan Paşa, Anadolu Defterdarı Abdulmuhyi Efendi, şık-ı sani defterdarı Mahmut Efendi gibi bir çok önemli devlet adamları şölene katılmıştı.¹⁵

Vezirler ve bilginlerle toplantılar yapıp ilmi konular üzerinde tartışmalar, dünya işleri üzerine sohbetler yapılmış, Hind ve Sind'in, Arap ve Acem'in en usta oyuncularını becerilerini sergilemiş, çeşitli güldürücü oyunlar yapılmıştı.¹⁶ Nedimler, karagöz oynatanlar, pehlivanlar, canbazlar, maskaralık yapan komikler, sazende, bıçakçı, debbağ vesair ehl-i hiref cemaatı sanatlarını sergilemişlerdi.¹⁷ Şehzâde Mehmed, düğün sonrasında sancağa uğurlama hazırlıkları yapılarak, 1584 yılında Manisa sancağına uğurlanmıştı.¹⁸

Büyük hazırlıklarla düzenlenen sünnet şöenleri hükümdarların ve devletin, halkına, bağlı beylerine ve komşu devletlere gücünü ve ihtişamını gösteren bir imkan sağlarken, aynı zamanda şehzadelerin yetişmelerinde, istenilen kıvama gelmelerinde etkisi büyük oluyordu. Şehzâdeler için dünyanın çeşitli yerlerinden gelen büyük devlet adamlarını, beylerini, hükümdarlarını ve elçilerini görüp onlarla tanışma imkanı sağlarken, toplantı meclislerinde devletler arası ilişkilerin nasıl olması gerektiğini, toplantı yerlerinde devlet erkaniyla oturup kalkmayı, konuşmayı, ilme ve alimlere olan saygıyı görme ve öğrenme imkânını sunuyordu. Aynı zamanda şehzâdelerinde bu gurplar içinde saygınlığı sağlanmış oluyordu.

2. Şehzâdelerin sancaklara tayin olma nedenleri

Gelecekte devletin başına geçecek taht adaylarının her alanda kendini yetiştirmiş bir birey, devlet adamı olmaları için hükümdarın oğullarının hepsini kapsayacak bir düzen kurmuşlardı. Böylece iktidara hangisi gelirse babasının, hem hükümet hem de askeri işlerini aksatmadan devam ettirecekti.¹⁹ Dolayısıyla şehzâdelere küçük yaşlardan itibaren bir takım sorumluluklar veriliyordu. Sarayda ilmi eğitimlerini alan şehzâdeler, belli bir olgunluğa erişince, şehzâdenin durumu, hükümdarın çocukların sayısı, atandığı sancağın özellikleri gibi mühim meseleler göz önünde bulundurularak sancaklara tayin

¹⁵Peçevi İbrahim Efendi (1982). *Peçevi tarihi*. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. C.2. Ank: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.65-68-82. Selânikî Mustafa Efendi (1999a). *Tarih-i Selânikî* (1563-1595). Haz. Mehmed İpşirli. C.1. Ank: TTK, S.134-135. Sadrazam Sinan Paşa ile Siyavuş, Mesih, Mehmed Paşalar ağalar vesaire katıldığına dair TS.MA.d. Gömlek No.5649.

¹⁶Peçevi İbrahim Efendi (1982). *A.g.e.*, s.65-68-82.

¹⁷TS.MA.d. Gömlek No.10104. TS.MA.d Gömlek No:10377.

¹⁸Peçevi İbrahim Efendi (1982). *A.g.e.*, s.65-68-82.

¹⁹Stanford Shaw (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye*. Türkçesi: Mehmed Harmancı. C.1. İst., s.83.

edilmektedirler. Böylece şehzâdelerin idari eğitimleri başlamış, hem ilmi hemde idari yönden kendilerini geliştirmiş, veliaht olmaya layık geleceğin birer taht adayı oluyorlardı.

II.Bayezid'in şehzâdesi Alemşah'ın oğlu Osman “*terbiyet-i iksir-i hasiyetiyle mürebbi olduktan sonra emr-i emârete kâbiliyet tahsil idüp hükm ü riyâsete salâhiyet bulduktan sonra*”²⁰ Çankırı sancakbeyi olarak atanmıştır.

Şehzâdelerin saltanata geçmeden henüz sancağ-ı hümayunlarında iken, fikirlerini alacağı, büyük sorumluluklar yükleyeceği, ileride elbirliğiyle yöneteceği devlet ricalini takip ederek onları tanıması, haklarında doğru kararlara varması, güvenilir olanlarını yetenekleri, karakterleri ölçüsünde layıkıyla vazifelendirmeyi öğrenmesi de istenmekteydi.

*“Ve her halefî's-selatin ve şerefî'l-havakin hazretlerine lazımdır ki, dahi seriri saltanata cûlus etmedin sancağ-ı hümayunda iken vüzeranun ve beğlerbeğîlerin ahvallerin tamam tetebbu' ve tecessüs etdirüb her birnün ahvaline mümkün olduğu kadar vukuf ve ittla' tahsil eyleyüp, dahi cûlus-ı hümayun vaki' olduğu gibi mevcut buldukları vüzerâ-i izamîri fikr-i firaset ve akl u kıyasetlerin ve salah ve diyanetlerin tecrübe ve imtihan için bazı umur-ı müşkileyi hufyeten başka başka bir kaç defa sorup her birinin takrir ve tahriri ne vechiledir. Tamam malum-ı şerifleri olduktan sonra eğer içlerinden birünün ekseriya tedarük ve tedbiri mümtaz ve dilpezir olup vezaret-i uzma ve sadaret-i kübra hıdmetine layık ve evla ise salis ve sadis ve rabi' ve hamis dinlemeyüp, heman ol akil ve danaya mühr-i saadet irsal ve inayet buyrulmak münasibdir.”*²¹

Şehzâdelerin kendi aralarında taht mücadeleleri olmasına rağmen sancaklara atanmaları devlet için büyük katkılar sağlamaktaydı.

Garbe doğru yapılan fütuhatlarda hocalar, dervişler (Gaziyân-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum), ulemalar, şeyhler, alimler, zanaatla uğraşan kabilelerle birlikte²² yeni bir medeniyetin oluşumuna katkıda bulunan sultanların torunları da bu ortamda yetişmiş

²⁰İbn Kemal (1997). *A.g.e.*, s.235.

²¹ Ahmet Akgündüz (1990). *Osmanlı Kanunnameleri*. C.VIII. İst: FEY, s.40.

²²Daha geniş bilgi için bkz: Aşıkpaşazade (2003). *Menakıb-u tevarih-i âl-i Osman*. Çev: Kemal Yavuz, M.A Yekta Saraç. İst: K Kitaplığı. Ömer Lütfü Barkan. *Kolonizatör Türk dervişleri*. Hamle Yay.

insanlar olarak, kendilerini ve kendilerinden sonra gelen nesilleri bu vizyon ve misyonda yetiştireceklerdi.

Büyük fütuhatları gerçekleştiren cengaverlerin torunları olarak Türkleştirme ve İslamlaştırma amacıyla devletin kuruluşundan itibaren hanedan üyelerinin her biri dört bir yandan fetihlere girişmişler, akınlarda bulunmuşlardı. Şehzâdeler gerek Türk fetihlerini gerçekleştirmek gerekse alınan yerlerde güvenliği sağlamak ve imar faaliyetlerini hızlandırmak gibi büyük sorumlulukları yerine getirmişlerdi.

Sancaklara atanmaları şehzâdelerin kendilerini yetiştirmeleri ve babalarının gözünde veliahtlığa lâyık olduklarını göstermek için en büyük fırsattı. Bu fırsat onların sancak yönetiminde daha hassas davranmaları gerektiğinin, attıkları her adımın hayâtî önem taşıdığının bilincinde olmalarını sağlamaktaydı.

Şehzâdeler, anneleri, lalaları ve kendisine bağlı maiyyetiyle birlikte gittikleri sancakların kültür ve imar faaliyetleriyle daha mamur vilayetlere dönüşmelerini sağlıyorlardı. Gerek şehzâdeler olsun gerekse anneleri olsun camiler, vakıflar, medreseler, kütüphaneler, şifahaneler kurarak devletin her bir bölgesine, toprağına özellikle insana ne kadar değer verdiklerini göstermekteydiler.

II.Bayezid, Amasya’da bulunduğu sürede buraya vakıflar yaptırmış ve bölgenin daha mamur hale gelmesini sağlamıştır.²³ Sultan II.Bayezid’in zevcesi, Şehzâde Ahmed’in validesi Bülbül Hatun, Amasya ve Ladik’te vakıflar kurmuş,²⁴ adını verdiği bir cami yaptırmıştı.²⁵

Şehzâde Şehinşah’ın validesinin Manisa’da cami için evkafı bulunmaktaydı.²⁶

Kanuni Sultan Süleyman’ın validesinin Manisa’da cami, imaret vakfı,²⁷ hastane, mekteb, yine Lapseki kasabasında cami, mektep, hastane, hamam gibi hayır ve hasenat²⁸ kurumları bulunmaktaydı.

²³EV.d. Gömlek No:25317

²⁴TS.MA.d Gömlek No:1678/0049.

²⁵TS.MA.d Gömlek No:1719/0027.

²⁶TS.MA.d 5 Gömlek No:267/0001. TS.MA.d Gömlek No:5267/0002. TS.MA.d Gömlek No:5303.

²⁷TS.MA.d. Gömlek No. 3504. Ayşe Hatun Camii ve İmareti evkafının masraflarının gösteren muhasebe defteri. TS.MA.d Gömlek No:3588/0016. TS.MA.d Gömlek No:7336/0001. TS.MA.d Gömlek No:7017/0001. TS.MA.d Gömlek No:7017/0002.

II.Selim'in Konya'da sancakbeyi iken Mevlana Celaleddin Türbesi civarında imaret vakıfları bulunmaktadır.²⁹ Tire'de de darulkurra evkafı kurmuştu.³⁰

III.Murad'ın şehzâdelik yaptığı Manisa Sancağı'nda cami ve imareti için vakfi bulunmaktadır.³¹

Sancaklara atanmanın bir diğer nedeni de halkın bir hanedan üyesine karşı daha fazla itaat ve saygı duymasıydı. Özellikle isyan çıktığında bölgeye hanedan üyesi gönderilerek karışıklıklar önlenmekteydi. Saruhan'a merkezden yollanan Timurtaşoğlu Ali Bey, bölgede çıkan Börklüce, Torlak Kemal ve Cüneyd Bey isyanlarını bastırmada etkili olamayınca buraya hanedan üyesinden II.Murad'ın oğlu Şehzâde Alaeddin, sancakbeyi olarak tayin edilmişti.³²

Bunun yanı sıra Osmanlı Devlet ekonomisinin temelini teşkil eden tımar sistemiyle şehzâdelere sancaklardaki hasların ve vergilerin verilmesi, seferlerde elde edilen ganimetlerin 5/1'inin onlara bırakılması, şehzâdelerin ve maiyyetlerinin masraflarının devlet hazinesinden kalkmasını sağlıyordu.

Örneğin, Sultan II. Bayezid'in bütün şehzâdelerinin kendilerine tahsis edilmiş hasları mevcuttu. Görüldüğü üzere Şehzâde Mahmud'un Kastamonu, Kuzyaka, Devrekâni, İnebolu, Göl, Daday, Taşköprü, Boyabat ve Sinop gibi kazalarda hasları bulunmakta idi.³³

II.Bayezid döneminde Karaman vilayetinde görev yapan Şehzâde Şehinşah'a bırakılan hasta emekli sipahilerden alınan resm-i çift, bennâk, caba, rüsûm ve avârız vergilerinin kaldırılması üzerine öşür, sâlârlık ve resm-i ağnam alınması emredilerek, şehzâdenin gelirleri karşılanmaya çalışılmıştır.³⁴

I.Selim hükümdarken, Karaman sancağının Beyşehir kazasının Kesi ve Seli adlı karyelerinin gelirleri ile Karaman vilayetinin at akçesini oğlu Şehzâde Süleyman'a

²⁸TS.MA.d Gömlek No:7017/0001. TS.MA.d Gömlek No:7017/0002.

²⁹TS.MA.d Gömlek No.9915.

³⁰TS.MA.d Gömlek No:1663/0001-TS.MA.d 1663/0009.

³¹TS.MA.d 1436/0001. TS.MA.d 1436/0002.

³²Feridun M. Emecen (1996). Beylikten sancağa. Batı Anadolu'da ilk Osmanlı sancaklarının kuruluşuna dâir bazı mülâhazalar. *Belleten*. 60(227), s.88.

³³Cevdet Yakupoğlu (2010). II.Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un hayatı ve faaliyetleri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), s.325.

³⁴ Ahmet Akgündüz (1990). *Osmanlı kanunnameleri*. C.II. İst: FEY, s.49

bırakmıştı.³⁵ Ayrıca Şehzade Süleyman'a, Manisa valisi iken İzmir, Tire, Manisa ve havalisinden hasların gelirleri verilmişti.³⁶

Şehzâde (II.) Selim'e salyane şeklinde kendisine elli bin akçe ile bazı haslar³⁷ ihsan olunduğu gibi Midilli adasında da hasları bulunmaktaydı.³⁸

3. Şehzâdelerin sancağa tayin olma yaşları

Yedi ila on beş yaşına gelen şehzâdeler sancaklara atanarak yöneticilikle ilgili vazifeleri yerine getirmeye başladılar.

*"Evail-i Saltanat-ı Osmanide on beş yaşına vasil olan şehzâdegân hazeratı maiyyetinde sarayca müntehab ve güzide rical bulunduğu halde sancaklardan birine i'zam olurlardı. Şehzâde hazretleri, nöbet-i saltanat kendilerine gelinceye değin burada umur-ı hükümetle ve hükümdarlığa ait vezaif-i talim ve tatbik-i icra ile imrar-ı evkat eyler idi".*³⁹

Şehzâdelerin sancaklara atanma yaşları 18-20 gibi daha geç bir yaşta da olabilmekteydi. Zira bu hükümdarın evlat ve torun sayısına, sancakların durumuna bağlı olarak değişmekle beraber umeumiyetle 15 yaşına gelen şehzâdenin sancağa tayin olma zamanı gelmiş demekti.

Leslie Peirce'e göre şehzâdelerin sancağa çıkarılmak üzere törenle saraydan ayrılışı şehzâdenin politik erginliğe eriştiğinin bir göstergesi, resmi kariyerinin başlangıcıdır.⁴⁰ Politik erginlik, şehzâdenin bir sancağı yönetebilecek yeteneği kazanma çağına ulaşması olarak değerlendirilebilir. Şehzâdelerin sancağa atanma yaşlarının genellikle 13-15 yaş arasında olması da bunu göstermektedir. Zira tahtın ne zaman boş kalacağı belli olmadığı gibi şehzâdenin küçük yaşta yetiştirilmeye başlanması da idari alanda daha fazla tecrübe sahibi olmasını sağlamaktaydı.

4. Şehzâdelerin tayin oldukları sancaklar

³⁵ Ahmet Akgündüz (1990). *Osmanlı kanunnameleri*. C.III. İst: FEY, s.330-334.

³⁶ TSMA.d. Gömlek No:4056.

³⁷ 3 Numaralı Mühimme Defteri Nr.186.

³⁸ 3 Numaralı Mühimme Defteri. Nr.760.

³⁹ BOA, DÜİT. Dosya No:3 Gömlek No:2 Belge No: 15.

⁴⁰ Leslie P. Peirce (2002). *Harem-i hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümlanlık ve kadınlar*. Çeviren: Ayşe Berktaş, 4. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., s.61.

Şehzâdeler belirli bir olgunluğa eriştikten sonra Anadolu'nun önemli sancak merkezlerine atanarak sancakbeyliği vazifesini yerine getirirlerdi.

Sultan II.Murad, büyük şehzâdesi Ahmed Çelebi'yi ve Alaeddin'i (ö.1442) Amasya sancakbeyliğine tayin etmişti. İki şehzâdesi burada sancakbeyliği görevindeyken vefat etti. Küçük şehzâdeleri Sultan Orhan ve Hasan Çelebi henüz sancağa atanmadan babaları hayattayken vefat etmişler, şehzâde Orhan daha bebekken abisi Sultan Mehmed tahta geçtiğinde öldürülmüştü.⁴¹

II.Murad, oğullarından Şehzâde Mehmed'i (II.) (d. 1430/833-ö.1481) ilk olarak Amasya sancağına 1437 yılında yedi yaşındayken atadı. Şehzâde Mehmed, 1437 ve 1439 yıllarında burada sancakbeyliği görevinde bulunduktan sonra 1439 yılında Manisa Sancakbeyi olarak tayin edildi.⁴² II.Murad, tahtın tek varisi olarak gördüğü Şehzâde Mehmed'i 1444 yılında tahta oturttu. Ancak daha sonra dışarıdan gelen tehlikeler karşısında tekrar tahta geçmek zorunda kalan II.Murad, şehzâdesinin yanına bu sefer lala olarak Zağnos Paşa ile Saruca Paşa'yla birlikte Manisa Sancağı'na geri göndermiştir. Şehzâde Mehmed, babasının vefatı üzerine 1451 yılında ikinci kez tahta geçti.⁴³

Fatih Sultan Mehmed, şehzâdelerinin devlet işlerinde iyi bir tecrübe kazanmaları için küçük yaşta onlara sancakbeyliği sorumluluğunu vermişti. Sultan Mehmed'in en büyük oğlu olan Şehzâde Bayezid (II) (d.1447 yada 1448-ö.1512),⁴⁴ babasının emri üzerine lalası (Vezir) İbrahim Paşa ile Amasya Sancakbeyliği görevinde bulunmuştu.⁴⁵

Sultan Mehmed'in ikinci oğlu Şehzâde Mustafa (ö.1474), önce Manisa'da Sancakbeyliği'nde bulunmuş,⁴⁶ daha sonra Karaman fethedilince Karaman'da yedi sene

⁴¹Müneccimbaşı Ahmed Dede. *Sahâif-ül-ahbar fî v ekayi-ül-a'sâr*. Türkçeleştiren: İsmail Erünsal. C.1 Tercüman, s.246. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e*, s.206.

⁴²İbn Kemal (1957). *A.g.e*, s.26-27.

⁴³Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e*, s.214-230. Tursun Bey. *Tarih-i Ebu'l Feth*. Haz. Ahmet Tezbaşar. Tercüman, s. 35. Mevlânâ Mehmed Neşri (2008). *A.g.e*, s.298. Gelibolulu Ali (2003). *Künhü'l-Ahbâr*. C.II. Haz: M. Hüdai Şentürk. Ank: TTK, s.1.

⁴⁴Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e*, s. 197.

⁴⁵Amasya'da Sultan II.Bayezid'in vakıfları bulunmaktadır. EV.d.. Gömlek No:25317. TS.MA.d. Gömlek No.5648. İbn Kemal (1957). *A.g.e*, s.26. Münecimbaşı Ahmed Dede. *Sahâif-ül-Ahbar fî Vekayi-ül-a'sâr*. Türkçeleştiren: İsmail Erünsal. C.2. Tercüman, s.319. Mevlânâ Mehmed Neşri (2008). *A.g.e*, s. 322. Tursun Bey. *A.g.e*, s.182. Hoca Sadeddin Efendi (1979). *Tacü't-tevarih*. Haz. İsmet Parmaksızoglu. C.4. Kültür Bakanlığı, s.108.

⁴⁶Mevlânâ Mehmed Neşri (2008). *A.g.e*, s. 322.

(1466 veya 1467'den itibaren) lalası Gedik Ahmed Paşa ile sancakbeyliği vazifesinde bulunmuştur.⁴⁷

Karaman Sancakbeyliğinde bulunan Şehzâde Mustafa'nın vefatı üzerine, on yaşından itibaren lalaları Süleyman Çelebi ve Nasuh Çelebi ile (1469) Kastamonu Sancakbeyliği'nde bulunan kardeşi Şehzâde Cem (d.23 Ocak 1459/ 27 Safer 864-ö.25 Şubat 1495), 1474'de lalası Aştinoğlu Yakub Bey ile birlikte Karaman'a sancakbeyi olarak tayin edilmiştir (1474-1481).⁴⁸

Sultan II.Bayezid'in en büyük Şehzâdesi Abdullah (ö. 1483), dedesi Mehmed Han zamanında önce Trabzon, sonra Manisa Sancakbeyi idi.⁴⁹ Daha sonra Karaman Sancağı'na atanmıştır.⁵⁰

Diğer oğlu Şehzâde Şehinşah (d.1461-ö.1504 bir rivayete göre d.1463-ö.1511)⁵¹'dir. Hoca Sadeddin Efendi, Şehzâde Şehinşah'ın 1461'de doğduğunu ve 1511'de vefat ettiğini yazar.⁵² 1490 yılında kadar Menteşe (Aydın ili),⁵³ 1490 ve 1503 yıllarında Manisa'da sancakbeyliğiyle⁵⁴ görevliyken, daha sonra lalası Karagöz Bey'le,⁵⁵ amcası Şehzâde Cem'in yerine Karaman eyaletinin idaresiyle vazifelendirilmiştir. Vefatına kadar Karaman'ın sancakbeyliğini yapmıştır.⁵⁶

II.Bayezid'in şehzâdesi Ahmed (d.1465/1466-ö. H. 918/M. 1512), önce Çorum'a (1480-1481),⁵⁷ babasının tahta geçmesi üzerine Amasya'ya (1481-1512) vali olarak tayin edilmiş ve vefat edene kadar bu görevinde kalmıştır.⁵⁸

⁴⁷Tursun Bey. *A.g.e.*, s.137. Yusuf b. Abdullah (1997). *Bizans söylenceleriyle Osmanlı tarihi. Tarih-i âl-i Osmân*. Haz. Efdal Sevinçli. İzmir: Dokuz Eylül, s.177.

⁴⁸*Vâkı'ât-ı Sultan Cem*. Dersaadet 1330, s.1-10. Hoca Sadeddin Efendi (1992). *A.g.e.*, s.195.

⁴⁹İbn Kemal (1957). *A.g.e.*, s.296-523. Münecimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.* C.2, s.441. Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.110.

⁵⁰Hoca Sadeddin Efendi (1992). *A.g.e.*, s.202-203. Yusuf b. Abdullah (1997). *A.g.e.*, s.213.

⁵¹Mehmed Süreyya (Nisan 1996). *Sicill-i Osmanî*. Yayına Haz. Nuri Akbayar. C.1. İst: Tarih Vakfı, s.43.

⁵²Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.110.

⁵³İbn Kemal (1957). *A.g.e.*, s.523.

⁵⁴İsmet Parmaksızoglu (1959). Manisa kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*. 8(1), s.18.

⁵⁵Tursun Bey. *A.g.e.*, s.174.

⁵⁶Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.110. Münecimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.* C.2, s.441. Aşıkpaşazade (2003). *A.g.e.*, s.278. Saad F. Oumar.(2010). *Ahmed Bin el-Hüseyn bin Muhammed bin el-Uleyf'in kitâbü'd dürri'l-manzum fî menâkıbi's-Sultân Bayezîd Melikü'r-Rum adlı eserinin çeviri ve değerlendirmesi*. İzmir, s.147.

⁵⁷İbn Kemal (1957). *A.g.e.*, s.523. Nejat Göyünç (1996). Tımar rużnamçe defterinin biyografik kaynak olarak önemi. *Belleten*. 60(227), s. 129.

Şehzâde Alemşah (d.H.871/M.1466- ö. H.909/M.1503), 1490 (H.895) tarihinde Menteşe Sancakbeyi (Lazkiye)⁵⁹ olmuş daha sonra Korkud'un Antalya Sancakbeyliği'ne tayin edilmesi üzerine 1502 'de Manisa Sancakbeyi olmuştur.⁶⁰

Karaman'da bulunan en büyük abileri Şehzâde Abdullah'ın vefatı üzerine, Manisa'da bulunan Şehzâde Şehinşah'ın abisinin yerine Karaman'a gönderilmesinden dolayı Şehzâde Korkud (d. H.872-M.1467/1468 veya H.874-M.1469/1470-ö. H.919/M.1513), Aralık 1483 (Zilkade 888)'te Manisa Sancağı'nda vazifelendirilmişti.⁶¹ Bu arada lalası Sarı Ahmed Bey'in ölümü üzerine (18 Ekim 1488) yerine Sinan Bey getirilmiştir.⁶² Şehzâde Korkud, sancakbeyliği yaptığı sırada diğer kardeşlerinden İstanbul'a daha yakın olmak için Bergama'yı istemişti. Korkud'un bu isteği reddedilmekle kalmadı Manisa'dan Tekeli Sancağı'na nakledilmişti (H.907/M.1502 başlarında). Antalya'daki Şahkulu isyanları sebebiyle ve Korkud'un da isteği üzerine Manisa Sancağı 1511 yılında yeniden verildi.⁶³

Bayezid'in oğullarından Şehzâde Selim (I) (d.H.875/1470-71 diğer rivayete göre 872/1467-68 –ö.1520),⁶⁴ babasının hükümdarlığı zamanında Trabzon valisi olmuştur.⁶⁵ Şehzâde Selim saltanatı elde etmek isteyen kardeşlerine karşılık devletin merkezine daha yakın yer olan Rumeli'ye geçerek, oradan kendisine sancak (Silistre) verilmesini istemişti. Şehzâdelerin, Rumeli'de sancağa çıkmaları yasak olduğundan bu isteğine itiraz edilerek Trabzon'un haricinde Kefe verilmişti. Ancak şehzade bunu kabul etmemiş, isyanından vazgeçmemişti. Şehzâdenin bu ısrarı üzerine kendisine Semendire sancağı tevcih edilmekle beraber Alacahisar ve İzvornik sancakları ilave edilmiştir.⁶⁶ Şehzâde Selim daha fazla zaman geçmeden tahtı zorla ele geçirerek hükümdar olmuştur.

⁵⁸ Nejat Göyünç (1996). *A.g.m*, s. 129. Mehmed Süreyya (Nisan 1996a). *A.g.e*, s.4. Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.5.-110. Münecimbaşî Ahmed Dede. *A.g.e*. C.2, s.441. Saad F. Oumar (2010). *A.g.e.*, s.147.

⁵⁹ Saad F. Oumar (2010). *A.g.e.*, s.147.

⁶⁰ Çağatay Uluçay (1959). II.Bayazid'in ailesi. *İst. Üniv. Tarih Dergisi*. 10(14), s.111. Münecimbaşî Ahmed Dede. *A.g.e*. C.2, s. 442. Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e*, s.111.

⁶¹ Mehmed Süreyya (Nisan 1996a). *A.g.e.*, s.20. İbn Kemal (1997). *A.g.e.*, s.52.

⁶² Feridun Emecen (2002). Korkut, Şehzade. *DİA*. C.26, Ank:TDV, s.205.

⁶³ İbn Kemal (1997). *A.g.e.*, s.52. Neşri (2008). *A.g.e.*, s. 49-54. Neşri (1983a). *A.g.e.*, s. 59-62. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e.*, s.1-37-43-112. Mustafa Nuri Paşa (1992). *Netayic'ül-vukuat*. Sadeleştiren: Neşet Çağatay. C.1-2. 3.Basım. Ank: TTK, s.56.

⁶⁴ Münecimbaşî Ahmed Dede. *A.g.e.*, C.2, s.451. Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.362.

⁶⁵ Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.6. Saad F. Oumar. (2010). *A.g.e.*, s.147.

⁶⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. Osmanlı Tarihi. C.2. Ank:TTK, s.239-241. Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.17-20-59.

Şehzâde Mehmed (ö. H.910/ 1504-1505), ilk defa Avrupa’da Kefe Sancakbeyliği’ne tayin edilmiş ve vefat edene kadar burada görevinde bulunmuştur.⁶⁷ Bayezid’in en küçük oğlu Şehzâde Mahmud (d.H.880/1475-ö.913/1507) önce Kastamonu Sancakbeyliği’ne tayin edilmiş (1484-1485), daha sonra abisi Şehzâde Alemşah’ın vefatı üzerine (1504) Manisa Sancağı’na naklolunmuştu.⁶⁸

II.Bayezid’in en büyük oğlu Sultan Ahmed’in üçüncü oğlu Şehzâde Murad, 19 Haziran 1509’da Bolu Sancağı’na tayin edilmişti.⁶⁹ Şehzâde Alemşah’ın oğlu Osman Çelebi babası vefat edince bir kaç yıl dedesi II.Bayezid’in yanında kalarak iyi bir eğitim aldıktan sonra 1506 yılında (H.912) Çankırı (Kângırı) Sancakbeyliği’ne tayin edilmişti.⁷⁰ Şehinşah’ın oğlu Mehmed Çelebi (ö.1512) Beyşehir Sancağı’ndan Konya’ya naklolunmuştu.⁷¹ II.Bayezid’in Şehzâde Mehmed’den olan torunları Şehzâde Murad, Şehzâde Süleyman ve Şehzâde Osman Bolu, Çorum ve Osmancık sancaklarına gönderilmişlerdi.⁷² Şehzâde Mahmud’un oğullarından Şehzâde Orhan, Sinop, Musa Çelebi H.914-M.1508 Kastamonu Sancakbeyi olmuştu.⁷³

Sultan I.Selim’in şehzâdesi Süleyman (d.H.900/M.1494-ö. H.974/M.1566),⁷⁴ 1502 yılında (8 yaşında) Şebin-Karahisar’a Sancakbeyi olarak atandı ancak amcası Şehzade Ahmed’in itirazından dolayı Bolu Sancağı’na atandı. Şehzâde Ahmed’in yine karşı çıkmasıyla 6 Ağustos 1509 yılında Kefe Sancağı’na gönderilmişti.⁷⁵ Sultan I.Selim’in tahta geçmesi üzerine bir süre İstanbul ve Edirne’de bulunan Şehzâde Süleyman, 1513 yılında, Manisa Sancağı’na atanarak⁷⁶ tahtın tek varisi olarak görüldü.

⁶⁷Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.111. Çağatay Uluçay (1959). *A.g.m.*, s. 116. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1966). II.Beyezid’in Oğullarından Sultan Korkud. *Belleten*. 30(17), s.539. Saad F. Oumar (2010). *A.g.e.*, s.147.

⁶⁸Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.112. Çağatay Uluçay (1959). *A.g.m.*, s.114. Saad F. Oumar (2010). *A.g.e.*, s.147. Cevdet Yakupoğlu (2010). II.Bayezid’in oğlu şehzâde Mahmut’un hayatı ve faaliyetleri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(12), s.323.

⁶⁹ Çağatay Uluçay (1959). *A.g.m.*, s.110

⁷⁰ Çağatay Uluçay (1959). *A.g.m.*, s.112. İbn Kemal (1997). *A.g.e.*, s.235.

⁷¹ Çağatay Uluçay (1959). *A.g.m.*, s.117.

⁷² Çağatay Uluçay (1959). *A.g.m.*, s.117.

⁷³ Çağatay Uluçay (1959). *A.g.m.*, s.112. Kemalpaşazade Musa Çelebi’nin Sinop’a, şehzâde Orhan’ın Kastamonu’ya tayin olunduğunu yazar. Bkz: İbn Kemal (1997). *A.g.e.*, s.276.

⁷⁴ Müneccimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.* C.2, s.509.

⁷⁵ Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.7-8. Celâl-zade Mustafa (1997). *Selinnâme*. Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar. İst: MEB, s. 451. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989). *Solak-zâde tarihi*. Haz. Vahid Çabuk. C.II. Ank: Kültür Bakanlığı, s.1.

⁷⁶ Müneccimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.* C.2, s.533. Celâl-zade Mustafa (1997). *A.g.e.*, s.524.

Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzâdelerinden Murad, Mahmut ve Abdullah olgunluk çağına gelemeden vefat etmişlerdi (H.922-M.1520/1521).⁷⁷ En küçük oğlu Cihangir'i babası çok sevdiğinden yanından ayıramamış, şehzâde sancağa çıkma yaşı gelse bile savaşta ve barışta hep babasının yanında bulunmuştu.⁷⁸

En büyük oğlu Şehzâde Mustafa (d.H.921/1515-ö.H.960/M.1553),⁷⁹ 1533 yılında babasının sancakbeyliği yaptığı Manisa'ya tayin olunmuş ve burada 1541 yılına kadar kalabilmişti. Bu tarihten sonra Amasya Sancağı'na nakledilmişti. 1549 yılında Konya Sancakbeyliği'ne tayin edilmişti.⁸⁰

Şehzâde Mehmed (d. H.928/M.1522-ö.H.950/M.6 Kasım 1543),⁸¹ abisi Şehzade Mustafa Amasya Sancağı'na nakledildiğinde Manisa Sancakbeyi (1541-1543) olmuş ve burada vefat etmişti.⁸²

Şehzâde (II) Selim (d. 1523/1524-ö.1575), önce Manisa Sancakbeyi olarak tayin edilmişti⁸³ ancak kardeşi Şehzâde Bayezid ile muhalefeti yüzünden Konya Sancakbeyi olarak gönderilmiş, Konya'dan sonra Kütahya Sancakbeyliği'nde bulunurken tahta çıkmıştır.⁸⁴

Şehzâde Bayezid (d.H.932/M.1525-ö.H.967/1560-61), abisi Şehzâde Selim'den önce Konya Sancakbeyi iken Kütahya Sancağı'na daha sonra Amasya Sancağı'na gönderilmişti.⁸⁵

Kanuni'nin, oğlu Şehzâde Bayezid'den olan torunu Orhan'a Çorum Sancağı verilmişti.⁸⁶

⁷⁷Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e.*, s.15. Celâl-zade Mustafa (1997). *A.g.e.*, s.112. Davut Erkan (2005). *A.g.e.*, s.39.

⁷⁸Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e.*, s.15. İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *A.g.e.*, C.2. s.404.

⁷⁹Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e.*, s.15.

⁸⁰Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e.*, s.150.

⁸¹Mehmed Süreyya (Nisan 1996). *A.g.e.*, s.24.

⁸²Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e.*, s.15. Münecimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.*, C.2, s.557. Celâl-zade Mustafa (1997). *A.g.e.*, s.112. İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *A.g.e.*, C.2. s.402.

⁸³D..BŞM.d.. Gömlek No.23. Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e.*, s.273-307. Münecimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.* C.2, s.579. Solak-zâde (1989). *A.g.e.*, s. 130-262.

⁸⁴TS.MA.d Gömlek No:10021. Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e.*, s.273-307. Münecimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.*, C.2, s.579. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989b). *A.g.e.*, s.262.

⁸⁵Şehzade Bayezid'in Kütahya'dan Amasya'ya nakledildiğine dair TS.MA.d 2026. Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e.*, s.271. Münecimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.*, C.2, s.579. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989b). *A.g.e.*, s.262.

⁸⁶Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989b). *A.g.e.*, s.263.

II.Selim'den sonra en büyük evlâdın sancağa çıkma kaidesi getirilmiştir. II.Selim'in en büyük oğlu Şehzâde Murad (d.H.5 Cemaziyelevvel 953/ 4 Temmuz 1546- ö.H.8 Cemaziyelevvel 1003/ 19 Ocak 1595) sancağa atanan tek şehzâdeydi. Önce Akşehir Sancağı'na atanmış daha sonra Manisa'ya sancakbeyi olarak gelmiş ve buradan tahta çıkmıştı.⁸⁷

Yine III.Murad'ın büyük evlâdı Şehzâde (III) Mehmed (d. H.Zilkade 973/M.1566-ö. H.1012/M.1603),⁸⁸ H.991/M.1583 yılında Manisa Sancakbeyliği'ne tayin edilmişti. Manisa Sancağı'na lalası Sipahi Ali Bey ile 1 Muharrem 992/ 14 Ocak 1584'te ulaşabilmiş ve sancakbeyliğinin son yıllarında lalası Mekkeli Mehmed Çavuş olmuştur.⁸⁹

5 Şehzâdelerin tayin oldukları sancakların özellikleri

Şehzâdelerin ve validelerinin gönderildiği Anadolu sancak merkezleri Osmanlılar tarafından fethedilen beyliklere başkentlik etmiş, İslâm uygarlığının merkezleriydi. Daha 15. yy.'da Osmanlı Anadolu hakimiyeti için mücadele ederken, bu merkezlerde padişah ailesinden birini bulundurmak önemliydi.⁹⁰ Söz konusu olan Osmanlı şehzâdeleriye eğer onlar için en yakışanı da bu olurdu. Şehzâdeler ancak Anadolu'da hakimiyet altına alınan merkezlere gönderilerek taltif edilirdi.

Manisa, Saruhanoğullarına; Sinop ve Kastamonu, Candaroğullarına; Kütahya, Germiyanogullarına; Aydın, Menteşeoğullarına, Trabzon Komnenos hanedanlığına ait taht merkezlerinden bir kaçıydı.

Osmanlı şehzâdelerinin atandıkları sancakların merkezi hükümetin küçük bir numunesi olması da şehzâdeler için büyük yararlar sağlamaktaydı. Bu onlar için üç kıtaya sahip bir devleti yönetebilecek kadar yeteneklerle donanmış bir taht namzedi olabilmelerini sağlayacak en büyük fırsattı.

Sancaklar Anadolu Selçuklu Devleti'nin ve Anadolu Beylikleri'nin merkezleri olan önemli ticaret ve kültür merkezleriydi.

⁸⁷Selânikî Mustafa Efendi (1999a). *Tarih-i Selânikî*. Haz. Mehmet İpşirli. C.1. Ank:TTK, s.18. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989b). *A.g.e.*, s.263-331.

⁸⁸Selânikî Mustafa Efendi (1999a). *A.g.e.*, s.18.

⁸⁹Selânikî Mustafa Efendi (1999a). *A.g.e.*, s.142-286.

⁹⁰ Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e.*, s. 64.

Selçukluların Anadolu’da imar ettikleri en önemli şehirlerinden ve dünyanın bir çok yerini dolaşmış tüccarların uğrak yeri olan Sivas, on sekiz medresesiyle dönemin en muhteşem eğitim merkezi olarak kabul edilen Amasya bölgeleri Eretna Devleti’nin daha sonra Kadı Burhaneddin Devleti’nin; mevlevi tarikatının ve tasavvufun önemli merkezlerinden olan Konya ve Karaman, Karamanoğulları; İbn Batuta’nın güzelliğini ve ihtişamını övdüğü (Antalya) Teke-ili, Hamidoğulları; gibi Anadolu Beylikleri’nin en önemli merkezleriydi.

O devrin Anadolu’su adeta dünyanın bir darüşşifası hükmündeydi. Anadolu’nun bir çok yerinde bimaristan, darüşşifa, medrese, cami, külliye gibi medeniyeti oluşturan yapılar inşa edilmiş ve buralar ilim merkezleri olarak kullanılmıştı. II.Murad namına Zahîre-i Murâdiye adlı mühim eserini kaleme alan Mukbiloğlu Mü’min Sinoplu⁹¹ iken devrin en önemli hekimlerinden olan Şerafettin Sabuncuoğlu da Anadolu’nun mühim merkezlerinden olan Amasya’da yetişmişti.⁹²

Böylelikle şehzâdeler idari, sosyal, ticari yönden gelişmiş merkezlerde tecrübe kazanıyorlardı.

Şehzâdelerin gönderildiği sancakların birer ilim ve kültür merkezi olması ilmi eğitimleri açısından büyük avantajlar sağlamaktaydı. Aynı şekilde şehzâdelerin ilim ve irfan sahibi kimseleri desteklemeleri, çoğu zaman onları saraylarına almaları bulundukları bölgelerin tarihi ve kültürel özelliklerinin korunmasını ve gelişmesini sağlamaktaydı.

Şehzâde Cem’in Konya’da bulunması ve Sa’dî-i Cem (Serezli Sa’di), Haydar, Sehâyî, La’lî, Serezli Kandî gibi bazı şairlerin (Cem şairleri) yanındabulunması⁹³ Cem Sultan’ın sanatkar yeteneğini ortaya çıkarmak için uygun ortam olmuştu.

II.Bayezid’in şehzâdelik yıllarının Amasya’da geçmesi onun ilmi eğitiminde dönüm noktasıdır. Amasya’da sancakbeyliği yaparken meşhur hattat Şeyh Hamdullah’tan hat

⁹¹Osman Turan (2011). *A.g.e.*, s. 343. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (2004). *İbn Battûta seyahatnâmesi*. Çev. A. Sait Aykut. C.1. 2.Baskı. İst: YKY, s.426.

⁹²Ekmeleddin İhsanoğlu (1999). Osmanlı bilimine toplu bakış. *Osmanlı*. Ed: Güler Eren. C.8. Ankara: Yeni Türkiye, s. 20. Bağdat İslam alimlerinin merkezi olduğu gibi Amasya’da Anadolu’da meşhur âlimlerin yaşadığı merkezlerden biriydi. Amasya bu özelliğinden dolayı Bağdadü’r-Rum olarak anılmıştır. Bazı kaynaklarda ise Darü’l-İzz (İzzet ve saadet yurdu) olarak bahsedilmektedir

⁹³Şehî Bey (1998). *Tezkire. Heşt-bişişt*. Sad: Mustafa İsen. 1. Baskı. Ank: Akçağ. s.19. Latîfî (1990). *Tezkire*. Haz. Mustafa İsen. Ank: Kültür Bakanlığı, s.231-378.

dersleri almıştı.⁹⁴ Amasya valiliği sırasında oğlu Şehzâde Korkud, Şeyh Hamdullah'tan hat dersleri alarak âlim ve hattat sultan adayları arasına katılmıştı.⁹⁵

Şehzâde Korkud'un Teke-ili'nde sancakbeyliği yaparken Selçuklulardan kalma tersaneleri faal hale getirmiş, Oruç ve Hızır reislerle denizcilik alanında yaptığı desteklerle Akdeniz'de Türk egemenliğinin yolunu açmıştı.⁹⁶

Bayezid'in diğer şehzâdesi Mahmud'un meclisi şairler, alimler ve fazıl kimselerle dolmuş, şuaradan Necatî nişancısı, Zâtî ise nedimi olmuş, şehzâdenin de böyle bir ortamda fevkalade nazım ve nesirleri kalemine dökülmüştü.⁹⁷

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Bayezid, Kütahya'da iken alimlerden ve şairlerden oluşan bir "irfan alemi" kurmuştu.⁹⁸

Medeniyet tarihinde önemli rol teşkil eden bu vilayetlerde şehzadelerin destekleriyle fikir hareketleri devam etmekte, medeniyet tarihimiz muhafaza edilmekte ve daha da gelişmesi sağlanmaktaydı.

Şehzadeler ve maiyyetleri bulundukları sancakları imar ederek, camiler, mektepler, medreseler, kütüphaneler imaretler hanlar gibi medenî eserler meydana getirmişlerdi.⁹⁹

II.Bayezid'in hanımı Şehzâde Şehinşah'ın annesi Hüsnü-Şah Sultan, oğlunun Manisa'da 1430 yılından 1503 yılına kadar sancakbeyliği zamanında, Manisa'da Hatuniye Camisi Mektebi ve Kurşunlu Bedesteni ve cami yaptırmış. Hatuniye ismini alan Camii içinde kurduğu kütüphaneye 401 cild kitap bağışlamış, oğlu Şehinşah da annesinin kütüphanesine 140 ciltlik bir koleksiyon hediye etmişti.¹⁰⁰

Şehzâde sancaklarının bazıları diğerlerine göre baş şehre yakınlığı dolayısıyla daha bir önem kazanmaktaydı. Merkezi hükümete en yakın olan sancaktaki şehzâdenin tahta geçmesi diğer şehzâdelere nazaran avantajlı olacağından bu bölgelere özellikle babasının

⁹⁴Muhittin Serin (1992). *Hattat Şeyh Hamdullah, hayatı, talebeleri, eserleri*. İst., s.24.

⁹⁵Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (1928). *A.g.e.*, s. 368.

⁹⁶Feridun Emecen (2002). *A.g.m.*, s.206-207.

⁹⁷Müneccimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.*, C.2, s.443.

⁹⁸Şerafettin Turan (1992). Bayezid, Şehzade. *DİA*. C.5, s.231.

⁹⁹Bkz.s.61-62.

¹⁰⁰TS.MA.d 5 Gömlek No:267/0001. TS.MA.d Gömlek No:5267/0002. TS.MA.d Gömlek No:5303.İsmet Parmaksızoglu (1959). *A.g.m.*, s.18.

aşırı derecede beğenisini ve ilgisini kazanmış veliaht şehzadeler atanırdı. Bu sancaklar şehzâde sancağı olarak diğer sancaklardan daha fazla öneme haizdi.

I.Bayezid, tarafından fethedilen Amasya vilâyeti bu tarihten sonra şehzâdelerin tayin olunmada ilk tercih edilen sancak olma özelliğini kazanmıştı ki bu durum 16. asrın ikinci yarısına kadar yoğun bir şekilde devam etmişti. Bu tarihten sonra Amasya'nın yanısıra şehzâde şehri olma özelliğini taşıyan diğer sancak Manisa olmuştur. Manisa merkezi otorite açısından yakın olması dolayısıyla Amasya'ya nazaran daha iyi kontrol edilebilir bölgedir.¹⁰¹

Manisa Sancağı, Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren en gözde sancak olmuş, veliaht olarak babalarının güvenini kazanan şehzâdeler bu sancağa atanmışlardı.

6 Şehzâdelerin sancaklara uğurlanmaları

Şehzâdenin hangi sancağa ne zaman çıkacağı kararı verildikten sonra kendilerine veliahtlık beratıyla ihtiyaçları olan geçimlikler, nakit para ve hediye eşyalar verilerek büyük bir uğurlanma töreniyle şehzâdeler sancaklarına gönderilirlerdi.

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Mustafa, 1553'te Manisa sancağına atanırken sarayda vezirler, enderun ve birun görevlilerinin yer aldığı bir törende babasının elini öpmüş, daha sonra vezirler eşliğinde saraydan çıkmış, halkın huzurunda kılıcını kuşanmış, vezirlerden biri şehzâdenin atının üzengisini, diğeri kaftanını tutarak şehzâdeye itibar göstermişlerdi.¹⁰²

Kanuni Sultan Süleyman diğer şehzâdesi Mehmed'i Manisa'ya, Selim'i Tokat'a gönderirken her ikisine de veliahtlık beraatı vermişti. Ardından büyük bir divan tertip ederek bütün devlet erkanı önünde görev yerlerini belirlemişti. Büyük şehzâdesi Mehmed'i gemiye koyup karşıya geçirdikten (H.949) bir hafta sonra küçük halefi huzuruna kabul edip el öptürdükten sonra, askeri ile birlikte görev yapacağı yere yollamıştı.¹⁰³

Sultan III.Murad'ın şehzâdesi (III.) Mehmed'in sancağa uğurlanması görkemli bir törenle gerçekleştirilmişti. Şehzâdenin sünnet düğünün bitiminde 5 Aralık 1584 (2 Zilhicce 992)

¹⁰¹Hammer (2010c). *Büyük Osmanlı tarihi*. Haz. Mümin Çevik. C.3. İst: Milliyet, s. 775. Kappert'ten aktaran Feridun M. Emecen (1989). *XVI.Asırda Manisa kazası*. Ank: TTK, s.26.

¹⁰²Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e.*, s.62.

¹⁰³Ahmet Faruk Çelik (2009). *A.g.e.*, s.117-118.

tarihinde sancağa uğurlanma hazırlıkları başlamıştı. Önce lalası Ali Bey, hocası Mevlana Nevali Efendi, başruzmançeci Hasan Beyzade, nişancısı, defterdarı, üzengi ağaları, sipahiler, sağ ve sol bölük silahtarları, sekbanlar, solaklar, peykler gibi şehzâdenin maiyyeti belirlenip, şehzâdeye haslar verilip deftere kaydolduktan sonra şehzâde altın işlemeli eğerli süslü bir at üzerinde saraydan çıkmıştı. Yanına Mevlana Nevali Efendi, Mevlana Said Efendi, sonra şeyhülislam Çivizade Efendi, daha sonra sadrazam Siyavuş Paşa, arkasından diğer vezirler yanaşmış, padişahın ananevi kurallarına uyarak şehzâdeye yaklaşp adalete ve askere ilişkin sözlerle bağlılıklarını perçinlemişlerdi. Şehzâde iskelede Kaptan Kılıç Ali Paşa baştardasına binmiş, diğerlerine büyük vezirler binerek, toplar atılarak, dualar edilerek şehzâdeyi sancağına göndermişlerdi. Şeyhülislam ve vezirler şehzâde otağına ininceye kadar yanında olmuşlardı. Şehzâde otağına indikten sonra vedalaşmak için elini öperek yanından ayrılmışlar, yalnız kapıcıbaşı Kurt Ağa şehzâdenin hizmetine görevlendirilmiş, Manisa Sancağı'na varıncaya kadar şehzâdenin yanında bulunmuş, sancağa varıp, görevini tamamlayınca İstanbul'a geri dönmüştü.¹⁰⁴

7 Şehzâdelerin maiyyetleri

7.1 Lalaları

Şehzâdeler sancağa atanırken onlara idari ve askeri alanlarda bilgili, tecrübeli devlet adamları lala olarak tayin edilmiştir.¹⁰⁵

II.Murad'ın şehzâdesi (II.) Mehmed'e Amasya sancağında Hayreddin Hızır Paşa lalalık yapmıştır.¹⁰⁶ Manisa Sancağı'nda iken 1443 yılı baharında Kassabzâde Mahmud ile Nişancı İbrahim b. Abdullah'ı lala olarak tayin etmiştir.¹⁰⁷ Nasreddin Hocaşade Hızır Çelebi,¹⁰⁸ Zağnos Paşa,¹⁰⁹ Saruca Paşa,¹¹⁰ Hadım Süleyman Paşa ve Şehabeddin Şahin

¹⁰⁴Peçevi İbrahim Efendi (1982). *A.g.e.*, s. 82. Selânikî Mustafa Efendi (1999a). *Tarih-i Selânikî*. C.I. Haz. Mehmet İpşirli. Ank: TTK, s.142.

¹⁰⁵Lalalar belirli bir süre görevde bulunurlardı. Bu şahsi nüfuzlarının artmasını, şehzâde ve yandaşlarıyla birlikte merkezi otoriteye karşı gelmemeleri için yapıldı.

¹⁰⁶Hüseyin Menç, Sina Eroğlu (1997). *Amasya*. Amasya Ticaret ve Sanayi Odası, s.127.

¹⁰⁷*Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Han* (1989). Yay. Haz. Halil İnalcık, Mevlüt Oğuz. Ank: TTK, s. 1.

¹⁰⁸Yılmaz Öztuna (1969). *Devletler ve hanedanlar. İslam devletleri*. C.2 1. Baskı. Ank: Kültür Bakanlığı, s. 127.

¹⁰⁹Tursun Bey. *A.g.e.*, s.35-37. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e.*, s.214-230. Mevlânâ Mehmed Neşri (2008). *A.g.e.*, s.298. Gelibolulu Ali (2003). *A.g.e.*, s.1.

¹¹⁰Hoca Sadeddin (1974). *A.g.e.*, s. 230.

Paşa¹¹¹ Sultan Mehmed'in ilk saltanatından Manisa'ya dönüşünde lala olarak tayin edilmiştir. Şehzâde Mehmed, Manisa'da iken Ayas Paşa da lalaları arasındadır.¹¹²

Fatih Sultan Mehmed, şehzâdesi (II) Bayezid için ilk olarak 1454 yılında Ertenâzade Ali Paşa'yı lala olarak tayin etti.¹¹³ Hızır (Hayreddin) Paşa 1456-1469 yılları arasında Şehzâde Bayezid'in lalası idi.¹¹⁴ 1466-1470 yılları arasında Kemal Paşa, Şehzâde Bayezid'e lalalık yapmıştı.¹¹⁵ II. İbrahim Paşa b. II.Halil Paşa (Çandarlı) 1474-1479 yıllarında lalalık yapmıştı.¹¹⁶ Hamzabeyoğlu Kara Mustafa Paşa¹¹⁷ ve Taci Bey de¹¹⁸ lalalık yapmıştı. II.Bayezid'in tahta çıkışından önce son lalası enderunda yetişen Ayas Paşa olmuştur.¹¹⁹

Fatih Sultan Mehmed, Karaman Sancakbeyi olan şehzâdesi Mustafa'ya Gedik Ahmed Paşa'yı¹²⁰ şehzadesi Cem Sultan'a Aştinoğlu Yakup Bey'i,¹²¹ Sinan Paşa (Yularkısdı)'yı¹²² lala olarak seçmiştir.

II.Bayezid'in en büyük şehzâdesi Ahmed'in, 1482'de Süleyman Paşa, 1484'te Yakup Paşa (Hadım)¹²³ Çandarlızade II.İbrahim b. Halil Paşa,¹²⁴ İbrahim Paşa'dan bir sene sonra Sinan Bey (1486-1487), 1488'de kardeşi Mehmed Paşa tayin oluncaya kadar Bali Bey, Bali Bey'den sonra kardeşi Hızırbeyzade Mehmed Paşa (1488-1499),¹²⁵ Sinan Paşa (Yularkısdı) 1510-1512'de lalaları olmuştur.¹²⁶

¹¹¹ Yılmaz Öztuna (1969). *A.g.e.*, s.106.

¹¹² İbn Kemal (1997). *A.g.e.*, s.2. Mehmed Süreyya (1996b). *Sicill-i Osmani*. Haz. Nuri Akbayar. C.2. İst: Tarih Vakfı, s.342.

¹¹³ Hüseyin Menç, Sina Eroğlu (1997). *A.g.e.*, s.128-129.

¹¹⁴ Yılmaz Öztuna (1969). *A.g.e.*, s.137.

¹¹⁵ Yılmaz Öztuna (1969). *A.g.e.*, s.137.

¹¹⁶ Tursun Bey. *A.g.e.*, s.182.

¹¹⁷ Nejat Göyünç (1996). *A.g.e.*, s.129.

¹¹⁸ Gelibolulu Mustafa Ali (1997). *Kitabü't-tarihi künhü'l-ahbâr*. C.I.(Kısım 2). Haz: Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar. Kayseri:Erciyes Üniv., s.1225.

¹¹⁹ İbn Kemal (1997). *A.g.e.*, s.2. Tacü't-Tevarih (1979). *A.g.e.*, s.114.

¹²⁰ Tursun Bey. *A.g.e.*, s.137-138. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989a). *Solakzade tarihi*. Haz. Vahid Çabuk. C.I. İst: Kültür Bakanlığı, s.348-351.

¹²¹ Hoca Sadeddin (1992). *A.g.e.*, s.195.

¹²² Mehmed Süreyya (1996e). *Sicill-i Osmani*. Yay. Haz. Nuri Akbayar. C.5, İst: Tarih Vakfı, s.1512.

¹²³ Gelibolulu Mustafa Ali (1997). *A.g.e.*, s. 960-961. N.Göyünç (1996). *A.g.m.*, s.129.

¹²⁴ Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.115-116. Müneccimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.*, C.2, s.444. Nejat Göyünç (1996). *A.g.m.*, s. 129-130.

¹²⁵ Nejat Göyünç (1996). *A.g.m.*, s. 129-135. Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.115-116. Müneccimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.*, C.2, s.446.

¹²⁶ Tacü't-Tevarih (1979). *A.g.e.*, s.84. Yılmaz Öztuna (1969). *A.g.e.*, s.139.

Karagöz Paşa (Çeşmisiyah Paşa), II. Bayezid'in şehzâdesi Şehinşah Konya eyaletinde iken lalasıdır.¹²⁷ Haydar Paşa¹²⁸ da bir ara lalası olmuştur. Daha sonra Hadım Yakup Paşa, Aydın ili sancakbeyi iken lala olarak atanmıştır.¹²⁹ Mustansiroğlu Mahmut Bey¹³⁰ ve çok öncelerden Mustafa Bey de¹³¹ lalaları idi.

Şehinşah'ın oğlu şehzâde Mehmed'in lalalığına babasının eski defterdarı olan Hüseyin Bey 1504'te tayin edilmiştir.¹³²

Şehzâde Alemşah'ın ilk lalası 1481'de Yakup Paşa,¹³³ Manisa valisi iken lalası Subaşı İskender Bey'dir.¹³⁴ Haydar Bey de (1511) şehzâdenin abisi Şehinşah'a lalalık yaptığı gibi Alemşah'ın da lalası olmuştur.¹³⁵

II. Bayezid, oğlu Şehzâde Selim (Yavuz) için Karahisar Sancakbeyi Sinan Bey'i 23 Kasım 1488'de lala olarak tayin etmiştir. Kızkapanoğlu Mehmed Bey, Şehzâde Selim'in lalalığını yaptıktan sonra yerine 1497'de çaşnıgirbaşı Sinan Bey, Sivas Sancakbeyi iken Selim'in lalalığına tayin edilmiştir. Sinan Bey'den sonra Oruç Bey oğlu Mehmed Bey, 14 Ocak 1500'de Selim'in lalası olmuştur.¹³⁶ Süleyman Paşa, 1503'te Yavuz'un lalası olmuşken yerine aynı yıl Fenarizade Şemsi Çelebi gelmiştir.¹³⁷

II. Bayezid'in en küçük oğlu Mahmud'un lalası 1488'de İbrahim Bey idi.¹³⁸ Hüsrev Bey 1504'e kadar şehzâdenin lalası iken daha sonra Alaiye Sancakbeyi olmuştur. Önceden Rumeli Beylerbeyliği tımarları kethüdası olan Kasım Bey de şehzâdenin lalası olmuştur¹³⁹

Şehzâde Korkud, Manisa Sancağı'nda vazifelendirildiğinde ilk lalası İbrahim Ağa'dan¹⁴⁰ sonra Sarı Ahmed Bey lalası olmuş. Lalası Sarı Ahmed Bey'in ölümü üzerine (18 Ekim 1488) yerine Sinan Bey getirilmiştir.¹⁴¹

¹²⁷ Tursun Bey. *A.g.e.*, s.174.

¹²⁸ Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989a). *A.g.e.*, s. 453. Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s. 60-61.

¹²⁹ Nejat Göyünç (1996). *A.g.m.*, s. 132.

¹³⁰ Nejat Göyünç (1996). *A.g.m.*, s. 132.

¹³¹ M. Tayyib Gökbilgin (1952). *XV. Ve XVI. Asırda Edirne ve Paşa Livâsı*. İst: Üçler, s.471.

¹³² M. Tayyib Gökbilgin (1952). *A.g.e.*, s.472.

¹³³ Nejat Göyünç (1996). *A.g.m.*, s. 132.

¹³⁴ Çağatay Uluçay (1959). *A.g.m.*, s. 111. İ. Hakkı Uzunçarşılı (1975). *A.g.m.*, s.670.

¹³⁵ Yılmaz Öztuna (1969). *A.g.e.*, s. 149.

¹³⁶ Nejat Göyünç (1996). *A.g.m.*, 133-134.

¹³⁷ M. Tayyib Gökbilgin (1952). *A.g.e.*, s.471.

¹³⁸ Nejat Göyünç (1996). *A.g.m.*, s.132.

¹³⁹ M. Tayyib Gökbilgin (1952). *A.g.e.*, s.472-473.

I. Selim'in şehzâdesi Süleyman'ın lalası önceleri Kenan Hüdayi¹⁴² iken babası tahta çıkınca Kasım Paşa (Koca, Sofu, Cezerizade) hem defterdarı hem lalası olmuş¹⁴³ daha sonra Sinan Paşa Kasım Bey'in yerine Şehzâde Süleyman'a lala tayin edilmiştir.¹⁴⁴

Lala Ali Paşa (Sofu, Keylun-Geylani),¹⁴⁵ Celaleddin Hüseyin Bey¹⁴⁶ Lala Mustafa Paşa (Kara),¹⁴⁷ Kara Mustafa Paşa'nın yerine Lala Hüseyin Paşa (Tütünsüz),¹⁴⁸ Şehzâde (II.) Selim'e lala olarak tayin edilmişlerdir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzâdesi II.Selim'in lalası olan Kara Mustafa Paşa 1554'te Bayezid'in lalası olmuştu.¹⁴⁹ Bayezid, Kütahya'da Sancakbeyliği yapan oğlu Şehzâde Orhan için Halil b. İsa Paşa (Çandarlızade)'yi lala olarak görevlendirmişti.¹⁵⁰

II.Selim, en büyük şehzâdesi III.Murad için, defterdarı Hacı Mehmed'i 1560 tarihinde,¹⁵¹ şehzâdesini 1562'de Saruhan Sancakbeyliği'yle vazifelendirdiğinde ise Cafer Bey'i tayin etmiştir.¹⁵²

Şehzâde Mehmed'e çocukluğunda Kara Mustafa Paşa,¹⁵³ 1585 yılında sipahiler ağalığından sancağa çıkan Ali Paşa lala olmuştur.¹⁵⁴ Ramazan Paşa, Şehzâde (III) Mehmed'in 1592 yılına kadar lalalığını yapmıştır. Bu vazifeden 1591 yada 1592 yılında alınarak yerine Tekeli Mehmed Paşa (Nişancı Tekeli Çavuş) tayin edilmiştir.¹⁵⁵

7.1.1 Lalaların özellikleri

¹⁴⁰İ. Hakkı Uzunçarşılı (1975). Sancağa çıkan Osmanlı şehzadeleri. *Belleten*. 39(155). Ank: TTK, s.680.

¹⁴¹Feridun Emecen (2002). *A.g.e.*, s.205.

¹⁴²Mehmed Süreyya (1996c). *Sicill-i Osmani*. Haz. Nuri Akbayar. C.III. İst: Tarih Vakfı, s.884.

¹⁴³Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e.*, s.22. Davut Erkan (2005). *A.g.e.*, s.30. Ahmet Faruk Çelik (2009). *A.g.e.*, s.30.

¹⁴⁴Nejat Göyünç (1996). *A.g.e.*, s.137.

¹⁴⁵Peçevi (1981). *A.g.e.*, s. 311. Selânikî Mustafa Efendi (1999a). *A.g.e.*, s.3.

¹⁴⁶Mehmed Süreyya (1996b). *A.g.e.*, s.387.

¹⁴⁷Peçevi (1981). *A.g.e.*, s. 310. Mustafa Nuri Paşa (1992). *A.g.e.*, s. 104. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989b). *A.g.e.*, s.330.

¹⁴⁸Peçevi (1981). *A.g.e.*, s. 310.

¹⁴⁹Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989). *A.g.e.*, s.265.

¹⁵⁰İ. Hakkı Uzunçarşılı (1986). *Çandarlı Vezir Ailesi*. Ank: TTK, s.110.

¹⁵¹Peçevi (1982). *A.g.e.*, s. 18.

¹⁵²Feridun M. Emecen (1989). *A.g.e.*, s.35. Bağdatlı Ahdî (2009). *Gülşen-i şu'arâ*. Haz. Süleyman Solmaz. Denizli: Kültür Bakanlığı, s.80.

¹⁵³Peçevi (1981). *A.g.e.*, s.273.

¹⁵⁴Selânikî Mustafa Efendi (1999a). *A.g.e.*, s.142.

¹⁵⁵Peçevi (1982). *A.g.e.*, s.267. Selânikî Mustafa Efendi (1999a). *A.g.e.*, s.286. Selânikî Mustafa Efendi (1999b). *Tarih-i Selânikî*. Haz. Mehmed İpşirli. C.2. Ank: TTK, s. 437.

Şehzâdelerin lalaları önemli idari vazifelerde bulunan, askeri ve yöneticilik alanlarına vakıf, otoriter, iyi ahlaklı, padişahın güvenini kazanmış kimselerden seçilirdi. Divan-ı hümayun ve padişahın kararıyla seçilen lalalar, şehzâde tahta geçtiğinde umumiyetle onun veziri olurdu.

Sultan II. Murad'ın lalası Saruca Paşa, vezirliğe kadar yükselmiş,¹⁵⁶ II.Mehmed'in lalası olan Ayas Paşa altı ay vezirlik yapmıştır.¹⁵⁷

II.Bayezid'in lalası Fenarizade Ahmed Paşa 1485'te vezir olmuştur.¹⁵⁸ Diğer lalası Kara Mustafa Paşa (Hamzabeyoğlu) 1470-1471 tarihlerinde vezir olmuştur.¹⁵⁹ Bayezid'in şehzâdesi Ahmed'e lalalık yapan II. İbrahim Paşa b. Halil Paşa, lalalık görevinden sonra önce kazasker, 1486'da kubbe veziri, 1497'de sadrazam olarak büyük hizmetlerde bulunmuştur.¹⁶⁰ Hızırbeyoğlu Mehmed Paşa, Şehzâde Ahmed'e lala olmadan önce 1483 yılında vezirlik makamındaydı.¹⁶¹

Kanuni Sultan Süleyman'ın lalarından Kasım Paşa, dördüncü vezirliğe,¹⁶² sonrasında Sinan Paşa dördüncü vezirliğe yükselerek önemli vazifeler almışlardı.

III.Mehmed, tahta çıktığında lalası Nişancı Tekeli Mehmed Paşa vezirliğe yükselmiş, aynı yıl sadrazam olmuştur.¹⁶³ II.Selim ve daha sonra kardeşi Bayezid'e lala olan Mustafa Paşa, Sultan Süleyman Han zamanında vezir idi.¹⁶⁴

Şehzâdelerin lalarının idari alanda yetenekli oldukları gibi onların alim, fazilet sahibi, olgun, karmaşık meseleleri çözebilen, güvenilir ve akıllı kimselerden olmaları istenirdi.

Şehzâde I. Selim (Yavuz), kendisine lala olarak gönderilen kimselerin marifet erbabından olmasına önem verirdi.¹⁶⁵

Şehzâde I.Süleyman'ın lalası Kasım Paşa'nın ilim, irfan sahibi, zor meseleleri çözebilen, nüktedan, adil, fazilet sahibi biri olduğundan bahsedilir.¹⁶⁶

¹⁵⁶Yusuf b. Abdullah (1997). *A.g.e.*, s.119.

¹⁵⁷ Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.114. Münecimbaşı Ahmed Dede. *A.g.e.*, C.1, s. 247.

¹⁵⁸ Tursun Bey. *A.g.e.*, s.141.

¹⁵⁹ Mehmed Süreyya (1996d). *A.g.e.*, s.1196.

¹⁶⁰ Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.161.

¹⁶¹ Hoca Sadeddin Efendi (1979). *A.g.e.*, s.115-116.

¹⁶² Peçevi (1981). *A.g.e.*, s. 22. Davut Erkan (2005). *A.g.e.*, s. 30.

¹⁶³ Peçevi (1982). *A.g.e.*, s. 267. Selânikî Mustafa Efendi (1999b). *A.g.e.*, s.437-537.

¹⁶⁴ Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî (1989b). *A.g.e.*, s.330.

¹⁶⁵ Gelibolulu Mustafa Ali (1997). *A.g.e.*, s.1055.

7.1.2 Lalaların vazifeleri

Lalalar askeri seferlere katıldıkları, bulundukları bölgenin asayişinden ve idaresinden sorumlu oldukları gibi onların en birinci vazifeleri, taht varisi olan şehzâdeye, başa geçtiğinde babasını aratmayacak derecede bütün işleri başarılı bir şekilde yürütebilme yeteneğini kazandırmak, şehzâdeye bu eğitim sürecinde rehberlik etmektir.

Lalalar, şehzâdeye devlet geleneklerine, önemli devlet adamlarıyla nasıl oturup kalkmasına, nerede nasıl davranması gerektiğine dair kaideler hakkında malumat verirlerdi.

Fatih Sultan Mehmed'in, babasının daveti üzerine Edirne'ye gelirken yanında lalaları bulunuyordu. Edirne'ye yaklaştığında lalaları Kassabzade Mahmud ve Nişancı İbrahim Paşa ona bazı nasihatlerde bulunmuşlardı: *"Şehzâde'yi lalaları telkin edüb dediler kim: Şahzâdem şimdi biz Edrene'ye varduğumuzda sizi istikbâle paşalar ve beğler çıkar, görelim seni, anlara nice iltifât edersin, onların her birine halli halince iltifâtlar edüb hâtırcıklarını su'âl eyle"* deyu bunun emsali pend u nasihatlar eylediler." ¹⁶⁷

Şehzâdeler, sancakbeyliği yaptıkları bölge halkının durumunu lalalarına danışırlardı. *"Lalaları şahzâdeye tuğ, sancak ve tabl u alem verip Saruhan ülkesini ana mansıb verüb nice pend ü nasihatlar edüb Saruhan'a gönderdi. ... fakir ve zu'afânın mesalihlerini ol iki lalasıyla danışarak görüb eğer ulema ve eğer sulehâ ve fukarâ ve agniyâ şahzâdenin zıll-i sa'âdet-bahşında asûde-hâl olub karar etmekte."* ¹⁶⁸

Şehzâdenin rehberi konumunda olan lalalar, şehzâdenin ahlâk ve davranışlarını kontrol etmekle ve herhangi olumlu veya olumsuz durumları padişaha bildirmekle sorumluydular.

II. Bayezid'in Karaman Sancakbeyliği görevinde bulunan oğlu Şehinşah'ın, etrafındaki bazı kimselerin etkisiyle afyona mübtela olduğu, Lala Murad ve Defterdar Hacı İvaz tarafından, II. Bayezid'e bir arıza ile bildirilmişti. ¹⁶⁹ Şehzâde Şehinşah'ın lalası Haydar Paşa, Fenayi ve Dellak demekle maruf bazı kimselerin şehzâdeyi yoldan çıkardıkları ve şehzâdenin

¹⁶⁶ Celâl-zâde Mustafa (1997). *A.g.e.*, s.336.

¹⁶⁷ Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Han (1989), s.33.

¹⁶⁸ Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Han (1989), s.1-2.

¹⁶⁹ TSMA, E. 6366/2. İ. Hakkı Uzunçarşılı (1975). *A.g.m.*, s.670.

Kızılbaşlarla ittifak edeceğini önüne geçilmezse Karaman eyaletinin bile elden çıkacağı haberi merkeze ulaştırılmıştı.¹⁷⁰

Osmanlı'daki lalalık müessesesiyle Selçuklu'daki atabegliğin gelişimi arasında önemli bir fark bulunmaktaydı ki bu özelliğinden dolayı 1429-1603 yılları arasındaki Osmanlı şehzâde eğitimi dünya tarihinde kendine özgü bir sistemle işlemiştir.

En büyük fark Selçuklu sultanının eşinin cinselliğinin ikincil olmaması ve oğlu baba hanesinden ayrılınca sona ermemesiydi. Böylece sultanın eşi olmayan şehzâde annesi oğlunun atabegiyile evlenebilirdi.¹⁷¹

Yine lalanın kariyeri bir şehzâdeninkine bağlanmasının engellenmesi padişahın otoritesi için önemliydi. Daha önceki Türk-İslâm hanedanlarında aşırı güçlü lalaların verdiği zararlara ve sık sık velisi oldukları şehzâdeleri kukla hükümdarlar yapıp bağımsız devletler kurmalarına dair yeterli uyarılar vardı. Osmanlılar için en kritik esaslardan biri lalaların merkezi otoriteye karşı sadakatini güvence altına almaktı.¹⁷²

7.2 Valideleri

Şehzâdeler sancaklarda validelerinin nezareti altında bulunurdu. Şehzâdelerin valideleri, oğullarının sancakbeyliği görevinde yanlarında bulunarak, onların sultana yaraşır davranışları kazanmalarını sağlardı.

II.Mehmed'in şehzâdesi Mustafa'nın validesi Gülşah Hatun, Konya'da ve oğlunun vefatı sırasında Kayseri'de yanındaydı.¹⁷³ Cem Sultan, dokuz on yaşlarındayken Kastamonu Sancakbeyliği'ne tayin edildiğinde annesi Çiçek Hatun'la beraber gönderilmişti.¹⁷⁴

Korkud, Saruhan Sancağı'na çıkarıldığında validesi Nigar Hatun'la¹⁷⁵ beraber sancağına gitmiştir.

Sultan Selim (I), padişah olur olmaz Kefe Sancakbeyi olan oğlu Süleyman'ı, Manisa'ya tayin ettiğinde annesi Ayşe Hafsa Sultan'ı da beraber yollamıştı.¹⁷⁶ Kanuni Sultan

¹⁷⁰ TSMA, E.5590. Çağatay Uluçay (2011). Yavuz Selim nasıl padişah oldu. *Tarih Dergisi*. 6 (9), s.69.

¹⁷¹ Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e*, s.71.

¹⁷² Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e*, s.64.

¹⁷³ Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e*, s. 63.

¹⁷⁴ Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e*, s.63.

¹⁷⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı (1975). *A.g.m.*, s.680.

Süleyman'ın şehzâdesi Mustafa, Manisa Sancağı'na validesi Mahidevran Kadın Efendi ile birlikte gitmiştir.¹⁷⁷

Validelerin şehzâdenin eğitimi sorumluluğunun yanında lalaların ve şehzâdelerin, bulundukları durumları, olumlu olumsuz davranışlarını hükümdara bildirmekle yükümlüydü. Lalanın, herhangi bir olumsuz durumda şehzâdenin validesi durumu padişaha arz ederek bunun çözüm yollarını arardı.

II. Bayezid, oğullarından Manisa'da bulunan Alemşah'ın eğlenceye ve sefahate fazla düşkün olmasına karşın validesi Gülruh Sultan'ı, oğlunun uygunsuz davranışlarından vazgeçmesi için yanına göndermiştir. Gülruh Sultan ise, oğlunu bu duruma hocası, lalası, hekimi, ibrikdar-başısı, ulufeci-başısı, eski sipahi oğlanları ağasının getirdiğini yazarak, bunların değiştirilmesini, özellikle lala ve defterdarının Alemşah'ın sarhoşluğundan faydalanarak, uygunsuz kağıtlar imzalattıklarını ve bu yüzden yolsuzluk ve zulmün arttığını mektupla padişaha bildirmiştir.¹⁷⁸

Şehzâde annesinin, şehzâdenin eğitimi, şehzâdenin sancağındaki hanesini yönetimi ve kariyerinde yükselmesini sağlayacak kadar mühim rolleri bulunmasından dolayı oğullarının sancakbeyliklerinde yanlarında bulunması politik bir zorunluluktu.¹⁷⁹

Dolayısıyla 14. yy ortalarından itibaren padişah eşlerinin çocuk doğurma yetilerinin bastırılmaya çalışılmasının yanında, her cariyenin¹⁸⁰ tek oğul sahibi olmasına izin verilmekteydi.¹⁸¹

Zira aynı anneden iki şehzâde olsa, şehzâde hanesinin bu olmazsa olmaz üyesine ikisi birden talip olamazdı. Biri yada ikisi bu hayatı bir siyasi müttefikten vazgeçmek zorunda

¹⁷⁶TS.MA.d. Gömlek No. 3504. Ayşe Hatun Camii ve İmareti evkafının masraflarının gösteren muhasebe defteri. TS.MA.d Gömlek No:3588/0016. TS.MA.d Gömlek No:7336/0001. TS.MA.d Gömlek No: 7017/0001. TS.MA.d Gömlek No:7017/0002.

¹⁷⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı (1975). *A.g.m.*, s.685.

¹⁷⁸ Çağatay Uluçay (1959). *A.g.m.*, s. 111. İ. Hakkı Uzunçarşılı (1975). *A.g.m.*, s.670.

¹⁷⁹ Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e.*, s.30

¹⁸⁰ 14. yy'dan itibaren bütün padişah çocukları cariyelerden oluşurdu. Bu padişah eşlerinin, geldikleri soylu hanedanın statülerini küçültmek demektir. Soy ağacının soylu doğan kadın tarafının kabulü saltanatın bütünlük ve özerkliğini tehlikeye atabilirdi. Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e.*, s.53-51.

¹⁸¹Fatih döneminden itibaren bilinçli bir tek anneye- tek oğul politikası izlenmiştir. Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e.*, s.56-59.

kalacaktı. Ayrıca taht mücadelesinde şehzâde annesi komşu hükümdarın kızı yada kız kardeşiye, bu durum şehzâdeye akrabaların destekleriyle avantaj sağlardı.¹⁸²

Validenin varlığı şehzâde için büyük avantaj sağlamaktaydı. Çünkü valide, hanedan üyeleri arasında kendisine en bağlı müttefikiydi. Şehzâdeye tahtı kazanmada yardımcı olabilecek lala, padişah olma ihtimal kalmadığında şehzâdeyi terketme imkanı olabilirdi.¹⁸³

Şehzâde Cem, lalası Gedik Ahmet Paşa tarafından yalnız bırakılsa da annesi Çiçek Hatun desteğini çekmemişti.¹⁸⁴

Şehzâdenin konumunun iyi olması annesinin de çıkarınaydı. Oğlunun tahta çıkmasını gerçekleştirmek için tek neden iktidar hırsı değil aynı zamanda oğlunun kardeş katliyle ölümünü ve kendisinin de eski başkent Bursa'ya sürgün edilmesini engelleyecekti.¹⁸⁵

7.3 Diğerleri

Şehzâdelerin en yakını olan valideleri, hocaları ve lalaların yanında, maiyyetlerinde mali işlerle ilgilenen defterdar, nişancı, reissül küttap, harem ağası, saray kethüdası, iç oğlanları, kapıcılar kethüdası, hazine kethüdası, çavuşbaşı, divitdar, sipahiler, silahtarlar, ruznameci, mukaatacı, ulufeci başı, tabib, cerrah, imam, müezzin, mehter başı, şarabdar başı, çeşni başı, matbah emini, arpa emini, hayyat gibi çeşitli hizmetliler bulunmaktaydı.¹⁸⁶ Böylece şehzâdelerin atandıkları sancaklar İstanbul'un (merkezin) küçük bir örneği olurdu.

II.Bayezid, şehzâdesi Korkud'u Saruhan Sancağı'na çıkarırken yanına teşrifat olarak; validesi Nigar Hatun, dayesi, dadısı, hocası, lalası İbrahim Ağa, kapı ağası, on dört nefer sipahi oğlanı, on bir nefer silahdar, yirmi nefer ulufeciler, üç nefer çadır mehterleri, beş nefer aşçıları vermiştir.¹⁸⁷

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Mehmed, Manisa Sancağı'na, hizmetinde bulunan ağalar, tabipler, çaşnigirler, çavuşlar, sipahiler, silahdarlar, ulufeciler, azablar,

¹⁸² Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e*, s.59.

¹⁸³ Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e*, s.63.

¹⁸⁴ Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e*, s.64.

¹⁸⁵ Leslie P. Peirce (2002). *A.g.e*, s.64.

¹⁸⁶ Daha geniş bilgi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı (1975). *A.g.m*.

¹⁸⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı (1975). *A.g.m.*, s.680-682.

kapıcılar, şuleciler, solaklar, ahır hademesi, saraçlar, arabacılar, katırcılar, dişi ve erkek develere bakanlar, has atlar seyisleri vs. ile gönderilmiştir.¹⁸⁸

Şehzâde (III.) Mehmed, sünnet düğünü bitip, sancağa uğurlanırken maiyyet olarak, lalası sipahiler ağalığından sancağa çıkan Ali Beğ, hocası Mevlana Nevali Efendi, başruznamçeci Hüsam Beğzade, çavuşbaşı ve mirahuru Geyvan Bey, reissül küttab Abdurrahman Çelebi ile nişancı, kapıcılar kethüdası defterdar, üzengi ağaları,¹⁸⁹ sipahiler, sağ ve sol bölük silahdarları, sekbanlar, solaklar, peykler, saray ahır görevlileri, mutfak ve kiler hizmetçileri, çoğu dergâh-ı âli kullarından ve kul cariyelerden ve kul oğlanlarından ikibine yakın kişi deftere kaydedilmişti.¹⁹⁰

8 Sancağa atanan şehzâdelerin görev ve faaliyetleri

Şehzâdeler atandıkları sancaklarda maiyyetindekilerle divan tertipler, sancağın askeri ve idari işleriyle ilgili aldıkları kararları merkeze bildirir, sancağı muhafaza ederek, idari, mali işlerini yürütmekle beraber gerektiğinde seferlere katılarak babalarının büyük yardımcıları olur, yönetim alanında güven ve tecrübe kazanırlardı.

Şehzâdelerin bu faaliyetleri eğitimin başarılı, verimli ve istenen amaca ulaşıldığını gösteren somut verilerdir. Zira eğitimde istenilen hedefe ulaşıp ulaşılmadığı varsayımlarla değil ancak elde edilen neticelerin değerlendirilmesiyle daha doğru şekilde anlaşılır.

8.1 Şehzâdelerin askeri görev ve faaliyetleri (Muhafaza, Asayiş ve Sefer)

Şehzâdeler bulundukları sancaklarda huzur bozanlara, isyan çıkaranlara, dışardan gelebilecek saldırılara karşı bulundukları bölgeleri ve devleti muhafaza etme, asayişi sağlama ve babalarının emriyle seferlere katılma, orduların kol kumandanlıklarında bulunma gibi askeri vazifeleri yüklenmişlerdi.

Şehzâdelerin orduların başında bulunması askerin daha disiplinli olmasını ve askerin hanedan üyesine bağlılığı dolayısıyla moral bakımından olumlu katkılar sağladığını da söyleyebiliriz.

¹⁸⁸ Esami defteri. TSMA. d. Gömlek No. 9706/0003.

¹⁸⁹ Selânikî Mustafa Efendi (1999a). *A.g.e.*, s.142.

¹⁹⁰ Peçevi (1982). *A.g.e.*, s.82.

II.Murad, 1442 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey'in isyanı üzerine Amasya Beyliği'nde bulunan oğlu Şehzâde Alâaddin Çelebi'yi sefere çağırmıştı.¹⁹¹ II.Murad'ın diğer şehzâdesi (II) Mehmed, II.Kosova savaşına katılmıştı.¹⁹²

Fatih Sultan Mehmed'in şehzâdeleri Mustafa ve Bayezid, Otlukbeli savaşında kumandanlık görevinde bulunuyorlardı.¹⁹³

Şehzâde Mustafa, lalası Gedik Ahmed Paşa ile Osmanlı hakimiyetini tanıyan, ancak daha sonra düşmanlarla ittifak kuran Alaiyye beyi Kılıçarslan üzerine babası tarafından gönderilmişti. (1471)¹⁹⁴ Şehzâde Mustafa, Uzun Hasan'ın oğlu Yuzufça Mirza ve askerlerine karşı, kısa zamanda harekete geçip Kireli meydan muharebesinde karşı tarafı hezimete uğratmıştı.(1472).¹⁹⁵

II.Bayezid, saltanatı döneminde, Şehzâde Ahmed'i, Şahkulu'nun Anadolu'da çıkardığı karışıklıklara son vermesi için görevlendirmişti.¹⁹⁶ Şehzâde Ahmed'in oğlu Şehzâde Alâaddin'in Sadrazam Ali Paşa'nın Şahkulu savaşında büyük rol oynadığı söylenir.¹⁹⁷

İki yüz kadar Venedik gemisinin Midilli Adası'nı muhasara ettiğini Şehzâde Korkud duyar duymaz kumandasında sekiz yüz kişi ile Karesi Sancakbeyi maiyyetindeki tımarlı sipahi kuvvetleriyle Midilli Adası'na giderek bölgeyi tekrar Osmanlı egemenliği altına almıştır.¹⁹⁸

Şehzâde (I.) Selim, sorumlu olduğu bölgedeki tehlikeleri bertaraf etmek için Gürcüler üzerine seferler düzenlemiş, Şah İsmail'in adamlarıyla mücadeleler etmiştir. Şehzâde Selim, Şah İsmail'in adamlarının üzerine gittiğinde bugün Kars, Erzurum, Artvin, Kemah

¹⁹¹ Mevlânâ Mehmed Neşri (2008). *A.g.e.*, s.292. Hoca Sadeddin Efendi (1974). *A.g.e.*, s. 206. Tursun Bey. *A.g.e.*, s. 142.

¹⁹² Aşıkpaşazade (2003). *A.g.e.*, s.208.

¹⁹³ Oruç b. Adil (2008). *A.g.e.*, s. 123. Tursun Bey. *A.g.e.*, s.141-143. Hoca Sadeddin Efendi (1992). *A.g.e.*, s.118.

¹⁹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *A.g.e.*, C.2, s.93.

¹⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *A.g.e.*, C.2 s.118.

¹⁹⁶ Hoca Sadeddin (1979). *A.g.e.*, s.30.

¹⁹⁷ Çağatay Uluçay (1959). *A.g.m.*, s. 110.

¹⁹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *A.g.e.*, C.2 s.222.

illerini içine alan bölgeleri ele geçirmişti.¹⁹⁹ 1510 yılında Kırım'a, 1511 yılında Boğdan'a seferler düzenlemiş, Boğdan'ın önemli limanlarından Kili ve Akkirman'ı ele geçirmişti.²⁰⁰

I.Süleyman da çeşitli bölgelere düzenlediği seferlerde şehzadelerini de yanında götürmüştü.

II.Selim'den itibaren hükümdarların sefere gitmelerine son verilince şehzadeler ve hükümdarlar daha çok saray hayatı yaşamışlardır. Böylece yeni yetişen şehzâdelerin askeri ve idari alanlardaki yeteneklerini geliştirme ortamı bulamamışlardır. Daha sonraki yıllarda idari ve askeri alanda tecrübe sahibi olamayan hükümdarların başa geçmesi, bu alandaki zaafı da ardından getirmiştir.

8.2 Şehzâdelerin idari görev ve faaliyetleri

8.2.1 Divan kurmaları

Şehzâdeler sancaklarda, merkezdeki divan-ı hümayunun küçük bir örneği olan divan kururlar ve sancaklarına ait işleri görürlerdi. Divanda mühim meseleler konuşulur ve kararlar verilirdi. Tımar ve maaş tevcihler, tayinler ve azller, cezalar ile ilgili kararlar burada alınırdı. Şehzâdeler isimlerine havi tuğra çekip, hüküm yazabilirdi. Şehzâdeler bulundukları sancaklarda, tayin edilen lala, defterdar, nişancı, reisülküttab, çavuşbaşı, kapıcılar kethüdası, divan katibi ile divanda muhakkak bulunurdu. Şehzâdeler yaptıkları tayinleri, verdikleri dirlikleri, diğer mevzuları merkeze bildirilmek zorundaydılar. Buradaki işler, merkezdeki deftere kaydedilirdi. Nitekim bu ufak divanlar merkezdeki divan-ı hümayunun denetimine tabiydi.²⁰¹

8.2.2 Taht vekilliği

Hükümdarlar, seferlerde ve savaşlarda oldukları zamanlar, fırsattan yararlanmayı düşünüp ülkede herhangi bir isyan, karışıklık, tahtı ele geçirme isteğinde olanlara karşı kendi yerlerine vekil olarak şehzâdelerinden birini bırakabilirdi.

¹⁹⁹ Hoca Sadeddin (1979). *A.g.e.*, s.5-6. Mustafa Nuri Paşa (1992). *A.g.e.*, s.57. İbn Kemal (1997). *A.g.e.*, s. 232-260.

²⁰⁰ Nicolae Jorga (2010). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi*. Çev: Nilüfer Epçeli. C.II. İst: Yeditepe, s. 262.

²⁰¹ Ahmet Mumcu (2007). *Dîvân-ı hümayûn*. Phoenix Yayınevi, s. 154. Yaşları küçük olan şehzadelerin işlerine lalaları bakardı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Osmanlı tarihi*. C.1, s.496-500. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1975). *A.g.m.*, s.672-675.

II.Murad, şehzâdesi II.Mehmed'i sefere çıkmadan önce *"Ol düşman bek düşmandır ve ben ona karşı varduğında sen bu tahtı İstanbul keferesinden hıfz ede-gör ki, kim bilür iş niye varacaktır"* diyerek yerine vekil olarak Edirne'de bırakmıştı.²⁰²

Fatih Sultan Mehmed, 1473 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ile mücadeleye giderken şehzâdeleri Bayezid ve Mustafa'yı yanında götürürken, diğer şehzâdesi Cem'i Rumeli'nin muhafazası için Edirne'de bırakmıştı.²⁰³

Yavuz Sultan Selim, kardeşi Şehzâde Ahmed'le olan mücadelesinde, Şehzâde Süleyman'ı İstanbul'da vekil olarak kalması ve güvenliği sağlaması için Kefe'den çağıtmıştır. Şah İsmail'e karşı yapılan seferde ve Mısır'a düzenlediği seferlerde şehzâdesini Rumeli'nin muhafazasıyla vazifelendirmiştir.²⁰⁴

Kanuni Sultan Süleyman da Nahcivan seferine giderken şehzâdesi Cihangir'i ve Selim'i yanında götürürken şehzâdesi Bayezid'i Edirne'ye göndermiştir. 1548 yılında İran seferinde şehzâdesi Selim'i Edirne'de bırakmıştır.²⁰⁵

8.3 Ekonomik ve sosyal faaliyetleri

Şehzâdeler ekonomik ve sosyal faaliyetlerde bulunarak, sancakları ticari ve kültürel alanlarda gelişmiş mamur bir bölge olarak hizmete sunuyorlardı.

Şehzâdeler, sancakların vergilerinin ve ticari gelirlerinin artması için çaba sarfederek bu alanla sorumlu olanları denetlemiş birinci bölümde ve sancağa atanma nedenleri kısmında değindiğimiz gibi bulundukları bölgeleri kültür merkezi haline getirmek için saraylarına âlimleri davet ederek onların ilmi çalışmalarını desteklemişlerdi.

Cami, mescit, vakıf, medrese, kütüphane, şifahane, bimaristan, han, hamam, külliye vs. bir çok imar faaliyetlerini desteklemişlerdi.

II.Bayezid'in Amasya'da vakıflar, II.Selim'in Konya'da Sancakbeyi iken Mevlana Celaleddin Türbesi civarında imaret vakıfları, Tire'de darulkurra evkafı, III.Murad'ın,

²⁰² *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Han* (1989), s.50.

²⁰³ Tursun Bey. *A.g.e.*, s. 139.

²⁰⁴ Hoca Sadeddin (1979). *A.g.e.*, s.144-175-279.

²⁰⁵ Peçevi İbrahim Efendi (1981). *A.g.e.*, s. 290-291.

şehzadelik yaptığı Manisa’da 1592’de Muradiye cami ve imaret için vakıf kurduğundan daha önce bahsetmiştik.²⁰⁶

Şehzâde Şehinşah, annesi adına, Manisa’da Hatuniye Camiisi’ni inşa ettirmiş, Kurşunlu Han, Serâbât Hamamı ve Şehzâdeler türbesini tamamlattırmıştır.²⁰⁷ Şehzâde Alemşah, Manisa Akhisar’da bir cami inşa ettirmiştir.²⁰⁸

²⁰⁶ Bkz. s.61.

²⁰⁷ Çağatay Uluçay (1941). *Manisadaki Sarây-î Âmile ve şehzâdeler türbesi: 849 H.-1296*. Resimli Ay Matbaası, s.9.

²⁰⁸ Çağatay Uluçay. (1941). *A.g.e.*, s..23.

Sonuç

Eski Türk-İslam geleneğini ve devlet kurumlarını örnek alarak kendi içinde yeni ve özgün bir sistem oluşturan Osmanlı Devleti'nde şehzâdelerin hem ilmi hem de idari ve askeri alanlarda eğitim almaları için imkanlar en iyi şekilde değerlendirilmiş, sultanlığa layık şehzâdeler yetiştirilmiştir.

Yeni doğan şehzâde sarayda büyük ihtimam gösterilerek babasının ve annesinin nezdinde büyütülürdü. Beş altı yaşlarına gelen şehzâdelerin ilmi eğitimleri padişahın ehil bir kimseyi hoca olarak tayin etmesiyle başlardı. Devlet yöneticisi vasıflarını kazanmadan önce, şehzâdelerin bir âlim, bir sanatkâr kadar ilmi alanlara vâkıf olması babalarının en büyük arzularından biriydi. Nitekim, onlar gelecek nesillere daha iyi bir hayat sunmak için tarihin en mümtaz şahsiyetlerini yetiştirmişlerdi.

İlk eğitim Kur'an'ı okuma ve dini bilgileri öğrenmekle başlamaktaydı. Eğitim süreci ve şehzâdenin yaşı ilerledikçe kıraat, fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilimlerle daha da ilerlemesi sağlanmaktaydı.

Bu minval üzere yetişmiş olan şehzâdeler ilim ve kültür tarihinde ehemmiyeti büyük olan fıkıh, tasavvuf, iman, ahlâk gibi konularda kitaplar ve bir çok divan eserleri bırakmışlardır.

Şehzâdelerin kaldığı dairelerin Kaside-i Bürde'den beyitlerle, besmele, Kelime-i Tevhid ile yada Kur'an'dan ayetlerle süslenmesi eğitimin ağırlık noktasını göstermektedir.

Dini ilimlerin yanısıra her birinin ok atma, kılıç kullanma, ata binme vs. beden eğitimlerini alması, savaş tekniklerini öğrenerek kumandanlık vasıflarını en iyi şekilde kazanması sağlanırdı. Bunlarla birlikte onlar belâgat ve fesahatta önder insanlardı.

Şehzâdeler, çok yönlü olarak yetiştirilmeye çalışılmış tarih, hukuk, coğrafya, felsefe, mantık, heyet, hendese ve yabancı dil alanlarında kendilerini geliştirmişlerdir.

Devletlerin ve toplumların hal ve tavırlarını öğrenmek, dünya ahvali hakkında bilgi edinmek için tarihe, özellikle medeniyet tarihi ve İslam tarihine mevkileri gereği daha fazla ilgi gösterirlerdi.

Her biri Türkçe, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmekle birlikte, aralarında Çağatayca, Yunanca, Fransızca gibi diğer lisanları da anlayacak kadar bilenler vardı.

Sanat alanında şiir, Osmanlı sultanlarının ve şehzâdelerin özel ilgi alanıydı. Bir sanatkâr olarak her birinin şiirleri ve divanları olduğu gibi, şiire ve edebiyata olan bu ilgileri sanatçıların sanatlarını gerçekleştirip geliştirmelerine büyük katkı sağlamıştı.

Şair şehzâde ve sultanların arasında mûsikiyle ve hat sanatıyla ilgilenen müzisyen ve hattat sultanlar yetişmişti.

Şehzâdelerin sahip oldukları bu vasıflara ulaşmalarında elbetteki hocalarının büyük etkisi olmuştu. Onların birer âlim olmalarını sağlamak için devrin en iyi hocaları tayin edilmekteydi. Hocalar tek bir alanda uzmanlaşmış değil bir çok alana vâkıf âlimler arasından seçilmekteydi. Akli ve şer'i ilimlerde, kıraat, tefsir, hadis, usul, fûrû, mûsiki, tıp, avcılık, atıcılık ve diğer hesap ilimleri gibi bir çok alana vâkıflardı.

Şehzâdeler için eğitim hayat boyu devam etmekteydi. Hocaları sadece sancaklara atanana kadar değil sancakta bulunduğu süre boyunca çoğu zamanda şehzâdenin padişahlık yıllarında yanında bulunurdu. İlim öğrenmenin yaşı, mevkisi olmazdı.

Şehzâdeler için sünnet şölenleri bile ilmi meclislerin kurulduğu, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen büyük devlet adamlarını, beylerini, hükümdarlarını ve elçilerini görüp onlarla tanışma imkanını sağladığı en önemli anlardı

Şehzâdeler Anadolu'da hakimiyet altına alınan merkezlere gönderilerek taltif edilirdi. İdari ve askeri eğitimleri Anadolu'nun eski taht merkezlerinde gerçekleştirilmekteydi.

Sancaklarda merkezi otoriteye sadakati güvence altına alınmış lalalarının ve politik statüsü şehzâde annesi olmaya bağlı olan validelerinin denetiminde yürütülen sistem Türk-İslâm ve dünya tarihinde sadece Osmanlı şehzâde eğitimine özgüydü.

Lalalar, önemli idari vazifelerde bulunan, askeri ve yöneticilik alanlarına vâkıf, otoriter, iyi ahlâklı, padişahın güvenini kazanmış kişiler arasından seçilirdi. Lalalar, şehzâdeye devleti idare edebilecek bir padişahın taşıması gereken vasıfları kazandırabilme, onun zor meseleleri çözebilme yeteneğini geliştirme, dönemin hadiselerini en iyi şekilde değerlendirebilme, ince meseleleri anlayabilme, şehzâdenin padişah olma konusundaki şevkini arttırma gibi pek çok zor meselelerin mesuliyetini taşımaktaydı.

Şehzâdelerin sancaklarda en yakınları olarak bulunan valideler, şehzâdenin sultana yaraşır davranışları kazanmasını sağlar, herhangi bir olumlu veya olumsuz durumları kontrol edip hükümdara bildirirdi.

Şehzâdelerin en yakını olan valideleri, hocaları ve lalalarının yanında, maiyyetlerinde mali işlerle ilgilenen defterdar, nişancı, reissül küttap, harem ağası, saray kethüdası, iç oğlanları, kapıcılar kethüdası vs. bir çok görevli bulunurdu.

Sancaklarda, şehzâdenin nezaretinde merkezdeki divan-ı hümayunun küçük bir örneği olan divan kururlar ve burada mühim meseleler konuşup karara bağlarlardı. Tımar ve maaş tevcihler, tayinler ve azller, cezalar ile ilgili kararlar burada alınırdu. Ancak şehzâdelerin her hareketleri takip edilirdi. Şehzâdeler, sancaklarda aldıkları her mühim kararı merkeze bildirmek zorundaydılar.

Sancaklarda, huzur bozanlara, isyan çıkaranlara, dışardan gelebilecek saldırılara karşı bulundukları bölgeleri ve devleti muhafaza etme, asayişini sağlama ve babalarının emriyle seferlere katılma, orduların kol kumandanlıklarında bulunma gibi vazifeleri yerine getirmekle yükümlüydüler.

Şehzâdelerin, hükümdarlar seferlerde ve savaşlarda oldukları zamanlar, fırsattan yararlanmayı düşünüp ülkede herhangi bir isyan, karışıklık, tahtı ele geçirme isteğinde olanlara karşı hükümdarın yerlerine vekil olarak vazifelendirildikleri de görülmüştür.

Bunların yanı sıra, gerek Türk fetihlerinin gerçekleşmesinde gerekse alınan yerlerde güvenliği sağlamak ve imar faaliyetlerini hızlandırmak gibi sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Şehzâdelerin gönderildiği sancakların birer ilim ve kültür merkezi olması onlara ilmi eğitimleri açısından büyük avantajlar sağladığı gibi ilim ve irfan sahibi kimseleri desteklemeleri, çoğu zaman onları saraylarına almaları bulundukları bölgelerin de tarihi ve kültürel özelliklerin korunmasını ve gelişmesini sağlamaktaydı.

Şehzâdeler anneleri, lalaları ve kendisine bağlı maiyyetiyle birlikte gittikleri sancaklarda camiler, vakıflar, medreseler, kütüphaneler, şifahaneler, hanlar, hamamlar vs. kültür ve imar faaliyetleriyle buraların daha mamur vilâyetlere dönüşmelerini sağlıyorlardı.

Dönemin imkanları, muhitin özellikleri, çocuğun yaşı ve kabiliyeti en iyi şekilde değerlendirilmiş, ruhi ve fikri bir bütünlük içinde en mümessil eğitim sistemlerinden biri hayata geçirilmiştir.

Ekler Listesi

Ek 1. Şehzâdelerin atandıkları sancakları gösteren tablo.....	91
Resim 1.....	94
Resim 2.....	95
Resim 3.....	96
Resim 4.....	97
Resim 5.....	98
Resim 6.....	99
Resim 7.....	100
Resim 8.....	101
Resim 9.....	102
Resim 10.....	103
Resim 11.....	104
Resim 12.....	105
Resim 13.....	106

Ek 1.Şehzadelerin atandıkları sancakları gösteren tablo

Sultanlar	Şehzadeler	Şehzadelerin atandıkları sancaklar
II.Murad (1404-1551)	Ahmed Çelebi	Amasya
	Alâeddin Çelebi	Amasya
	II.Mehmed (d.1430/ö.1481)	Amasya (1437-1439) Manisa (1439-1444) Manisa (1444-1551)
II.Mehmed (1430-1481)	II. Bayezid (d.1447/1448-ö.1512)	Amasya
	Mustafa (ö.1574)	Manisa (?-1467) Karaman (1467-1474)
	Cem (d.1459/ö.1495)	Manisa Kastamonu (1469-1474) Karaman (1474-1481)
II.Bayezid (d.1447-ö.1512)	Abdullah (ö.1483)	Trabzon Manisa (1481 öncesi) Karaman (1481-1483)
	Şehinşah (d.1461-ö.1511)	Menteşe (?-1490) Manisa (1490-1503) Karaman (1503-1511)
	Ahmed (d.1465-ö.1512)	Çorum (1480-1481) Amasya (1481-1512)
	Alemşah (d.1466-ö.1503)	Lazkiye (1490-1502) Manisa (1502-1503)

II.Bayezid	Korkud (d.1470-ö.1513)	Manisa (1483-1502) Tekeli (1502-1511) Manisa (1511-1513)
	I.Selim (d.1470-ö.1520)	Trabzon Semendire
	Mehmed (ö.1504/1505)	Kefe
	Mahmut (d.1475-ö.1507)	Kastamonu (1484-1504) Manisa (1504-1507)
II.Bayezid'in Şehzade Torunları	Şehzade Ahmed'in oğlu Murad (ö.1512)	Bolu (1509-1512)
	Şehzade Alemşah'ın oğlu Osman Çelebi (ö.1512)	Çankırı (1506-1512)
	Şehzade Şehinşah'ın oğlu Mehmed Çelebi (ö.1512)	Beyşehir Konya
	Şehzade Mehmed'in oğlu Şehzade Murad	Bolu
	Şehzade Mehmed'in oğlu Şehzade Süleyman	Çorum
	Şehzade Mehmed'in oğlu Şehzade Osman	Osmancık

II.Bayezid'in Şehzade Torunları	Şehzade Mahmut oğlu Şehzade Orhan (ö.1512)	Sinop
	Şehzade Mahmut oğlu Musa Çelebi (ö.1512)	Kastamonu (1508-1512)
Yavuz Sultan Selim	Şehzade I.Süleyman (d.1494-ö.1566)	Şebin-Karahisar (1533-1541) Bolu Kefe (6 Ağustos 1509-1512) Manisa (1513-1520)
Kanuni Sultan Süleyman	Mustafa (d.1515-ö.1553)	Manisa (1533-1541) Amasya (1541-1549) Konya (1549-1553)
	Mehmed (d.1522-ö.1543)	Manisa (1541-1543)
	II.Selim (d.1524-ö.1575)	Manisa Konya Kütahya
	Bayezid (d.1525-ö.1560)	Konya Kütahya Amasya
Kanuni Sultan Süleyman'ın Torun Şehzadesi	Kanuni oğlu Şehzade Bayezid oğlu Şehzade Orhan	Çorum
II.Selim	III. Murad (d.1546-ö.1595)	Akşehir Manisa
III.Murad	III.Mehmed	Manisa (1583/84-1603)

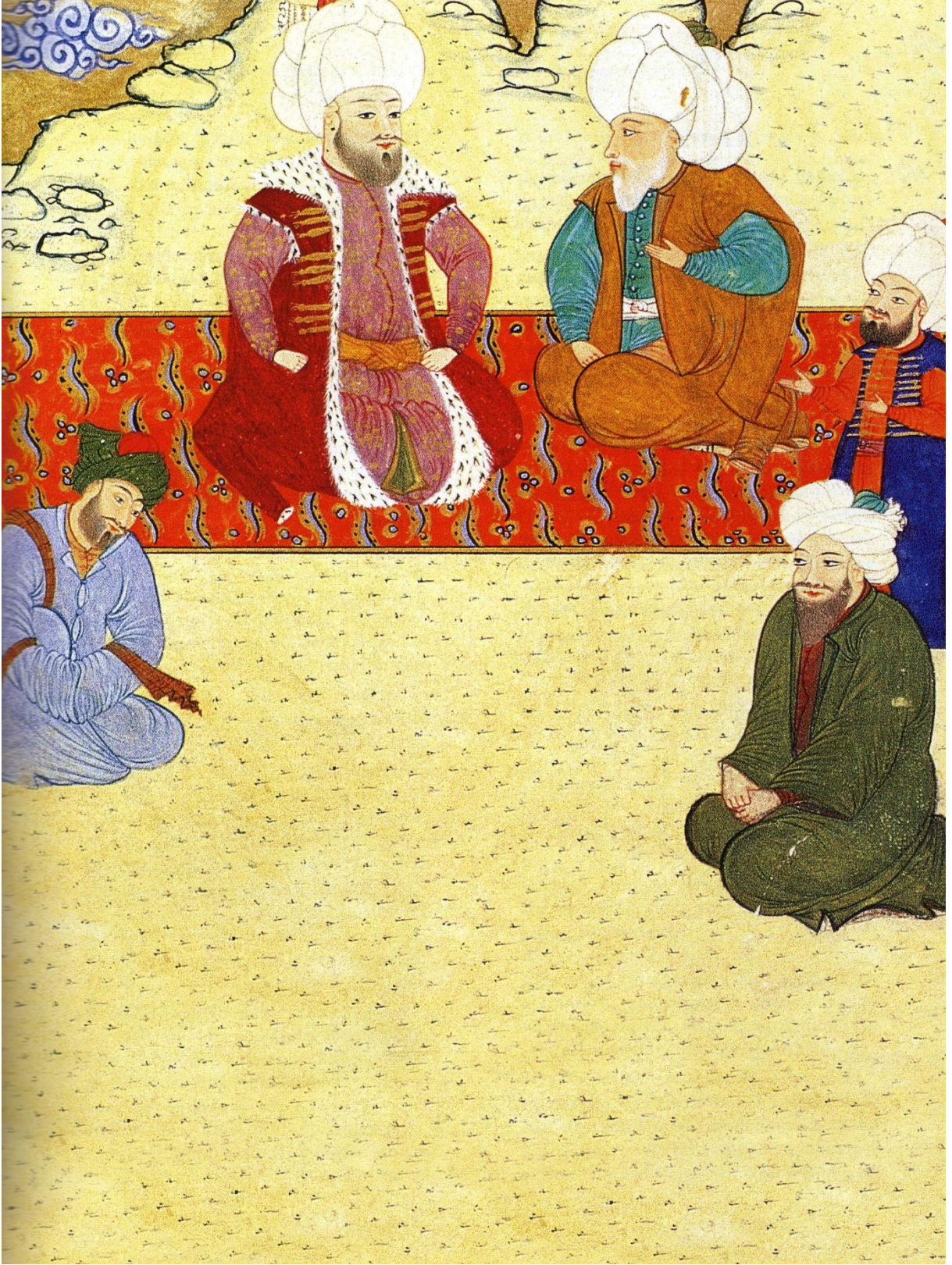
Resim 1: Fatih Sultan Mehmed'i tasvir eden bir resim.¹

¹ Lokmân bin Seyyid Hüseyin el-Âsûrî (1987). *Kıyâfetü'l-insâniyye fî şemâilî'l-'Osmaniyye*, The Historical Research Foundation Istanbul Research Center, s.38b.

Resim 2: Sultan II.Mehmed, şehzade iken hocası Molla Gürani'nin huzurunda.(Nakşî Ahmed)²

²Taşköprülüzâde Ebulhayr İsamüddin Ahmed Efe (2007). *Eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Çev: Muharrem Tan. İst: İz, s.96.(Minyatürler Şakâyk'ın klasik bir Türkçe tercümesinde yer alan Nakşî Ahmed'den alınmıştır.)

Resim 3: Hozade, Fatih Sultan Mehmed'in huzurunda Molla Zeyrek ile münazara ederken. Seyyid Ali ve öteki bilginler olaya tanıklık ediyor. (Nakşî Ahmed)³

³ Taşköprülüzâde Ebulhayr İsamüddin Ahmed Efe (2007). *A.g.e*, s.125.

Resim 4: Ali Kuşçu, Fatih Sultan Mehmed'e matematik kitabını takdim ederken. (Nakşî Ahmed)⁴

⁴ Taşköprülüzâde Ebulhayr İsamüddin Ahmed Efe (2007). *A.g.e*, s.139.

Resim 5: Kanuni Sultan Süleyman.⁵

⁵ Lokmân bin Seyyid Hüseyin el-Âsûrî (1987). *A.g.e*, s.51a.

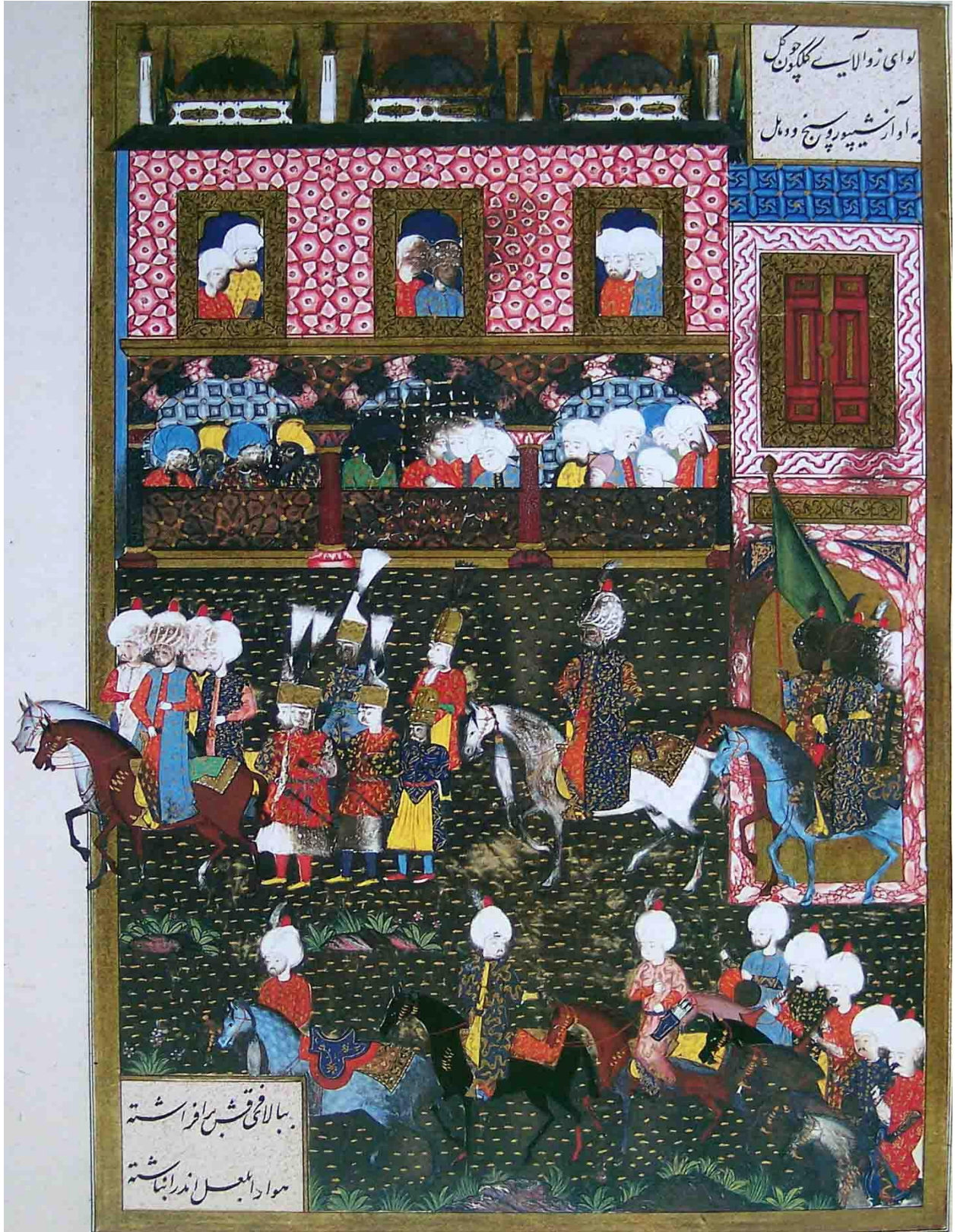
Resim 6: Kanuni'nin çocuklarına da hocalık eden Molla Hayreddin. (Nakşî Ahmed).⁶

⁶ Taşköprülüzâde Ebulhayr İsamüddin Ahmed Efe (2007). *A.g.e*, s.124.

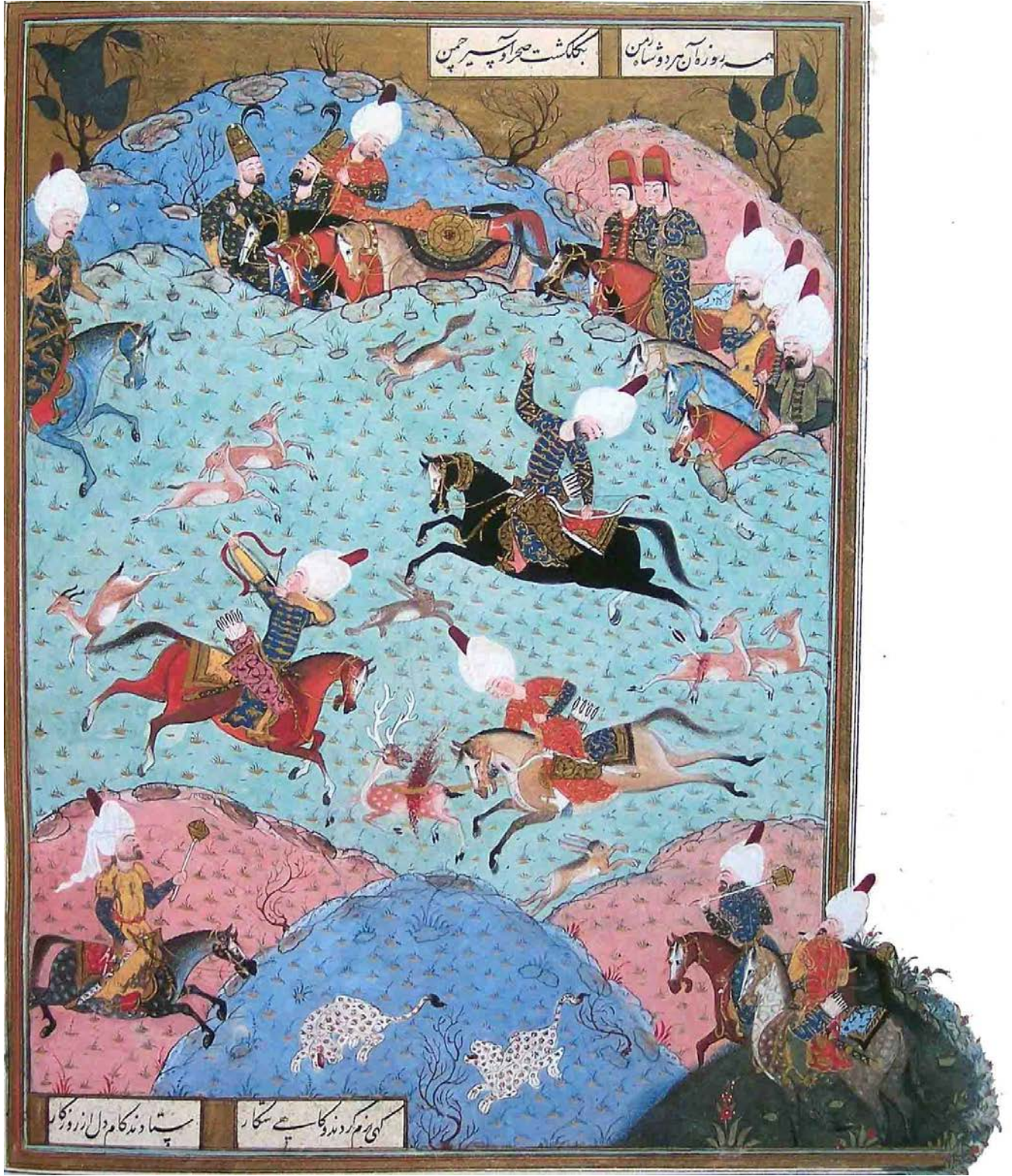
Resim 7: Bayezid ve Cihangir'in sünnet düğünü. (Arifi, Süleymanname).⁷

⁷ Filiz Adıgüzel Toprak (2007). "Arifi'nin Süleymanname'sindeki minyatürlerde sanata ilişkin simgeler." Dokuz Eylül Üniv. Güzel Sanatlar Ens., s.418. Arifi Süleymanname 412. Varak a yüzü.

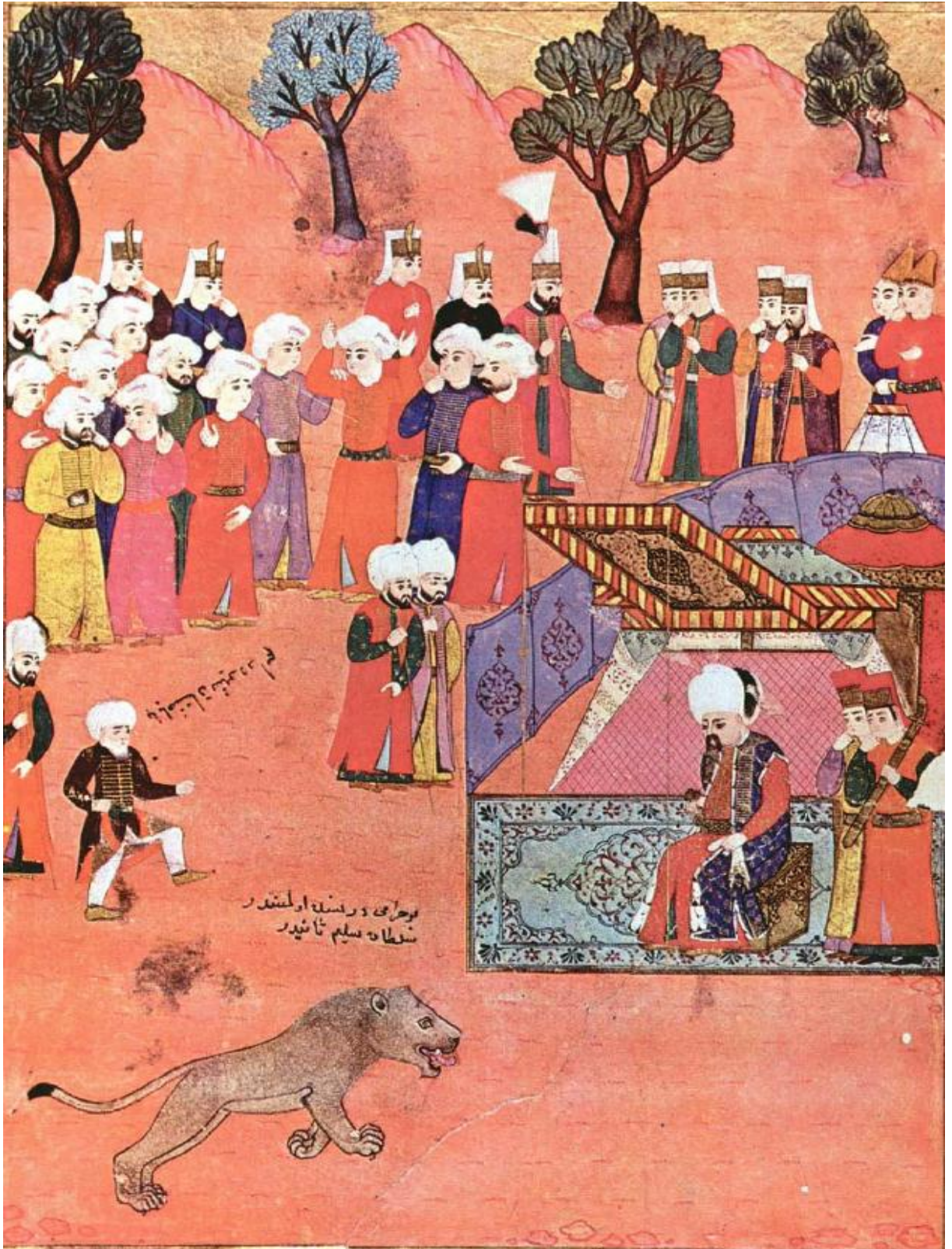
Resim 8: Şehzadelerin sancaklarına geri dönüşleri. (Arifi, Süleymannâme).⁸

⁸ Filiz Adıgüzel Toprak (2007). *A.g.e*, s. 154. Arifi Süleymannâme, 445. Varak a yüzü.

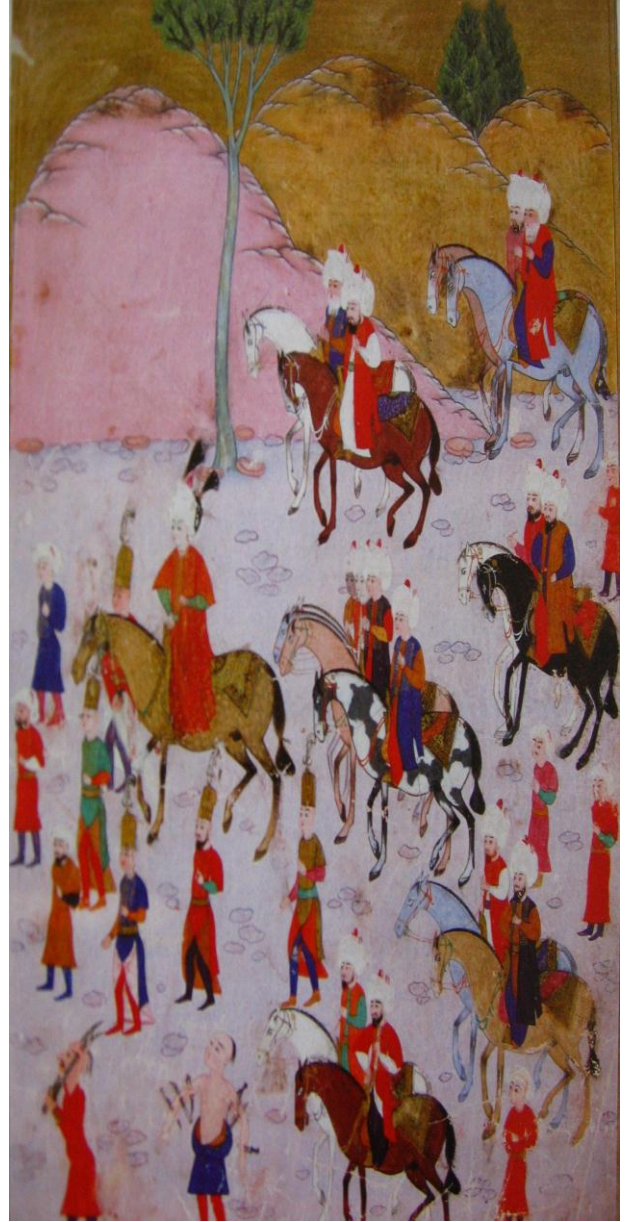
Resim 9: Kanuni Sultan Süleyman'ın Selim'le Avı. (Arifi, Süleymannâme).⁹

⁹ Filiz Adıgüzel Toprak (2007). *A.g.e*, s. 92. Arifi Süleymannâme. 462. Varak b yüzü.

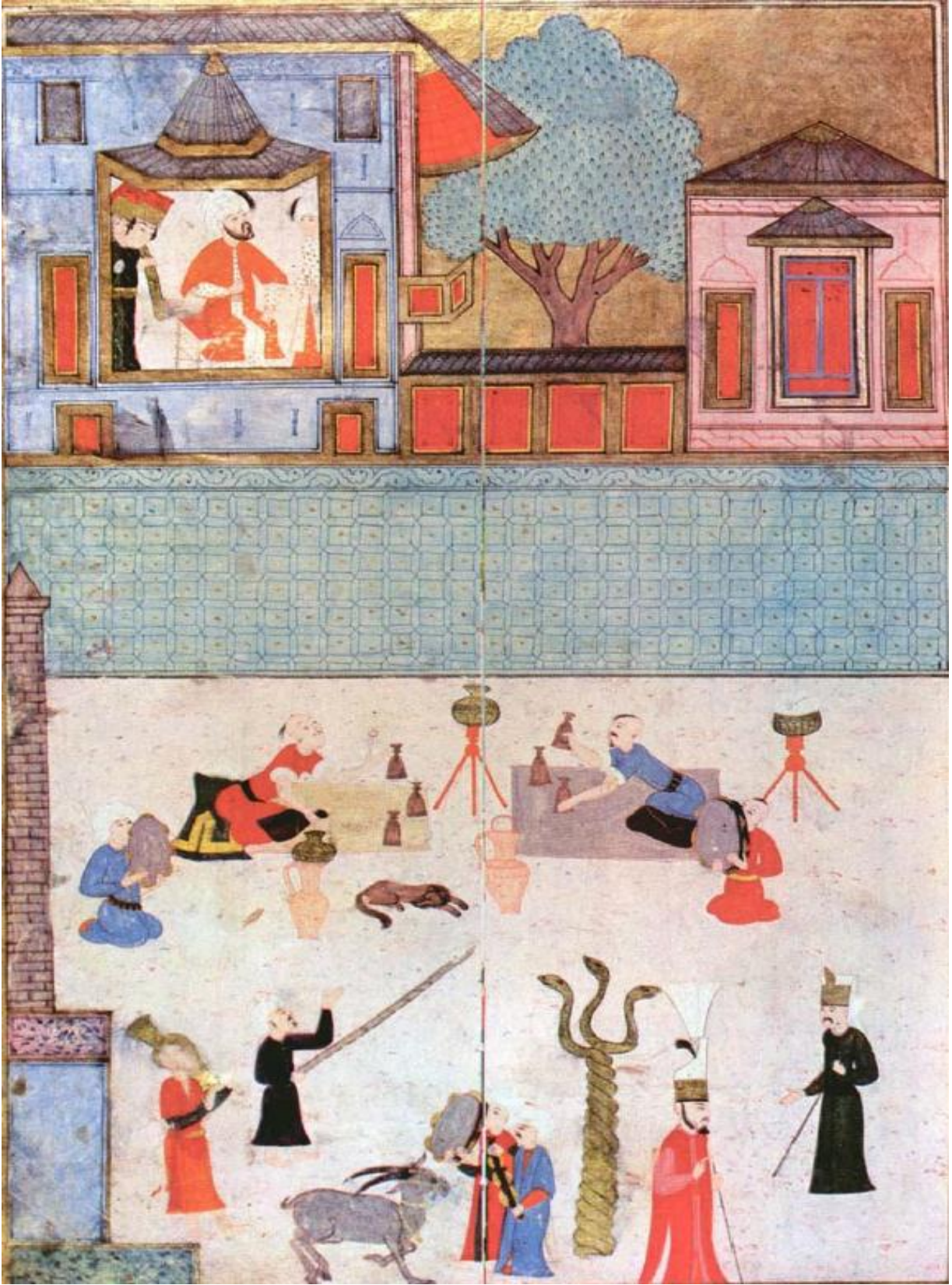
Resim 10: Sultan II.Selim'in Üsküdar Haramidere'de avlanması (1596-1600 arası).¹⁰

¹⁰ Filiz Çağman, Zerrin Tanındı (1979). *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm minyatürleri*. İst: Güzel Sanatlar, s. 141. (TSMA No:164).

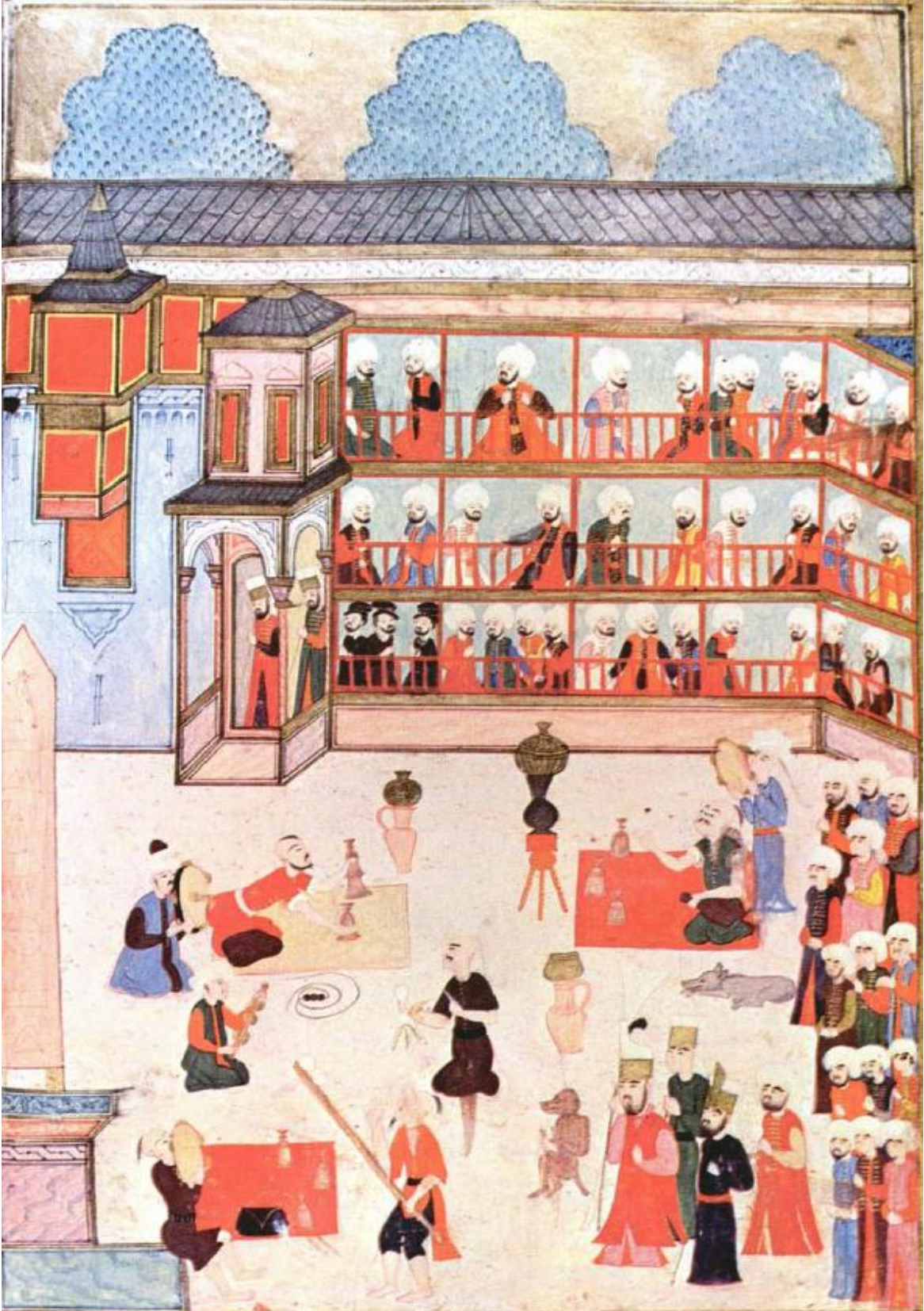
Resim 11: Şehzade Mehmed'in At Meydanına gelişi sırasında serhadlerin gösteri yapması. (Nakkaş Osman, Sûrnâme-i Hümayun, 1587).¹¹

¹¹ Nalan Aracı (2005). *Nakkaş Osman'ın "Surname" yaptında resim yorumları*. Mersin Üniv. Sosyal Bilimler Ens, s.71. (TSM.H.1344) 10a.

Resim 12: Hokkabazların gösterisi. (1582 sıraları).¹²

¹² Filiz Çağman, Zerren Tanındı (1979). *A.g.e*, s. 138. TSMA No.152.

Resim 13: Hokkabazların gösterisi. (1582 sıraları).¹³

¹³ Filiz Çağman, Zerrin Tanındı (1979). *A.g.e*, s. 139.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA, DÜİT. Dosya No:3 Gömlek No:2 Belge No: 15.

D..BŞM.d... Gömlek No.23

EV.d... Gömlek No:25317

TS.MA.d 1436/0001. TS.MA.d 1436/0002.

TS.MA.d 2026.

TSMA.d. 2938.

TS.MA.d. Gömlek No. 3504.

TS.MA.d Gömlek No.9915

TS.MA.d Gömlek No:9175/0001.

TS.MA.d Gömlek No:9175/0002.

TS.MA.d Gömlek No:10021

TS.MA.d. Gömlek No.10104.

TS.MA.d Gömlek No:10377.

TS.MA.d Gömlek No:1663/0001

TS.MA.d 1663/0009.

TS.MA.d Gömlek No:1678/0049.

TS.MA.d Gömlek No:1719/0027.

TS.MA.d. Gömlek No. 3504.

TS.MA.d Gömlek No:3588/0016.

TSMA.d. Gömlek No:4056.

TS.MA.d Gömlek No:5267/0001.

TS.MA.d Gömlek No:5267/0002.

TS.MA.d Gömlek No:5303

TS.MA.d. Gömlek No.5648.

TS.MA.d Gömlek No:7336/0001

TS.MA.d Gömlek No:7017/0001.

TS.MA.d Gömlek No:7017/0002.

TS.MA.d Gömlek No:7336/0001

TSMA. d. Gömlek No. 9706/0003

TSMA, E.5590

3 Numaralı Mühimme Defteri Nr.186.

3 Numaralı Mühimme Defteri. Nr.760

II.Bayezid: *Divan*. İst. Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı 416/1. *Divan*, Millet Ktp. Ali Emiri 274. *Tahmisât ve tesdisât-ı es' r-ı Adli*, Millet Ktp. Ali Emiri 276/2. *Divan*. İst. Millet Ktp. Ali Emiri 277/1. *Tahmisât ve tesdisât-ı es' r-ı Adli*. Millet Ktp. Ali Emiri. 277/2. Bayezid'in ayrıca British Library'de divanının bir nüshası bulunmaktadır. Or. 9475. II. Bayezid'in *Divanı* 1890'da Matbaa-i Amire'de 1308 (1890)'de basılmıştır. (Erişim tarihi: <http://openlibrary.org/works/OL12410667W/Divan> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2013-Toronto Üniversitesi.).

II.Bayezid (1890). *II. Bayezid'in Divanı* 1890'da Matbaa-i Amire'de 1308 (1890)'de basılmıştır. (Erişim tarihi: <http://openlibrary.org/works/OL12410667W/Divan> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2013-Toronto Üniversitesi.).

Cem Sultan: *Divan*. (Türkçe) Milli Ktp. 1874. *Divan*. (Farsça). Milli Ktp. 250. *Divan*. (Türkçe) Milli Ktp. 6890. *Divan*. (Osmanlıca). Kayseri Raşid Efendi. 1262. *Divan-ı Cem*. (Türkçe) Topkapı Revan Köşkü 739. *Divan*. Süleymaniye-Lala İsmail 431. *Divan*. Süleymaniye. Fatih. (Osmanlıca) 3794. *Divan*. Süleymaniye Fatih. (İran Edebiyatı) 3794. *Divan*. (Türkçe). İngiltere Milli Ktp. Or.7137. *Divan*.(Türkçe). İst. Atatürk Kitaplığı 416/3. *Divan*. Ali Emiri. 81. *Divan*. (Türkçe). İst. Üniv. Ktp. 5574. *Divan*. (Türkçe). Millet Ktp. Ali Emiri 81. *Divan*. (Türkçe). İst. Ktp. Lala İsmail (Murad Molla Ktp.) 431/1. *Divan*.(Türkçe). Fransa Milli Ktp. Nr.Schefer. Gazeliyât. (Türkçe). Ankara Ötüken Ktp 1234.

Fatih Sultan Mehmed'in divanları: *Divan*. Milli Kütüphane. Nr. 412. *Divan*. İst. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp. 450. *Divan*. İst. Millet Kütüphanesi. Ali Emiri. 305. *Tahmisat*. İst. Millet Ktp. Ali Emiri 530. *Divan*. İst. Millet Ktp. Ali Emiri 531.

Kanuni'nin oğlu Şehzade Bayezid. Divançenin nüshaları Millet Ktp, Ali Emiri (Farsça) Nr 330 ve (Manzum) 225.

Şehzâde Korkud. *Divan*. Millet Ktp, Ali Emiri 104. *Hallü İşkali'l-Efkâr fî Hilli Emvali'l-Küffâr*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, Nr. 001142. *Vesilet'ül-Ahbâb 'alâ vechi'l-icâz*. Süleymaniye Ktb., Ayasofya 3529. *Da'vetü'n-nefsi't-tâliha ile'l-a'mâli's-sâliha (Kitâb'ül-Harîmî fî't-Tasavvuf)*. Süleymaniye Ktb., Ayasofya 1763. *Şerh-i Elfâz-ı Küfr (Hâfizu'l-İnsan an Lâfizu'l-İmân)*. Korkudiyye (Fetavâ-i Korkudhâniye). Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr 2289. *Cevab-ı safî ez bera-yı sual-i hakim ez çi sebeb-i natika*. Nuruosmaniye 4024/5. *Teysirü'l-Luga*. Topkapı-Koğuşlar Kit. 1195.

III.Murad'ın *Divan*. (nesih). Millet Ktp. 1417. *Divan-ı Muradi*. Süleymaniye Mihrişah Sultan 359. El yazmaları: Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi 255. *Divân-ı Münîrî*. İst. Üniv. Ktp. T5580. Millet Ali Emiri 1417.

II.Selim'in *Divan-ı Selimi*. (Farsça). Süleymaniye 154. *Divançe*. Millet-Ali Emiri 4341.

Yavuz Sultan Selim. *Divan* (Farsça), Amasya-Bayezid 586. *Divan* (Türkçe), Mısır-Kahire. 82. *Divan* (Farsça), Raşit Efendi 1289/2. *Divan* (Farsça-Türkçe), Milli Ktp. 8511. *Divan* (Farsça), Milli Ktp. 4893/3. *Divan-ı Sultan selim han-ı evvel*, (Farsça), Atıf

Efendi. 2078. *Tahmis-i Sultan Selim li-Gazeli cami*, (Farsça), Nuruosmaniye 4940/80. *Divan*. (Farsça), Nuruosmaniye 3827. *Divan*. (Farsça), Süleymaniye-Lala İsmail 449. *Divan*. Süleymaniye Raşit Efendi 762. *Divan* (Farsça) Süleymaniye-Fatih 3830. *Divan* (Farsça) Süleymaniye-Hacı Mahmut Efendi 3630.

Tercümetü Coğrafya Batlamyos. Süleymaniye Ayasofya 002610-01.

Tercümetü Coğrafya Batlamyos. Süleymaniye Ayasofya 002610-02.

Tercümetü Coğrafya Batlamyos. Süleymaniye Ayasofya 2596.

Viyana. Şark Yazmaları. No998.

Kaynak Eserler

Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osmân*. (Kuruluştan 1487'ye Kadar). Haz. Cihan Çimen (2006). YL Tez. İst: Marmara Üniv.

Aşıkpaşazâde (2003). *Menakıb-u tevarih-i Âl-i Osman*. Çev: Kemal Yavuz, M.A Yekta Saraç. İst: K Kitaplığı.

Bağdatlı Ahdî (2009). *Gülşen-i şu'arâ*. Haz. Süleyman Solmaz. Denizli: Kültür Bakanlığı.

Celâl-zâde Mustafa (1997). *Selîmnâme*. Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar. İst: MEB.

Çelik, Ahmet Faruk (2009). *Fethullah Arifi Çelebi'nin "Şahname-i Al-i Osman"ından SÜLEYMANNAME*. Doktora Tezi. Ank.

Davut Erkan (2005). *Matrâkçı Nasûh'un Süleymân-nâmesi* (1520-1537). YL.Tez. İst: Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Ens.

Dukas (1956). *Bizans tarihi*. Çev: VL Mirmiroğlu. İst: İst. Matbaası.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (2004). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. Çev. A. Sait Aykut. C.1. 2.Baskı. İst: YKY.

Ergin, Muharrem (2003). *Orhun abideleri*. İst: Hisar Yay.

Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Han (1989). Yay. Haz. Halil İnalcık, Mevlüt Oğuz. Ank: TTK.

Gelibolulu Mustada Âlî (Mayıs 1982). *Menakıb-ı hünerveran*. Haz. Müjgan Cunbur. AnK. Kültür Bakanlığı Yay.

Gelibolulu Ali (2003). *Kühü'l-ahbâr*. C.II. Haz: M. Hüdai Şentürk. Ank: TTK.

Hasan Akçay (1999). *Ahmedi'nin İskender-nâme'si*- Transkripsiyonlu Metin-. Y. L. Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Hoca Sadettin Efendi (1979d). *Tacü't-tevarih*. Yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoglu. C.4. İst: Kültür Bakanlığı.

İbn Kemal (1957). *Tevârih-i Âl-i Osman*. VII. Defter. Haz. Şerafettin Turan. Ank: TTK.

İbn Kemal (1997). *Tevârih-i Al-i Osman*. VIII. Defter. Haz. Ahmet Uğur. Ank: TTK.

İbn-i Sina. *El-Kânûn fi't-tıbb*. Çeviren: Esin Kahya, 1.cilt, Ank: TTK.

İbrahim Nefeszade (1938). *Gülzâr-ı savab*. Tashih ve teritp: Kilisli Muallim Rıfat. Güzel Sanatlar Akademisi Yay.

İdris-i Bitlisî (2008). *Heşt behîşt*. Haz. Mehmed Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş. Ankara: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yay.

İmam-ı Gazâli, *İhyau Ulumid-din*, 3.Cilt.

İmam-ı Gazâli. *Kimya-yı saadet*. Tercüman: Ali Arslan. Merve Yay.

Kaşgarlı Mahmut (1992). *Divan-ı Lügat-it-Türk*. Çev.Besim Atalay, C.3. Ank: TTK Yay.

Kınalızâde Hasan Çelebi (2009). *Tezkiretü's-şu'arâ*. (Tenkitli Metin). Haz. Aysun Sungurhan-Eyduran. Ankara.

Kritovulos (Ağustos 1999). *İstanbul'un fethi*. Çev. M. Gökman, İst. Toplumsal Dönüşüm.

Latîfî (1990). *Tezkire*. Haz. Mustafa İsen. Ank: Kültür Bakanlığı.

Lokmân bin Seyyid Hüseyin el-Âsûrî (1987). *Kıyâfetü'l-insâniyye fî şemâilî'l-'Osmaniyye*. The Historical Research Foundation Istanbul Research Center.

Lütfî Paşa (2001). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Haz. Kayhan Atik. 1. Basım. Ank: T.C Kültür Bakanlığı.

Mehmed Neşri (Mart 1983). *Neşri tarihi*. Haz. Mehmet Altay Köymen. C.1. Ank: Kültür Bakanlığı.

Mustafa Nuri Paşa (1992). *Netayic ül-vukuat. Kurumları ve örgütleriyle Osmanlı tarihi*. Sadeleştiren: Neşet Çağatay. 3. Basım, Ank: TTK.

Müneccimbaşı Ahmed Dede. *Sahaif-ül-ahbar fî vekayi-ül-a'sâr*. Türkçeleştiren: İsmail Erünsal. C.1-2 Tercüman.

Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (1928). *Tuhfe-i hattâtin*. İbnülemin Mahmut Kemal İnal. İst: Devlet Matbaası.

Neşri (1984). *Neşri tarihi*. Haz: Mehmet Altay Köymen. Ank: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Nizamülmülk (1981). *Siyasetname* . Tercüme: Nurettin Bayburtlugil. İst: Dergah.

Oruç b. Adil (2008). *Oruç Bey Tarihi*. [1288-1502]. Haz. Necdet Öztürk. 2. Basım. İst: Çamlıca.

Oumar, Saad F.(2010). *Ahmed Bin el-Hüseyin bin Muhammed bin el-Uleyf'in Kitâbü'd dürri'l-manzum fî menâkıbî's-Sultân Bayezid Melikü'r-Rum adlı eserinin çeviri ve değerlendirilmesi*. İzmir: Ege Üniv. Sosyal Bililimler Ens.

Peçevi İbrahim Efendi (1981). *Peçevi tarihi*. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. C.1. Ank: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Peçevi (1982b). *Peçevi tarihi*. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. C.2. Ank: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Sehî Bey (1998). *Tezkire. Heşt-bihişt*. Sad: Mustafa İsen. 1. Baskı. Ank: Akçağ.

Selânikî Mustafa Efendi (1999). *Tarih-i Selânikî* (1563-1595). Haz. Mehmed İşirli. C.1-2. Ank: TTK.

Sevgi, Ahmet *Latifi'nin Kayıp İki Risalesi: Enisü'l-fusaha ve Evsaf-ı İbrahim Paşa*. Güzel Sanatlar Üniv. Y.L Tez.

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Ćeleb  (1989b). *Solak-zâde tarihi*. Haz. Vahid Ćabuk. C.II. Ank: Kültür Bakanlıđı.

Sultan Murad Han. *Fatih Sultan Mehmed'e nasihatler*. Haz. Abdullah UĆman. Tercüman.

Tařköprülüzâde Ebulhayr İsamüddin Ahmed Efe (2007). *Eř-řakâiku'n-nu'mâniyye f  ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Ćev: Muharrem Tan. İst: İz.

V k ' t-ı Sultan Cem. Dersaadet 1330.

Yazır, E. Muhammed Hamdi (2011). *Hak Dini Kur'an dili*. C. 6 (Sadeleştiren: Nedim Yılmaz). İst: Hisar Yayınevi.

Yusuf b. Abdullah (1997). *Bizans söylenceleriyle Osmanlı tarihi*. *Tarih-   l-i Osmân*. Haz. Efdal SevinĆli. İzmir: Dokuz Eylül.

Yusuf Has Hacip (1959b). *Kutadgu Bilig II*. Trc: Reşit Rahmeti Arat. Ank:TTK Yay.

Zill ođlu Evliyâ Ćelebi (1965). *Seyahatname*. Sadeleřtiren: Tevfik Temel Kuran, Necati Aktař ve Mümin Ćevik. C.3. İst:  Ćdal.

Araştırmalar

Adıgüzel Toprak, Filiz (2007). "Arifi'nin Süleymannâme'sindeki minyatürlerde sanata ilişkin simgeler." Dokuz Eylül Üniv. Güzel Sanatlar Ens.

- Akgündüz, Ahmet (1990). *Osmanlı Kanunnameleri*, C.1-8. İst: FEY.
- Akgündüz, Ahmed (2007). *Tüm yönleriyle Osmanlı'da harem*. İst: Timaş Yay.
- Akyüz, Yahya (2008). *Türk eğitim tarihi M.Ö 1000-M.S 2008*. Ank: Pegem Yay.
- Alptekin, Coşkun (1991). Atabegi. *DİA*, C.4. İst:DİB.
- Altıkulaç, Tayyar (1999). İbn'ül-Cezerî. *DİA*, C.20. İst: DİB.
- Aracı, Nalan (2005). Nakkaş Osman'ın "Surname" yapıtında resim yorumları. Mersin Üniv. Sosyal Bilimler Ens.
- Arat, Rahmeti (1939). Fatih Sultan Mehmed'in yarlığı. *Türkiyat Mecmuası*. C.6.
- Aydın, B. (2010) Gelişimin Doğası. *Eğitim Psikolojisi*. (Edit: Binnur Yeşilyaprak). Ank: Pegem Akademi.
- Aydın, İbrahim Hakkı (2005). Molla Fenari. *DİA*, C. 30, İst: DİB.
- Aydoğan, Zeynep (September 2007). *An analysis of the Saltukname in its fifteenth century context*. Boğaziçi Üniv.
- Babinger, Franz (1953). Fatih Sultan Mehmet ve İtalya. Trc: Bekir Sıtkı Baykal. *Belle-ten*. 65 (17).
- Barkan, Ömer Lütfü. *Kolonizatör Türk Dervişleri*. Hamle Yay.
- Barthold, W. (1997). Çelebi. *İ.A.* C. 3.
- Baykara, Tuncer (2003). Lâlâ. *DİA*, C.27. İst: DİB.
- Bilhan, Saffet (1981). Din eğitimin amacı. *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*. 23-25 Nisan 1981. İlahiyat Vakfı Yay.
- Can, Gürhan (2006). Kişilik Gelişimi. *Eğitim psikolojisi*. Edit: Binnur Yeşilyaprak. Ank: Pegem.
- Carrel, A. (1947). *Dua*. Çev: Nahid Tendar. İst: Amerikan Bord Neşriyat Dairesi Yay.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K.(1996). *A Guide To Teaching Practice.*: Routledge, Great Britain By Clays Ltd, St Ives Plc, Fourth Edition. London ve New York.

Çağman Filiz; Tanındı, Zerrin (1979). *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm minyatürleri*. İst: Güzel Sanatlar.

Çetin, Nihad M. (1995). İslâm hat san'atının doğuşu ve gelişmesi. *İslâm Tetkikleri Dergisi*. (Ed. Mahmut Kaya). C. IX. İst: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Çiçekler, Mustafa (1998). Şehzâde Bayezid ve Farsça Divançesi. *Şarkiyat Mecmuası*. Sayı:8.

Demirel, Özcan ve Kaya, Zeki (2010). Eğitim ile ilgili temel kavramlar. *Eğitim bilimine giriş*. (Ed.. Ö. Demirel ve Z. Kaya). Ank: Pegem Akademi.

Derman, M. Uğur (1997). Hat. *DİA*, C. 16.

Derman, M. Uğur (1999). Osmanlı Türklerinde hat sanatı. *Osmanlı*. C.11. Ed. Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yay.

Devellioğlu, Ferit (1982). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat*. Ank: Aydın Kitabevi.

Dinçer, Nahid Rıfki (1981). Yaygın eğitim (halk eğitimi) yoluyla aile eğitimi ve ailede din eğitimi. *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*. 23-25 Nisan 1981. İlahiyat Vakfı Yay. 1.

Dindar, Bilal (1992). Bedreddin Simavî. *DİA*. C.5, İst: TDV.

Doğan, İsmail (2010). *Türk eğitim tarihinin ana avreleri: kurumlar, kişiler ve söylemler*. 1. Basım. Ank: Nobel Yayın.

Eliot, T.S (1990). *Edebiyat üzerine düşünceler*. Çev: Sevim Kantarcıoğlu. Ank: Kültür Bakanlığı.

Emecen, Feridun M. (1989). *XVI.Asırda Manisa kazası*. Ank: TTK.

Emecen, Feridun M. (1996). Beylikten sancağa. Batı Anadolu'da ilk Osmanlı sancaklarının kuruluşuna dâir bazı mülâhazalar. *Belleten*. 60(227).

- Emecen, Feridun (2002). Korkut, Şehzâde. *DİA*. C.26.
- Emecen, Feridun (2003). Mehmed III. *DİA*. C.28.
- Ergin, Osman Nuri. *Türk maarif tarihi*. C.1
- Erikson, Erik H. (1993). *Childhood and society*. Newyork: W.W. Norton Company.
- Ertürk, S. (1992). *Eğitimde program geliştirme*. Ank: Yelkentepe Yay.
- Gökbilgin, M. Tayyib (1952), *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İst: Üçler.
- Hammer, Joseph Von (2010). *Büyük Osmanlı tarihi*. C. 1-3. Haz. Mümün Çevik. İst: Milliyet.
- Heyet (2012).*Osmanlı tarihi I*, İst: Çamlıca Basım Yayın.
- Hornby, A. S. (2001). *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. (Ed. Sally Wehmeier). Sixth Edition, Oxford University Press.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin (1999). Osmanlı bilimine toplu bakış. *Osmanlı*. Ed: Güler Eren. C.8. Ank: Yeni Türkiye.
- İnalcık, Halil. II.Mehmed, *İA*. Cilt: 7. MEB.
- İpşirli, Mehmet (1993). Çelebi. *DİA*, C. 8.
- İslam ilmi hali (2010). Ank: DİB.
- Jorga, Nicolae (2005b). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi*. Çev: Nilüfer Epçeli. C. 1-2. İst. Yeditepe.
- Karaman, Hayrettin; Çağrııcı, Mustafa, Dönmez; İbrahim Kâfi; Gümüş, Sadrettin (2007). *Kur'an yolu Türkçe meâl ve tefsir*. C.1-4. Ank.: DİB.
- Karşlı, İ. (2007). *Türkçe Arapça sözlük*. İst: Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yay.
- Karşlı, Mehmed Durdu (2010). Eğitim biliminin iki temel kavramı. *Eğitim bilimine giriş*. (Ed. Prof. Dr. Mehmet Durdu Karşlı). Ank.: Pegem Akademi.

- Kavlak, Oya; Yılmaz, Hatice Bal; Dülgerler, Şeyda (2010). Emzirme ve kanser araştırmalarının incelenmesi. *The Journal of Breast Health*. 6(4).
- Kıldan, Oğuzhan (2007). Okul öncesi eğitim ortamları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. C.15. No:2.
- Kırkılıç, Ahmed (1985). *Sultan Üçüncü Murad. hayatı. edebi kişiliği. Eserleri ve Divanının tenkidli metni*. Doktora tezi. Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Erzurum.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1977). *Çile*. İst: Büyük Doğu.
- Koca, S., (2002). *Eski Türklerde devlet geleneği ve teşkilatı*. Türkler (Ed. H.Güzel, K. Çiçek, S. Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yay., C.2.
- Köksal, M. Asım (2008). *İslâm tarihi* I-II, 2. Baskı, İst: Işık Yay.
- Köprülü, Mehmed Fuat (1980). *Türk Edebiyatı tarihi*. 2.Basım. İst: Ötüken.
- Kurat, Akdes Nimet (1966). *Türkiye ve İdil boyu*. Ank. Üniv.
- Kütükoğlu, Bekir (1979). *Murad III*. İA. C.8, İst: MEB.
- Lampe, Melek Celâl (1948). *Şeyh Hamdullah*. Kenan Matbaası.
- Menç, Hüseyin; Eroğlu; Sina (1997). *Amasya*. Amasya Ticaret ve Sanayi Odası.
- Merçil, Erdoğan (1975). Sebük Tigin'in pendnamesi. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. C.6. İstanbul.
- Merçil, Erdoğan (1989). *Gazneliler Devleti tarihi*. Ank.:TTK Yay.
- Merçil, Erdoğan (2002). Gazneliler. *Türkler*. C.4. (Ed. H.Güzel, K. Çiçek, S. Koca). Ank: Yeni Türkiye Yay.
- Merçil, Erdoğan (2003). Mahmud-ı Gaznevi. *DİA*. C.27. Ank: DİB.
- Merçil, Erdoğan (2004). Mesud B. Mahmud'u Gaznevi, *DİA*. C.29. Ank: DİB.

- Mumcu, Ahmet (2007). *Dîvân-ı hümayûn*. Phoenix Yayınevi.
- Sami, Şemseddin (2004). *Kâmus-ı Türki*. İst: Kapı Yay.
- Süreyya, Mehmed (1996a). *Sicill-i Osmani*.C.1. Yayına Haz: Nuri Akbayer. İst: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1995). Emir Sultan. *DİA*. C.11.
- Okur, Münevver. (1992). *Cem Sultan hayatı ve şiir dünyası*. Ank: TTK.
- Osman, Rıfat (1989). *Edirne Sarayı*. 2.Basım, Ank.:TTK.
- Öztuna, Yılmaz (1964). *Başlangıcından zamanımıza kadar Türkiye tarihi*. C.3. Hayat Yay.
- Öztuna, Yılmaz (1969). *Devletler ve hanedanlar İslam Devletleri tarihi*. C. 2. 1.Baskı, Ank: Kültür Bakanlığı.
- Öztuna, Yılmaz (1989). *Kanuni Sultan Süleyman*. Kültür Bakanlığı Kütüphane.
- Öztuna, Yılmaz (2006). *Türk mûsikîsi*. Akademik klasik Türk sanat mûsikîsi'nin ansiklopedik sözlüğü. Cilt:1. Orient.
- Pakalın, Mehmed Zeki (1951b). *Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, C.2, İst: MEB.
- Parmaksızoğlu, İsmet (1959). Manisa kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*. 8(1).
- Paul, J. (2002). Karahanlılar. *Türkler*. (Ed. H.Güzel, K. Çiçek, S. Koca) C.4. Ank: Yeni Türkiye Yay.
- Peirce, Leslie P. (2002). *Harem-i hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümrancılık ve kadınlar*. Çeviren: Ayşe Berktaş, 4. Baskı. İst: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Senemoğlu, Nuray (2010). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*. Ank: Pegem Akademi.
- Serin, Muhittin (1992). *Hattat Şeyh Hamdullah, hayatı, talebeleri, eserleri*. İst.

Serin, Muhittin (1999). *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.

Sevim, Ali (2002). Keyhüsrev III, *DİA*. C.25. Ank:DİB.

Shaw, Stanford (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye*. Türkçesi: Mehmed Harmancı. C.1. İst.

Steverwald, V. Karl (1995). *Türkçe-Almanca sözlük*. İst: ABC Kitabevi.

Süleyman Sadeddin (1928). *Tuhfe-i hattâtin*. İbnülemin Mahmut Kemal İnal. İst:Devlet Matbaası.

Sümer, Faruk, (2002). Keykubad I, *DİA*. C.25, Ank:DİB.

Süveyd, Muhammed Nur (1994). *Peygamberimizin Sünnetinde çocuk eğitimi*. Tercüme: Dr. Zekeriya Güler. Konya: Uysal Kitabevi.

Taş, Hülya (2006). *Osmanlı Sarayının çocukları şehzadeler ve hanım sultanların yaşamları ve giysileri*. 2.Baskı, Aygaz.

Taş, K. Ziya (1999). Lala (şehzadelerin yetiştirilmesi ve lalalık müessesesi). *Osmanlı*. (Ed. Güler Eren). C.5 Ank: Yeni Türkiye Yay.

[TDK] (2005). *Mükemmel Osmanlı lügati*, Ank. Üniv. Basımevi.

Tuğlacı, Pars (1991). *Büyük Türkçe-Fransızca sözlük*, Ank: İnkılap Kitabevi.

Turan, Osman (1994). *Türk cihan hakimiyeti mefkurasi tarihi:Türk dünya nizamının milli islami ve insani esasları*. İst:Boğaziçi Yay.

Turan, Osman (2002). Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan. *Türkler*. C.6. (Ed. H.Güzel, K. Çiçek, S. Koca.) Ank: Yeni Türkiye.

Turan, Osman (2011). *Selçuklular tarihi ve türk-islam medeniyeti*. İst: Ötüken.

Turan, Şerafettin (1992). Bayezid, Şehzâde. *DİA*. C.5.

Uluçay, Çağatay (1941). *Manisadaki Sarây-î Âmire ve Şehzadeler Türbesi: 849 H.-1296 H.* Resimli Ay Matbaası.

Uluçay, Çağatay (1959). II.Bayezid'in ailesi. *İst. Üniv. Tarih Dergisi*. 10(14).

Uluçay, Çağatay (2011). Yavuz Selim nasıl padişah oldu.*Tarih Dergisi*. 6 (9).

Uludağ, Z.; Odacı, H.(2002). Eğitim öğretim faaliyetlerinde fiziksel mekan. *Milli Eğitim Dergisi* Kış-Bahar Sayı: 153-154.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1966). II.Beyezid'in oğullarından Sultan Korkud. *Belleten*. 30(17).

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı tarihi*. Cilt:2, 7. Baskı. Ank: TTK.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Mehmed I. *İA*. C.7. İst: MEB.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1975). Sancağa çıkan Osmanlı şehzâdeleri. *Belleten*. 39(155). Ank: TTK.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1984). *Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilatı*. İkinci Baskı. Ankara:TTK.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1984). *Osmanlı Devleti'nin saray teşkilatı. Osmanlı hükümdarlarının şahsiyetleri*. Ank:TTK.

Ünver, Süheyl. *İstanbul Kütüphanelerinde Fatih'in hususi kütüphanesine ve Fatih çağı müelliflerine ait eserler*. İst Üniv Yay.

Ünver, Süheyl (1945). *İlim ve sanat bakımından Fatih devri albümü-I*. İst: Kenan Matbaası.

Ünver, Ahmed Süheyl (1948). İkinci Selim'e kadar Osmanlı hükümdarlarının hususi kütüphaneleri hakkında. *IV. Türk Tarih Kongresi*. 10-14 Kasım 1952. Ankara: TTK.

Ünver, Ahmed Süheyl (1961), *Fatih'in çocukluk defteri*. İst.

W.E, Hathaway (1988). Educational facilities. *Education Canada*, Winter, Hiver.

Yakupoğlu, Cevdet (2010). II.Bayezid'in oğlu Şehzâde Mahmut'un hayatı ve faaliyetleri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(12).

Yaşar, Hüseyin Hüsameddin; Yılmaz, Ali (1986). *Amasya tarihi*. C.1. Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, s.186.

<http://www.diyamet.gov.tr/turkish/diyanetyeni/Diyanet-Isleri-BaskanligiAnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu-92.aspx> (5 Mart 2013 Salı 20:43.).

<http://www.topkapisarayi.gov.tr/> (Erişim tarihi 2 Şubat Cumartesi 2013).

<http://www.trtkulliyat.com/application/results> (Erişim Tarihi: 12.05.2013) .